

Skovsgaard Vildgræsning

Rapport 2026

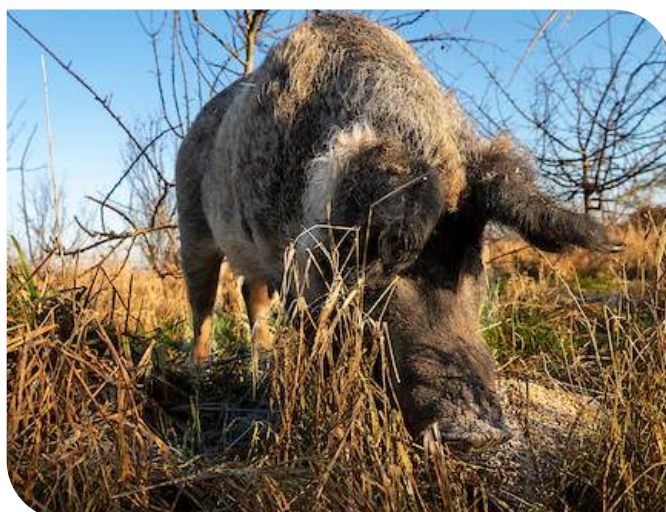

Danmarks
Naturfond

Indhold

Forord	4
Sammenfatning	6
Introduktion	9
1. Etablering af vildgræsning	12
a. Naturplan for vildgræsning på Skovsgaard	
b. Hydrologisk forundersøgelse af potentialer for Skovsgaard	
c. Friluftsliv på Skovsgaard – oplev naturen på dens præmisser	
d. At skabe vild natur – med muligheder, rammer og benspænd	
2. Monitering af vildgræsning	32
3. Kortlægning af økonomi	46
4. Svin som naturgenoprettere	68
5. Praktiske erfaringer med vildgræsning	80
a. Forvaltningsplan	
b. Drejebog for dyrehold og huldsystem	
6. Kommunikation som bro mellem natur og mennesker på Skovsgaard	110
7. Konklusion	116

Skovsgaard Vildgræsning

Lidt uden for hovedvejene og en smule hengemt ligger det rubinrøde eventyrslot Skovsgaard, der ikke blot er indgangen til den smukkeste natur på Langeland, men også den oplagte destination for enhver, der ønsker at opleve dansk natur på naturens egne præmisser.

Slottet blev opført for snart halvandet århundrede siden, men Skovsgaard nævnes første gang i 1457, og siden har over 30 ejere kultiveret landskabet, før Ellen Fuglede testamenterede hele herligheden til Danmarks Naturfond i 1979. Efter årtiers fortsat landbrugs- og skovdrift med vekslende naturhensyn valgte fonden i 2020 at tage skridtet fuldt ud og begyndte at genforvilde naturlandskabet, der i dag strækker sig over næsten 400 hektar.

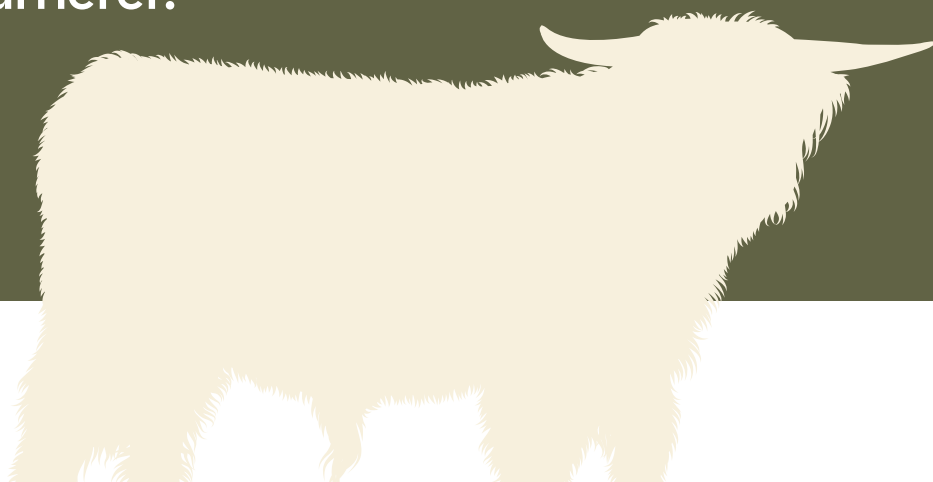
Her folder enge, overdrev og urørte skove sig ud blandt hatbakkers kupler med havets blå bagtæppe i horisonten. Vildheste løber legende rundt og nyder viddernes frie liv, vildokser hygger og drøvtygger, og hjortene behøver ikke frygte et jagtgevær. Alle dyr får lov til at leve sammen med deres afkom og kan derfor udleve den naturlige familieadfærd, de har tilpasset evolutionært gennem millioner af år. Dermed beriges ikke blot naturoplevelsens autenticitet, men også biodiversiteten, for ved Skovsgaard lever en af de mest naturlige koncentrationer af store dyr i Danmark.

Mens heste og okser tramper, æder og skider sig gennem terrænet og genskaber økosystemernes livsvigtige dynamik, akkompagnerer en kvidrende, summende og vrinskende natursymfoni sommerhalvårets blomsterfarver. Hvad enten blomsternes og insekternes liv udspiller sig over få uger eller på tværs af sæsoner, er de afhængige af vildskabens vedvarende variation gennem hele vinteren og sommeren – og kun store dyr, der lever i og af naturen året rundt, kan skabe al denne forunderlige foranderlighed.

Når vildheste, vildokser, vildsvin, visenter eller andre vilde nøglearter vender tilbage, begynder naturens årshjul atter at dreje, og den trængte natur får sin mangfoldighed af liv og ånd tilbage. Skove åbnes, vidder varieres, og arternes samspil spiller igen året rundt. Alt det er på spil på Skovsgaard.

“At genforvilde naturen forudsætter ikke blot en stor detailviden om naturen og de dyr, der er blevet genudsat, men også en stor indsigt i det økonomiske grundlag og det gigantiske regelsæt, der både rummer muligheder og barrierer.”

Citat: Rune Engelbreth Larsen

Men der ligger også en stor indsats bag. At genforvilde naturen forudsætter ikke blot en stor detailviden om naturen og de dyr, der er blevet genudsat, men også en stor indsigt i det økonomiske grundlag og det gigantiske regelsæt, der både rummer muligheder og barrierer.

Vedholdenhed, tålmodighed og entusiasme er uundværlige egenskaber – men det er også det hele værd. Seks år efter opstarten har naturen allerede kvitteret mange gange for indsatsen i form af en sprudlende artsrigdom og stor oplevelsesrigdom.

Der er imidlertid ikke noget punktum. Vild natur er open ended natur, der aldrig går i stå, men hele tiden udvikler og udfolder sig lidt vildere og lidt mere uforudsigeligt. Det er det, der gør det hele så eventyrligt.

Ved Skovsgaard går naturlig dyreadfærd hånd i hånd med naturlig dyrevelfærd, og naturværdierne går hånd i hånd med oplevelsesværdierne. Derfor er Skovsgaard ikke blot en oplagt naturdestination på Langeland, men også den oplagte og lærerige naturdestination i Danmark for enhver, der selv vil opleve naturens årshjul på naturens vilde præmisser.

Rune Engelbreth Larsen

Sammenfatning

Efter næsten 40 år med økologisk landbrug på Skovsgaard Gods tog Danmarks Naturfond i 2019 en modig beslutning: Skovsgaard skulle ikke længere drives som et traditionelt økologisk landbrug, men omdannes til et landskab med vildgræsning.

Inspirationen kom fra Knepp Estate i England, og ambitionen var enkel, men stor: mere natur.

For hvis ikke Danmarks Naturfond går forrest og giver plads til naturen, hvem skal så?

Arbejdet gik hurtigt i gang, og i sommeren 2020 blev Skovsgaard Vildgræsning etableret i samarbejde med 15. Juni Fonden og Den Danske Naturfond.

Fra begyndelsen var ambitionerne klare: At skabe et stort vildgræsningsområde, følge og lære af naturens udvikling gennem systematisk monitorering samt opbygge praktisk erfaring med dyrehold, dyrevelfærd og den daglige drift.

Samtidig søgte vi svar på nogle af de centrale spørgsmål, som følger med denne type naturforvaltning: Hvordan skaber man en bæredygtig økonomi

omkring vildgræsning? Og hvordan omsætter og deler man bedst erfaringerne om natur, naturforvaltning og naturfortrolighed, så de kan inspirere og gavne andre?

Fra 2020 og frem til midten af 2026 har vi lært meget om alle disse emner. Og hver gang vi har troet, at vi havde forstået sammenhængene, har naturen og de forvildede dyr vist os nye sider. Naturen er dynamisk, dyrene er uforudsigelige, og vi forsøger hver dag at skabe struktur i et system, som i sin natur er kaotisk. Det lykkes med varierende succes, men netop i det ligger læringen.

Bag projektet ligger et strategisk spor af naturudviklingsplaner, forvaltningsstrategier, forundersøgelser, friluftslivplaner, kommunikationsplaner og økonomiske modeller.

Hertil kommer ønsket om at udsætte store planteædere i et område, der hvert år besøges af omkring 15.000 gæster, samt omfattende myndighedsprocesser og detaljerede drejebøger for dyrehold. Alt dette udspiller sig i spændingsfeltet mellem de store visioner og den jordnære virkelighed med

ødelagte hegn, stormfald, højvandssluser og daglige dilemmaer om lusekure og huldvurderinger.

Men én ting står klart: Det virker.

Monitoreringen viser, at naturen er i fremgang. Dyrene trives, og tusindvis af besøgende får positive oplevelser i området.

Selvfølge møder vi modstand og udfordringer. Store naturambitioner tiltrækker opmærksomhed, og mange øjne hviler på Danmarks Naturfredningsforenings Naturfond. Samtidig arbejder vi inden for nogle af de mest restriktive lovgivningsmæssige rammer i Danmark. Alligevel er gevinsten i form af ny viden, erfaring og indsigt langt større end udfordringerne. Vi er langt fra færdige. Tværtimod er vi kun lige begyndt. Dette er version 1.0 af vores erfaringer og læring, og vi glæder os allerede til at skrive version 2.0.

God fornøjelse.

Bag projektet ligger et strategisk spor af naturudviklingsplaner, forvaltningsstrategier, forundersøgelser, friluftslivplaner, kommunikationsplaner og økonomiske modeller.

Kvæg ved Pår
Foto: Rune Engelbreth Larsen

Skovsgaard Vildgræsning – når naturens egne processer former landskabet

Skovsgaard Vildgræsning er et af Danmarks mest ambitiøse eksempler på, hvordan tidligere landbrugsarealer kan omdannes til levende natur, der får lov til at udvikle sig på egne præmisser. Projektet bygger på rewildingprincipper, hvor målet ikke er at styre naturen i detaljer, men at skabe rammer for, at naturens egne processer kan få plads. Det er netop disse frie og naturlige processer, græsning, forstyrrelser, nedbrydning og succession, der danner grundlaget for robuste og artsrige økosystemer. Når naturen slippes fri, opstår der variation, dynamik og levesteder, som er afgørende for biodiversiteten. Det er essensen af Skovsgaard Vildgræsning.

I vildgræsningen går kvæg og heste ude hele året og er en af de vigtigste naturlige processer gennem deres græsning, bevægelse og adfærd. De skaber ikke kun åbne arealer, men også overgange, struktur og uforudsigelighed i landskabet. Samtidig er der et vedvarende fokus på dyrevelfærd, hvor ambitionen er at finde balancen mellem et frit dyreliv og det ansvar, der følger med at have store dyr i naturen.

Skovsgaard Vildgræsning flytter naturforvaltning fra idé til praksis – fra skrivebordet og ud i friere, vildere natur. Her afprøves, hvordan naturlige processer som naturgenopretningsværktøj fungerer i et moderne landskab, hvor der også skal tages hensyn til drift, økonomi og offentlig adgang. Det indebærer løbende prioriteringer og en bevidst tilgang til, hvordan natur, dyr og mennesker kan sameksistere.

Projektet fungerer samtidig som en forsknings- og læringsplatform, hvor udviklingen dokumenteres systematisk, og hvor ny viden opstår i samspillet mellem forskning og daglig forvaltning. Erfaringerne fra Skovsgaard bidrager dermed til en bredere forståelse af, hvordan rewilding kan anvendes i tempererede landskaber – både nationalt og internationalt.

I en dansk sammenhæng er Skovsgaard Vildgræsning særligt relevant i forhold til Den Grønne Trepert, hvor der arbejdes med at omlægge produktionsarealer til natur for at styrke biodiversiteten. Projektet viser i praksis, hvordan plads til naturlige processer kan være en central drivkraft i denne omstilling – og hvordan naturen selv kan være med til at skabe de landskabsstrukturer og levesteder, som vi tidligere har oplevet, kræver omfattende indsats og pleje.

Samtidig synliggør arbejdet også de udfordringer, der følger med. Ønsket om mere vild natur støder ofte sammen med eksisterende regler og rammer, som er udviklet til en anden type arealanvendelse og derfor kan være begrænsende for vildere natur. Erfaringerne fra Skovsgaard Vildgræsning peger på et behov for mere fleksibilitet, hvis naturens egne processer i højere grad skal have lov at spille hovedrollen i dansk naturforvaltning.

Kommunikation og formidling er derfor en vigtig del af projektet. Når naturen bliver vildere, kræver det også forståelse, dialog og tydelig formidling, så besøgende kan føle sig trygge i landskabet. Samtidig stiller det krav til beredskab og håndtering af uforudsete situationer i et område, hvor naturen netop ikke er fuldt kontrolleret.

Fremadrettet rummer projektet yderligere perspektiver, blandt andet i forhold til at inddrage nye arter som svin, der kan tilføre andre typer forstyrrelser og dermed styrke mangfoldigheden i landskabet.

Skovsgaard Vildgræsning er dermed både et konkret naturprojekt og et udviklingsrum for fremtidens naturforvaltning. Det er et sted, hvor vi lærer af naturen, når den får plads og hvor de frie processer viser deres værdi som fundament for rigere, mere robuste og selv bærende økosystemer.

Skovsgaard Vildgræsning er ikke kun noget, der skal beskrives – det er noget, der skal opleves. At bevæge sig gennem landskabet, møde dyrene og se naturens forandring med egne øjne giver en helt særlig forståelse for, hvad det vil sige at give naturen plads.

Her kan man opleve, hvordan et landskab langsomt slipper sit faste greb og bliver mere levende, uforudsigeligt og rigt. Det er en fortælling i bevægelse, som kun lige er begyndt – og som fortsætter med at udvikle sig dag for dag.

Du er velkommen til at komme forbi, gå en tur og selv mærke, hvordan naturen tager form, når den får lov.

Skovsgaard set fra luften 2025

“Skovsgaard Vildgræsning er et af Danmarks mest ambitiøse eksempler på, hvordan tidligere landbrugsarealer kan omdannes til levende natur, der får lov til at udvikle sig på egne præmisser. Projektet bygger på rewildingprincipper, hvor målet ikke er at styre naturen i detaljer, men at skabe rammer for, at naturens egne processer kan få plads.”

Tal og fakta

Skovsgaard

389 hektar

Skovsgaards samlede areal er på 389 hektar. Af disse ligger cirka 330 hektar omkring godset og de resterende i den nærliggende skov Hennemetved Haver.

2020
245 ha
vildgræsning

2025
305 ha
vildgræsning

Området med vildgræsning strækker sig fra godset og til Langelandsbæltet og består af:

60 hektar

beskyttet natur
heraf ca.
22 ha strandeng
13 ha fersk eng
14 ha græsland
6 ha mose
6 ha sø samt ca.
2 km beskyttede
vandløb

(Danmarks Miljøportal, n.d.).

200 hektar
tidligere marker

45 hektar
skov af blandet alder

2020

I december 2020 blev der derfor udsat 52 kvæg af racen Skotsk højland iblandet Galloway og i februar 2021 ni ponier af den robuste race Exmoore på arealerne i det sydlige hegn.

2023

I 2023 blev 71% af skovene udlagt urørt

2024-2025

I 2024-2025 blev ca. 190 ha landbrugsjord ekstensiveret og udlagt til permanent ekstensivering

1.

Etablering af vildgræsning

Naturplan for vildgræsning på Skovsgaard

På Skovsgaard realiseres et ambitiøst og nyskabende projekt som genskaber et varieret og dynamisk skovlandskab, med fri naturudvikling styret af naturens egne processer. Projektet Skovsgaard Vildgræsning.

På Skovsgaard skabes rammerne for udviklingen af et landskab med en høj biodiversitet og stor robusthed overfor klimaforandringerne, og besøgende inviteres indenfor, så alle ved selvsyn kan opleve en vildere natur i Danmark. Før, under og efter.

Naturens udvikling bliver løbende fulgt og monitoreres, og projektet vil være genstand for aktiv forskning. Projektets resultater og påvirkninger på natur og landskab vil blive formidlet både til relevante faglige miljøer, besøgende på Skovsgaard og naturinteresserede generelt.

Formålet med Vildgræsningen på Skovsgaard er at vise et ambitiøst eksempel på, hvordan udviklingen af et dynamisk skovlandskab med plads til naturlige processer kan kombineres med ekstensiv produktion af klimavenligt kød fra græssende dyr. Vildgræsningen forventes at fremme et landskab, der kan bidrage til målet om 30% beskyttede naturområder i Danmark, jf. EU's Biodiversitetsstrategi. Projektets erfaringer og resultater skal medvirke til at inspirere og vejlede andre lodsejere med samme ambitionsniveau.

Vildgræsningen på Skovsgaard vil bidrage med praktisk erfaring omkring etablering og udvikling af områder med rewilding på tværs af landet.

Mål

Den overordnede målsætning for Skovsgaard er at skabe rammerne for en fri naturudvikling i et sammenhængende, dynamisk skovlandskab. Fremfor traditionel naturpleje med fokus på udvalgte arter og/eller naturtyper, så fokuserer Skovsgaard Vildgræsning på genopretning af naturlige processer og et intakt økosystem.

Naturlige processer er afgørende for at udvikle et områdes økologiske integritet¹ og skabe varierede levesteder i tid og rum. Samtidigt vil et vildt landskab bidrage positivt til både klimatilpasning og -afbødning, ligesom et vildere skovlandskab vil give nye og spændende naturoplevelser for besøgende.

Når de naturlige processer er genskabt, vil udviklingen forløbe så frit og "open-ended" som muligt, dvs. med mindst mulig menneskelig styring og forvaltning. Se kapitlet "Forvaltningsplan" for en beskrivelse af de konkrete virkemidler, der efterfølgende vil anvendes.

¹ Økologisk integritet defineres som et naturområdes eller økosystems evne til at understøtte og opretholde dets naturlige biodiversitet på lang sigt.

Principper

Vildgræsning på Skovsgaard bygger på en række forvaltningsprincipper, som gælder for alle ejendomme ejet af Danmarks Naturfond. Principperne er vedlagt som bilag og nedenfor forklares centrale principper kort

De centrale principper for vildgræsningsprojektet er:

- 1) Hovedformålet for Danmarks Naturfonds arealer er at fremme biodiversiteten ved at give plads til vild natur
- 2) De naturlige processer skal sikres plads til at udfolde sig, hvor forholdene tillader det:
 - a. Naturlig hydrologi sikres og genoprettes.
 - b. Vegetationen udvikler sig naturligt og dynamisk.
 - c. Der er naturlig græsning på arealerne.
- 3) At eksisterende naturværdier sikres og spredes over tid til hele ejendommen og ejendommen udvides.

Der opstilles overordnede mål for fem væsentlige naturgenopretningsindsatser

1.

Genopretning af naturlig hydrologi

Naturlig hydrologi betyder, at vandet løber naturligt i landskabet, fra det springer frem fra kilder og væld, til det forlader landskabet gennem vandløb. I dag er hydrologien de fleste steder ødelagt af omfattende dræning, udretning af vandløb og grødeskæring i vandløb. Naturlig hydrologi skaber variation, dynamik og en række unikke levesteder, som mange sjældne og truede arter er knyttet til. Genopretningsindsatsen kan bl.a. inkludere at afbryde drænen, lukke grøfter og kanaler, genslynge vandløb og genoprette søer og moser.

2.

Genopretning af naturlig næringsstatus

Naturlig næringsstatus er ofte forstyrret af mange århundreders tilførsel af næringsstoffer fra gødning og luftbåret kvælstof. Næringsstoffer forstyrrer konkurrencen mellem planterne og fremmer relativt få, hurtigt voksende og vidt udbredte arter. Naturligt næringsfattige forhold giver plads til flere arter, herunder små og langsomt voksende planter, samt mosser og laver, hvoraf mange er blevet sjældne. Genopretningsindsatsen består primært i ophør med gødsning og langsom udpining gennem græsning og naturlig udvaskning.

3.

Genopretning af naturlig vegetation

Naturlig vegetation er tæt knyttet til hydrologi og næringsstatus, fordi dræning og gødsning fremmer et fåtal af hyppige arter på bekostning af den naturlige vegetation. En naturlig vegetation er i sig selv værdifuld, men vil også være levesteder for en bred vifte af bestøvende insekter, små og store planteædere og svampe. Genopretningsindsatsen består primært i at genoprette de øvrige naturlige processer, hvorefter den naturlige vegetation af blomster, mosser, træer og buske på sigt vil indfinde sig ved naturlig spredning og tilgroning. Samtidig vil skovlandskabet indfinde sig med rumlig, og tidslig variation samtidig med at eksisterende skove vil opbrydes og mængden af dødt ved og variation øges over tid.

4.

Genopretning af naturlig græsning

Store planteædere i naturlige tætheder er i sig selv en naturlig del af et varieret landskab, men de skaber også levesteder for mange arter, der er tæt knyttet til dyrene. Dyrenes bid og tramp skaber åbninger i vegetationen, mens skader på træer og buske fremmer dødt ved. De store dyrs gødning er et vigtigt levested for insekter, svampe og mosser, og dyrene spreder via lort frø og næringsstoffer i landskabet. De store dyr er således nøglearter, der skaber variation i økosystemet. Genopretningsindsatsen består i at holde en vifte af forskellige dyr i så naturlige tætheder som muligt, så de har så naturlig en græsningsfunktion og landskabspåvirkning som muligt.

5.

Genopretning af landskabelige sammenhænge

I naturlige landskaber virker de økologiske processer over store afstande og på tværs af gradienter som fugtighed, lys og topografi. I det moderne landskab er denne sammenhæng ofte brudt, f.eks. når der opsættes hegn langs søer og vandløb, eller dyr hegnes ude af skovene. Samtidigt er vigtige strukturer i landskaberne fjernet eller udvisket, f.eks. store, fritliggende sten og døde træer i lysåbne miljøer. Genopretningsindsatsen består i at nedlægge indre hegn, så dyrene kan færdes så frit som muligt på tværs af landskabet. Det suppleres med at genskabe manglende strukturer som fritliggende sten og dødt ved.

Monitoring og forskning

En central del af projektet er at indsamle og formidle viden om biodiversitets- og klimaeffekterne af naturgenopretningsprojektet på Skovsgaard. Projektet er unikt i dansk sammenhæng, og vil derfor bidrage med værdifuld viden om effekterne af at genintrodere naturlige processer og en mere "open-ended" forvaltning på traditionelt drevne natur- og produktionsarealer i stor skala. Der er derfor udarbejdet et generisk monitoringsprogram for Skovsgaard, som løbende vil blive tilpasset og justeret.

Behandlingen af monitoringsdata fra det omfattende monitoringsprogram sker i tæt samarbejde med Aarhus Universitet.

Derudover vil Skovsgaard Vildgræsning løbende understøtte relevante forskningsprojekter, aktuelt om emner som lagring af kulstof i græssede økosystemer, udvikling i bestanden af sommerfugle og betydningen af lort og ådsler fra store planteædere for insektfaunaen. Resultaterne vil løbende blive præsenteret både på Skovsgaard og i relevante sammenhænge som f.eks. Naturmødet, Biodiversitets-symposium og i andre faglige sammenhænge.

Formidling og kommunikation

En vigtig del af arbejdet med vildgræsning på Skovsgaard er at øge interessen og forståelsen for vigtigheden af at skabe store og sammenhængende naturarealer, hvor de naturlige processer og biodiversiteten er i højsædet. Formidlingen retter sig både mod Skovsgaards besøgene og den brede offentlighed, og målet er at formidle de positive effekter på biodiversitet, men også vigtige afledte effekter som f.eks. tilpasning til og afbødning af klimaforandringerne.

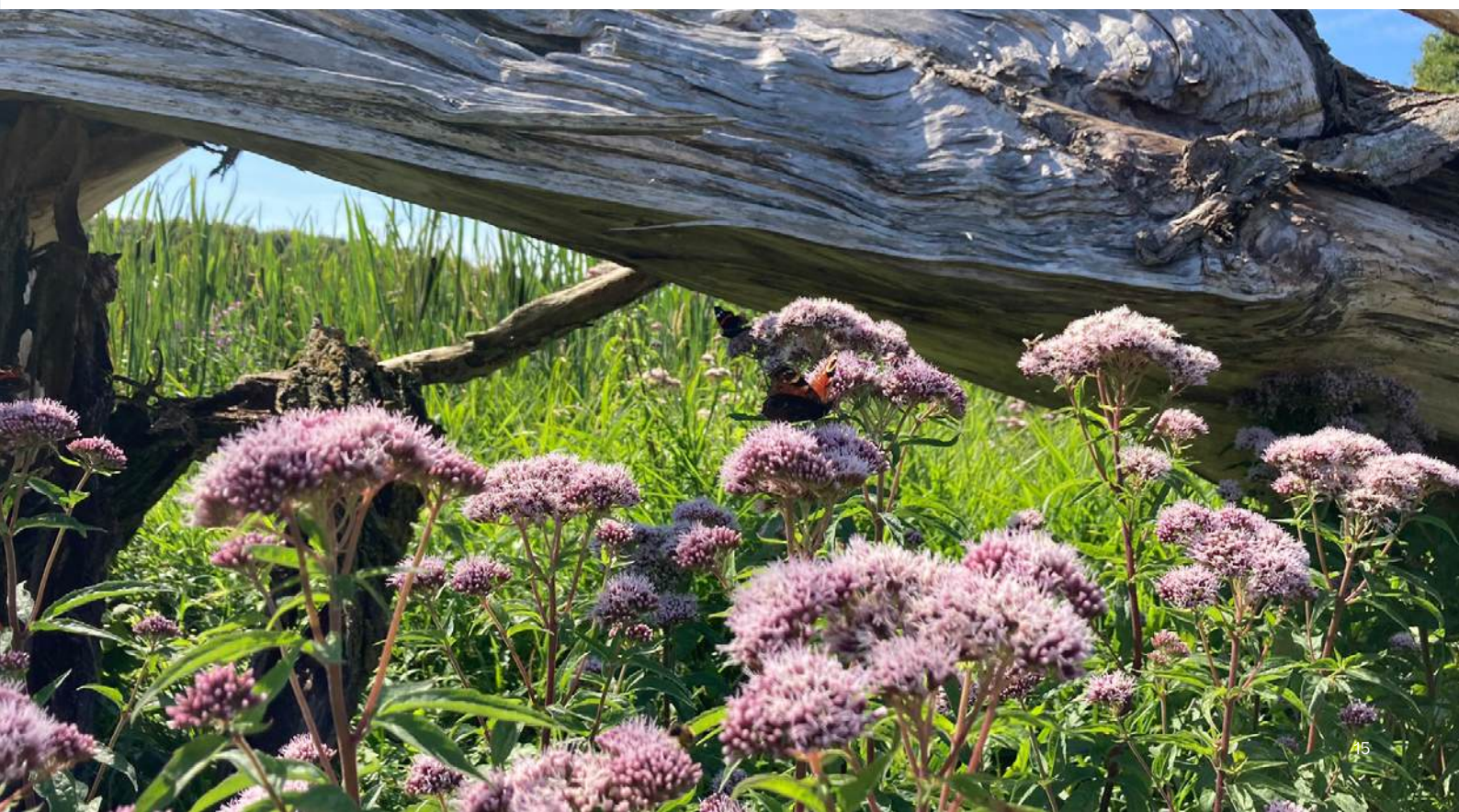
Et særligt fokuspunkt er at formidle sikker og hensigtsmæssig publikumsadfærd på arealer med vildtlevende dyr. De store dyr er afgørende for den økologiske integritet i vilde naturlandskaber, men samtidigt er det vigtigt, at publikum får mulighed for at få de unikke naturoplevelser, som vild natur giver. Da besøgende kan føle sig utrygge ved de store dyr, er det derfor en vigtig opgave at publikum lærer at agere fornuftigt, når de møder dyrene.

En vigtig del af formidlingen består i at dele de praktiske erfaringer med etablering, drift, økonomi, monitorering samt biodiversitets- og klimamæssige effekter af vildgræsning koblet til ekstensiv kødproduktion med relevante interessenter. Det vil rette sig mod andre lodsejere, som selv ønsker at arbejde med mere naturvenlig og ekstensive produktionsformer, samt disses rådgivere og konsulenter. Formidlingen vil også rette sig mod andre naturbevarende fonde og ambitiøse private lodsejere, som i disse år sammen med Danmarks Naturfond går forrest med udvikling af et nyt dansk forvaltningsparadigme med fokus på vildere natur. Endelig vil formidlingen være rettet mod naturmedarbejdere i kommuner og stat, som enten selv sidder med forvaltning af naturområder, eller som skal stå for myndighedsbehandlingen af lignende projekter.

Rapportens formål

Hvordan skaber vi plads til vild natur i et landskab, der i generationer er formet af kontrol, drift og regler?

De fleste er enige: Skal biodiversiteten have en chance, kræver det større sammenhængende naturområder og mere plads til naturens egne processer. Men vejen dertil er ikke enkel. Den er præget af regler,

strukturer og vaner, som ikke altid er skabt til den type natur, vi nu ønsker.

På Skovsgaard arbejder vi midt i dette spændingsfelt. Gennem vildgræsning møder vi både mulighederne – og benspændene. Vi lærer, hvad der virker i praksis, hvor systemerne hjælper, og hvor de holder os tilbage.

Denne rapport samler vores erfaringer. Den peger på barrierer, udforsker løsninger og stiller et centralt spørgsmål: *Hvordan skaber vi rammer, der ikke blot tillader – men aktivt understøtter – vild natur?*

Rapporten giver et samlet indblik i arbejdet med vildgræsning på Skovsgaard – fra de første overvejelser til de konkrete erfaringer i praksis.

Først introduceres grundlaget for at etablere vildgræsning: naturens forudsætninger, de fysiske rammer og de planer, der danner afsæt for udviklingen. Her beskrives også, hvordan ønsket om at skabe mere vild natur møder både muligheder og benspænd i virkeligheden.

Herefter følger arbejdet med at forstå og dokumentere udviklingen. Gennem monitorering og et løbende læringsperspektiv undersøges, hvordan naturen ændrer sig, og hvordan forvaltningen tilpasses undervejs.

Et centralt fokus er de økonomiske rammer. Her kortlægges eksisterende støtteordninger, og der peges på behovet for nye modeller, der i højere grad understøtter en procesbaseret naturforvaltning. Samtidig belyses, hvordan drift, ressourceforbrug og afsætning hænger sammen i praksis.

”Skal biodiversiteten have en chance, kræver det større sammenhængende naturområder og mere plads til naturens egne processer.”

Dyrene er en bærende del af systemet. Rapporten giver derfor indsigt i erfaringer med forskellige arter – herunder kvæg, heste og svin – samt deres adfærd, rolle og betydning i landskabet.

Derudover samles konkrete erfaringer fra hverdagen: hegn, infrastruktur, forvaltning og de mange praktiske forhold, som er afgørende for, at vildgræsning kan fungere.

Afslutningsvis sættes fokus på kommunikation. Hvordan skaber man forståelse, tryghed og opbakning til en natur, der ikke altid er forudsigelig?

Rapporten samler erfaringer, udfordringer og muligheder – og giver et praksisnært blik på, hvordan vi faktisk kan skabe mere vild natur i et landskab med både rammer og modstand.

Hydrologisk forundersøgelse af potentialer for Skovsgaard

I 2025-2026 blev der udført en hydrologisk forundersøgelse af Skovsgaards potentialer for at genskabe den naturlige hydrologi på Skovsgaard.

Undersøgelsen viser, at Skovsgaard allerede er kommet langt i arbejdet med at genskabe en mere naturlig hydrologi. Siden ophøret af pumpeafvandingen på Påø Enge i 2006 jf. revisionen af fredningen, er vandets naturlige dynamik blevet styrket, og flere områder har spontant udviklet sig til værdifulde vådområder med høj naturværdi. Analysen peger samtidig på, at der fortsat er betydelige muligheder for at understøtte denne udvikling gennem målrettede hydrologiske tiltag, som kan gennemføres inden for ejendommens egne arealer og uden væsentlig påvirkning af naboejendomme.

Påø Enge fremstår som et centralt naturområde, hvor den nuværende balance mellem naturhensyn, afgræsning og hensynet til naboejendomme bør fastholdes. Lavvandsslusen spiller fortsat en vigtig rolle for engenes drift, men udviklingen i havniveau og hyppigere stormfloder betyder, at saltvandspåvirkningen forventes at blive en stadig mere naturlig del af områdets dynamik. Fremtidige oversvømmelser vil derfor bidrage til at fastholde områdets karakter af strandeng og understreger behovet for løbende overvågning af vandstandene.

For de øvrige dele af ejendommen anbefales en række tiltag, der i videst muligt omfang reducerer eller ophæver tidligere tiders afvanding. Mange af de eksisterende dræne og rørledninger er allerede helt eller delvist ude af funktion, og flere steder har dette ført til etablering af nye vådområder, søer og fugtige engområder. Ved systematisk at afbryde resterende dræne, nedlægge unødige rørledninger og genskabe åbne afløb kan vandet igen få mulighed for at bevæge sig gennem landskabet på naturlig vis.

Særligt omkring Kågårdens Mose, ved Maskebjerg, vest for Skovsgaards voldgrave, omkring Lunden samt i Konabbe Skov vurderes potentialet for naturforbedringer at være betydeligt. Her vil projekterne skabe mere sammenhængende vådområder, naturlige vandstandsgradienter og større variation i levestederne for planter og dyr. Samtidig vil flere tekniske anlæg kunne erstattes af mere robuste og selvregulerende løsninger, der bedre efterligner de naturlige hydrologiske processer.

De foreslåede tiltag forventes samlet at skabe fem nye permanente søer samt en række mindre fugtige lavninger. Vandfladerne vil tilbageholde vand i

landskabet, reducere afstrømningens hastighed og bidrage til mere stabile vandstandsforhold i eksisterende søer og moser. Derved styrkes både biodiversiteten og landskabets evne til at håndtere perioder med kraftig nedbør og tørke.

Hydrologiske beregninger viser, at de nye åbne afløb kan opretholde vandstande, som i de fleste situationer ligger tæt på de nuværende niveauer i eksisterende søer og moser. Samtidig sikres fortsat afvanding fra de få naboejendomme, der er afhængige af eksisterende afløb. Forslagene vurderes derfor at kunne gennemføres uden væsentlige negative konsekvenser uden for Skovsgaards egne arealer.

Projektet vil dog markant ændre afvandingstilstanden på en række tidligere landbrugsarealer. Hvor drænene afbrydes, vil jorden gradvist udvikle sig mod vådere forhold med naturlige fugtighedsgradienter. Disse arealer vil fremover være mindre egnede til traditionel korndyrkning, men særdeles velegnede til natur. Samtidig reduceres nedbrydningen af kulstofrige tørve- og gyttejorder, hvilket mindsker udledningen af klimagasser og understøtter ejendommens klimaindsats.

Samlet set peger undersøgelsen på, at Skovsgaard har en enestående mulighed for at videreføre udviklingen mod et mere naturligt og selvregulerende landskab. Ved at lade vandet genindtage sin naturlige plads kan ejendommen styrke biodiversiteten, forbedre de hydrologiske sammenhænge og skabe mere robuste naturområder, som er bedre rustet til fremtidens klima. Projektforslagene repræsenterer dermed ikke alene en teknisk hydrologisk genopretning, men et vigtigt skridt mod en langsigtet naturudvikling, hvor landskabets egne processer i højere grad får lov at forme Skovsgaards fremtid.

Scan QR-koden
og læs mere

Friluftsliv på Skovsgaard – oplev naturen på dens præmisser

Velkommen til Skovsgaards vildgræsningsområde – et levende landskab, hvor naturen får lov til at udvikle sig frit, og hvor store græssere som køer og heste er med til at skabe variation, lysåbne naturtyper og levesteder for et rigt plante- og dyreliv.

Her er du ikke besøgende i en park – du er gæst i naturen, og nogle gange kan naturen være lidt vild.

Når du bevæger dig i området, sker det på naturens præmisser.

Du kan færdes frit i de robuste dele af landskabet, følge eksisterende stier og opdage nye spor – men med friheden følger et ansvar: Vis hensyn til både naturen og de dyr, der lever her.

Nogle områder er særligt sårbare – som moser, vådområder og steder med ynglende fugle – og her hjælper du naturen ved at holde afstand og vælge ruter udenom.

Dyrene er en naturlig og integreret del af oplevelsen. De går frit og passer landskabet, og du vil ofte møde dem på din vej. Gå roligt, hold god afstand (mindst 20 meter), og undgå at gå gennem flokke eller mellem ko og kalv.

Dyrene er rolige, men stadig store og kan reagere instinktivt – især over for hunde. Hunde skal derfor altid være i kort snor, og det kan i nogle tilfælde være en god idé at lade hunden blive hjemme.

Området er tilrettelagt med få, enkle indgange og parkeringspladser. Herfra bevæger du dig ud i et

landskab, hvor formidlingen er diskret, og hvor oplevelsen i høj grad findes i stilheden, udsigterne og de små detaljer.

Du kan udforske området ad sammenhængende ruter gennem bakker, enge og skov eller vælge kortere ture tæt på indgangene. Nogle steder vil du tydeligt mærke, hvordan naturen får plads – med højt græs, ujævnt terræn og spor efter dyrene som en naturlig del af oplevelsen.

Ønsker du at blive lidt længere, er overnatning muligt. Du kan benytte teltpladsen ved Kågaarden, shelters ved Hovedejendommen Skovsgaard eller få anvist en hængekøjeplads hos naturformidlerne. Her kan du overnatte tæt på naturen, uden at forstyrre dyrene og de åbne græsningsflader.

Skovsgaard er et dynamisk landskab, og både natur og adgang kan ændre sig over tid. Nogle områder kan være midlertidigt lukkede for at beskytte dyreliv og natur, og ruter kan justeres efter behov. Det er en del af at give naturen plads.

Her er plads til både store oplevelser og stille vandringer – men altid med respekt som udgangspunkt.

**Du er gæst i naturen
Du færdes på dens præmisser
Dyrene hører hjemme her**

**Tak fordi du viser hensyn – og
rigtig god tur!**

Drift og vedligehold af ruter

Ruterne i vildgræsningsområdet er enkle naturstier, der udvikler sig sammen med landskabet og plejes med fokus på mindst mulig påvirkning.

- Stierne er ubefæstede naturstier og kan derfor være våde, ujævne og mudrede – særligt i perioder med regn
- Stierne er markeret med diskrete rutemærkninger, som hjælper med at finde vej i landskabet
- Der kan være dyr på stierne – vis hensyn og giv dem plads
- Stierne slås løbende i sæsonen for at sikre, at de er synlige og farbare
- Ruter kan ændre sig midlertidigt, hvis dele af området bliver ufarbare, for eksempel ved oversvømmelser
- Nogle strækninger kan derfor opleves forskelligt fra gang til gang – det er en naturlig del af landskabet
- Hvis der opstår u hensigtsmæssige forstyrrelser af færdsel, kan ruterne ændres
- I perioder med urolige dyr kan området lukkes midlertidigt af hensyn til gæsternes sikkerhed, eksempelvis i kælvningsperioder eller ved udfordringer med løse hunde

Skovområderne er udlagt som urørt skov, hvor naturen udvikler sig frit. Det betyder, at træer kan vælte og blive liggende som levesteder for svampe, insekter og dyr.

Gå derfor ikke ind i skoven under eller efter stormvejr, hvor der kan være risiko for nedfaldne grene og ustabile træer

Driften af stierne har ét formål: at gøre det muligt at opleve naturen tæt på – uden at stå i vejen for den.

”Nogle steder vil du tydeligt mærke, hvordan naturen får plads – med højt græs, ujævnt terræn og spor efter dyrene som en naturlig del af oplevelsen.”

At skabe vild natur – med muligheder, rammer og benspænd

Spilleregler i praksis

Skovsgaards vildgræsningsprojekt har været igennem en omfattende proces for at opnå og sikre alle tilladelser til projektet. Ansøgningerne startede i 2020, og det er først i 2025 at de endelige tilladelser til et samlet vildgræsningsprojekt på 305 ha er afsluttet.

Skovsgaard er en gammel ejendom omfattet af mange administrative lovgivninger, som stort set alle har et formål om at fastholde og beskytte en tilstand. Det gælder både i forhold til natur, kultur og landskab.

Det er nyt for mange myndigheder at håndtere et projekt, hvor formålet er at etablere stort åbent og foranderligt landskab med vildgræsning. Det er særligt en udfordring inden for regelsæt der administreres restriktivt, på baggrund af mange års praksis.

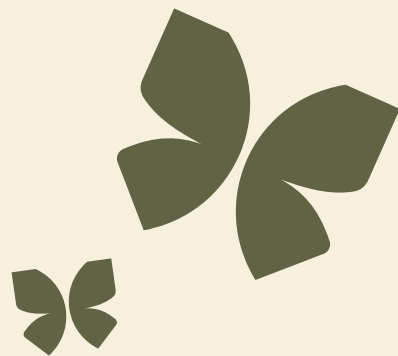
Den lokale myndighedsrolle for Skovsgaard er opdelt mellem Langelands og Svendborg Kommuner.

Ved særlovgivningen som Naturbeskyttelsesloven, ligger myndighedsopgaven ved Svendborg Kommune. Det betyder at sagsbehandling vedrørende fredninger og beskyttet natur varetages af Svendborg Kommune. Administration af vandløbsloven, Museumslov, planlov med videre ligger hos Langelands Kommune.

Gennemførelsen af Skovsgaards vildgræsningsprojekt har krævet mere end 25 forskellige tilladelser og dispensationer og krævet sagsbehandling for mere end 10 forskellige myndigheder (se tabel 1).

En nærmere gennemgang følger efter tabel 1.

Oversigt over myndighedsbehandlingen i Vildgræsningsprojektet

Tabel 1

Tiltag	Lovgivning	Myndighed	Status
Urørt skov	NBL Fredning	Fredningsnævnet	Endelig dispensation meddelt 2023
Vildgræsning/hegn	NBL Fredning	Fredningsnævnet	Endelig dispensation meddelt 2023
Nedtage hegn om diger	NBL Fredning	Fredningsnævnet	Dispensation meddelt i 2024
Vildgræsning/hegn	NBL § 3	Svendborg Kommune	Dispensation meddelt i 2023
Fjerne hegn langs vandløb	NBL § 3	Svendborg Kommune	Varig dispensation meddelt i 2023
Fjerne hegn langs vandløb	Vandløbsloven	Langeland Kommune	Tilladelse meddelt i 2020
Opsætte hegn + gitre	NBL Strandbeskyttelseslinjen	Kystdirektoratet	Dispensation meddelt 2021
Genopbygge vej efter stormflod	NBL Strandbeskyttelseslinjen	Kystdirektoratet	Afslag meddelt 2025 (påklaget af Friluftsrådet)
Genopbygning af vej efter stormflod	Vejloven	Langeland Kommune	Afslag meddelt 2025 (manglende hjemmel til krav om genopbygning)
Græsning på diger	Museumslovens § 29a	Langeland Kommune (dispensionsmyndighed) Slots og Kulturstyrelsen (tilsynsmyndighed)	Samarbejdsaftale om græsning på diger indgået i 2022 (græsning kan ske uden dispensation)
Græsning på fortidsminder	Museumslovens § 29e	Slots og Kulturstyrelsen	Samarbejdsaftale om græsning på diger indgået i 2022 (græsning kan ske uden dispensation)
Græsning i skoven	Skovloven	Miljøstyrelsen (Nu SGAV)	Tilladelse meddelt i 2021
Ansøgning om tilskud til urørt skov	Skovloven (bekendtgørelse om tilskud til privat urørt skov)	Miljøstyrelsen (Nu SGAV)	Tilsagn meddelt i 2022
Kvægbro og gangbro	NBL Fredning	Fredningsnævnet	Dispensation meddelt 2024
Kvægbro og gangbro	Planlov og byggelov	Svendborg Kommune	Tilladelse meddelt 2024

Oversigt over myndighedsbehandlingen i Vildgræsningsprojektet

Tabel 1 – fortsat

Tiltag	Lovgivning	Myndighed	Status
Tilskud til pleje af græs og naturarealer	CAP-loven (bekendtgørelse om tilskud til pleje af græs- og naturarealer)	Landbrugsstyrelsen/ SGAV	Fra 2021-2023 kontrolform fast græsningstryk med nedsat græsningstryk. Fra 2021-2023 kontrolform fast græsningstryk med nedsat græsningstryk. Kontrolform ekstensiv græsning fra 2024 Dispensation til frahegninger til forskning.
Udlæg af ådsler (forskningsprojekt)	Forordning om animalske biprodukter	Fødevarestyrelsen	Tilladelse til billefodring i mindre bure uden for hegnslinjen meddelt i 2024
Dyrevelfærdskontrol	Dyrevelfærdsloven	Fødevarestyrelsen	Kontrol i 2024 uden anmærkninger
Tilskud til permanent ekstensivering	Lov om landdistriksfonden – bekendtgørelse om tilskud til permanent ekstensivering	Landbrugsstyrelsen (Nu SGAV)	Tilsagn meddelt i 2024
Udvidelse hegn	Lov om landdistriksfonden – bekendtgørelse om tilskud til permanent ekstensivering	Landbrugsstyrelsen (Nu SGAV)	Dispensation fra tilsagn meddelt i 2024
Færste og græsning på veje og stier	Mark og Vejfredsloven § 15	Langeland Kommune?	Afslag meddelt i 2021
Færste og græsning på veje og stier	Færdselsloven § 88	Politiet	Afventer afklaring af om der er behov for dispensation efter revision af Færdselsloven i 2024.
Undtagelse fra rydningspligt	Lov om landbrugsjorde (bekendtgørelse om jordressourcens anvendelse til dyrkning og natur)	Svendborg Kommune	Anmeldelse af etablering af anden natur end lysåben indsendes snarest.
Etablering af naturlig hydrologi	Vandløbsloven	Langeland Kommune	Afventer hydrologisk forundersøgelse
Etablering af naturlig hydrologi	NBL § 3	Svendborg Kommune	Afventer hydrologisk forundersøgelse
Etablering af naturlig hydrologi	NBL Fredning	Fredningsnævnet	Afventer hydrologisk forundersøgelse
Vildgræsning og urørt skov	Testamentet	Byretten i Svendborg	Byretten fandt i 2025 at vildgræsning og urørt skov er i overensstemmelse med testamentet.

Byretsdommen er anket af Skovsgaard Fonden og skal i landsretten midt februar 2028. Afgørelse forventes medio juni 2028. Der er i juni 2026 meddelt godkendelse af anmeldelse af anden natur uden rydningspligt.

Erfaringer fra myndighedsprocessen

Overordnet set er der mange restriktive lovgivningskomplekser som skal jongleres for at etablere et velfungerende naturprojekt med store sammenhængende naturområder med naturlig græsning, naturlig hydrologi og naturlig vegetationsudvikling.

I gennem de første 5 års etablering og ansøgninger, samt den supplerende viden fra myndighedsområdet på fondens andre arealer på tværs af Danmark, er der nogle tydelige erfaringer som står frem.

- Hos de fleste instanser er der en meget lang sagsbehandlingstid, oftest fra 4-24 måneder. Landbrugsstyrelsen/SGAV står positivt ud og kan i nogle tilfælde meddele tilladelser indenfor 24-48 timer.
- Flere lovgivninger forholder sig til de samme forhold, og der opstår ofte en fornemmelse af dobbelt sagsbehandling. Eks. nedtagning af hegn omkring vandløb på Skovsgaard. Der blev givet tilladelse til nedtagning af hegn efter vandløbsloven i 2020, der kom først en dispensation fra naturbeskyttelsesloven 2 år senere i 2022. Kommunerne har mulighed for at sammenkoble afgørelser efter forskellige myndighedsområder, men gør det ikke.
- Der er en utrolig varierende myndighedspraksis, som tydeligst står frem imellem de kommunale myndigheder. Det som man kan få lov til i en kommune med et minimalt myndighedsarbejde, kan være betydeligt mere omfangsrigt og kræve et massivt arbejde i en anden kommune. Eks. krævede hegn omkring vildgræsningen omfattende sagsbehandling med etablering af faunapassager for hver 200 meter, hvor det i andre kommuner ingen tilladelser krævers overhovedet.
- Der er meget varierende sagsbehandling mellem de forskellige fredningsnævn distrikter og deres tilknyttede kommunale tilsynsmyndigheder. Der er stor forskel på, hvad de kommunale tilsynsmyndigheder vurderer som dispensationskrævende. Det varierer både mellem kommuner men også på medarbejderniveau.

- Der føres begrænset tilsyn af forhold i fredningerne. Det kan betyde at man har arvet gamle overtrædelser, som aldrig er blevet opdaget.

Overordnet set kan det være svært at være menigt menneske og gennemskue denne jungle af regler, myndigheder, praksis og sagsgange. Det kræver omfattende myndighedsfaglig viden. Der er ingen steder, hvor man kan få et samlet overblik over, hvilken lovgivning der gælder for et konkret projekt og hvilke tilladelser et projekt kræver. Det vil altid være den enkelte projektejerens eget ansvar at søge for at have alle tilladelser i orden. For mange vil det være en meget stor og tæt på umulig opgave uden omfattende tilkøb af rådgivning.

Skovsgaard og Danmarks Naturfond er ikke alene om oplevelse af at lovkomplekset er stort og uoverskueligt. SEGES Innovation har i 2025 udgivet et katalog over de barrierer, der står i vejen for mere og bedre naturforvaltning og her udgør kompleksiteten i den nuværende lovgivning og støtteordninger et væsentligt element.

Læs mere i *Anbefalinger til mere og bedre naturforvaltning – en analyse af de vigtigste barrierer og forslag til løsninger* (SEGES Innovation 2025).

Scan QR-koden
og læs mere

Derfor ser Danmarks Naturfond (DKNF) store potentialer i at forsimple regelgrundlaget. DKNF foreslår at det gøres ved udlægning af naturzoner med en tilknyttet lovgivning, som har biodiversitet som hovedformål. Lovgivningen administreres af én myndighed. For at sikre en ensartet behandling på tværs af landet anbefales en overordnet national myndighed. Der er forståelse for, at der forsat vil være en række andre hensyn der skal varetages, men det vil være

en meget stor forsimples, hvis man som projektejer udelukkende, skal søge om én tilladelse, hvor vilkår om sikring af fortidsminder, afvandingsforhold hos naboer, adgangsforhold mv. er indarbejdet.

Overordnet set kunne etableringen af Skovsgaards Vildgræsningsprojekt være gennemført på 6-12 måneder fra start til slut såfremt de lovgivningsmæssige rammer var samstemt med målet.

Gennemgang af myndighedsbehandlingen på Skovsgaard:

1. Fredning

Skovsgaard har en ambitiøs fredning, revideret i 2006. Fredningen beskriver tilstande i skovene med gunstig bevaringsstatus, urørt skov, naturlig hydrologi og græsning.

Efter en del møder, ændrede ansøgninger og supplerende notater og vurderinger fra eksterne konsulenter (vedlagt som bilag) om faunapassager, udsætning af svin, samarbejdsaftale med Slots- og Kulturstyrelsen om inddragelse af diger, sikring og vedligehold, blev der i 2021 meddelt en 1-årig dispensation til vildgræsning, som blev fornyet til en endelig dispensation fra fredningen i 2023.

Undervejs i processen skulle 2 km fredede diger frahegnes, hvor naturfonden i 2024 igen fik dispensation til at nedtage hegnet om digerne. Der skulle etableres faunapassager i maskehegnet hele vejen rundt for hver 200 meter. Nederste marker er 20 x 30 cm.

Hegnets udstrækning er ændret af 3 omgange langs med kysten på en knap halvanden kilometer strækning.

I fredningen er der i §11 indsat en bonusvirkning som beskriver at fredningsbestemmelserne træder i stedet for tilladelser efter naturbeskyttelseslovens §3 (naturtyper) og §15-19 (strandbeskyttelse, sø og åbeskyttelseslinje, skovbyggelinje og fortidsminderbeskyttelseslinje, kirkeskyttelseslinje samt bevaringsforanstaltninger indenfor internationale naturbeskyttelsesområder) jf. naturbeskyttelseslovens §38, stk. 6.

Det vil i praksis sige at såfremt Fredningsnævnet meddeler tilladelse til projektet, skal der ikke meddeles ovenstående dispensationer.

Svendborg Kommune vurderer at vildgræsningsprojektet kræver en dispensation fra Naturbeskyttelseslovens § 3, på trods af denne bonusbestemmelse.

Svendborg Kommune skriver den 10. maj 2022: *Uddybende vedr. fredningen og bonusvirkning*
Det er rigtigt, at det følger af naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 6, at blandt andet naturbeskyttelseslovens § 3 ikke finder anvendelse, hvis et forhold er "reguleret af fredningen".

Det er desuden et krav, at der er en udtrykkelig bestemmelse i fredningskendelsen herom, altså om bonusvirkning. Dette kriterie er opfyldt derved, at fredningskendelsen i § 11 indeholder en bonusvirkningsbestemmelse.

Det er imidlertid efter Svendborg Kommunes opfattelse et krav, som anført i naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 6, at det konkrete projekt, der indebærer en § 3-tilstandsændring, er "reguleret af fredningen".

Det er konkret Svendborg Kommunes vurdering, at jeres ansøgte vildtgræsningsprojekt indebærer en tilstandsændring og dermed fordrer en § 3-dispensation.

Det er dernæst kommunens opfattelse, at det konkrete projekt, vildtgræsning, ikke er reguleret af fredningen. Det ligger heri, at det er kommunens vurdering, at der, for at der indtræder bonusvirkning, skal være en relativ klar beskrivelse af tilstandsændringsprojektet i fredningskendelsen, og det er ikke tilfældet blot ved, at der, som tilfældet er i den konkrete kendelse, er en kortfattet og overordnet beskrivelse af muligheden for at gennemføre naturpleje/naturgenopretning. En sådan generel og rund beskrivelse af mulighederne for naturpleje/naturgenopretning indebærer ikke en mulighed for konkret at kunne have forholdt sig til fx et vildtgræsningsprojekt og de konsekvenser, det

måtte kunne have, i forbindelse med behandlingen af fredningssagen.

Denne konklusion, at projektet på sædvanlig vis kræver en § 3-dispensation, understøttes af, at det ligger fast, at en fredningskendelses bonusvirkning i forhold til naturbeskyttelseslovstilladelser/-dispensationer ikke gør habitatvurderinger/bilag IV-vurderinger overflødige. En sådan habitat-/bilag IV-vurdering af det konkrete vildtgræsningsprojekt er således heller ikke gennemført i forbindelse med vurderingen af fredningskendelsen, heller ikke selv om fredningskendelsen indeholder runde vendinger omkring naturpleje/naturgenopretning.

I fredningens §5 står der:
Landbrugsarealerne kan afgræsses og henligge uden dyrkning med fri vegetationsdynamik.

I efteråret 2025 besluttede Danmarks Naturfredningsforening at opstarte processen om at revidere fredningen for Skovsgaard og igangsætte arbejdet. Der har gennem 1. halvår af 2026 været proces vedr. revision af fredningen og det nye fredningsforslag fremsendes til Fredningsnævnet juni 2026. Målet med den reviderede fredning er at øge biodiversitetsambitionerne og forsimple administrationen af fredningen.

2.

Naturbeskyttelseslovens § 3

Tilstandsændring på de §3 beskyttede naturtyper: På Skovsgaard er der registreret en mosaik af beskyttet natur, størstedelen koncentreret omkring engene og arealerne længst væk fra Skovsgaards Hovedejendom.

Der blev i sommeren 2023 opnået en dispensation fra Naturbeskyttelseslovens §3 til vildgræsningsprojektet efter en del udredning.

Græsning langs §3 vandløb:

Der blev i november 2022 meddelt en 1-årig dispensation til at nedtage hegnet langs de 2,4 km vandløb på engene. Og i 2023 meddelte Svendborg Kommune en varig dispensation.

Forud for ansøgningen skulle fonden levere opmålinger og fotodokumentation af vandløbene, hvor opmålingen blev foretaget sommeren 2022.

3.

Vandløbsloven

I december 2020 meddelte vandløbsmyndigheden i Langeland Kommune tilladelse til at fjerne hegnet langs med vandløbet jf. vandløbsloven. Den efterfølgende §3 dispensation blev udstedt i november 2023 af Svendborg Kommune.

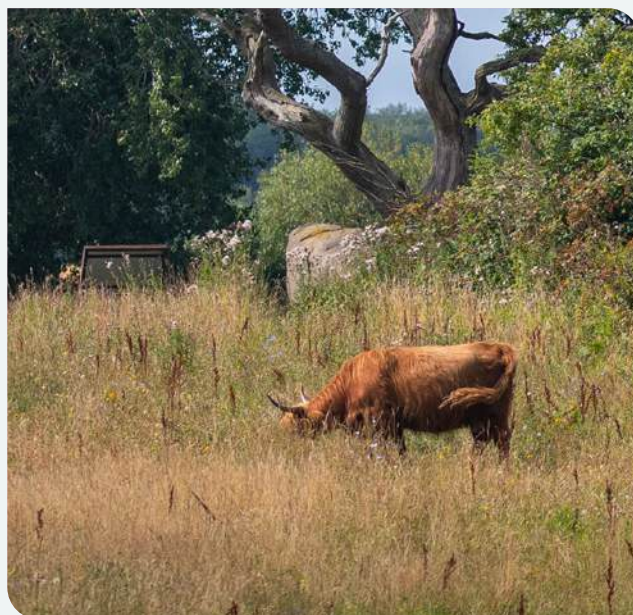

4.

Strandbeskyttelseslinjen (NBL § 15)

Hele kystlinjen på Skovsgaard ligger indenfor strandbeskyttelseslinjen, hvor Kystdirektoratet i sommeren 2021 meddelte dispensation til at opsætte hegn, inklusiv en del af hegnet som består af gitre som åbner sig ved oversvømmelse langs med kysten.

I oktober 2023 ramte stormfloden også Skovsgaards kyster, hvor hele kystlinjen blev oversvømmet og infrastruktur blev skyllet bort.

Særligt vejen langs med kysten blev stærkt beskadiget, engene blev oversvømmet og oversvømmelsen isolerede Påø Bjerg og nåede et godt stykke ind i skoven.

Dette medførte store skader på hegn på hele trækningsen, stier blev udvisket, vejen langs med kysten forsvandt og kystskrænten blev undermineret.

Vejstrækningen langs med kysten har igennem efteråret 2022 til og med 2023 haft mange skader fra havet og har været igennem 5 store genopbygninger indenfor 1 år.

Ca. 200 meter vej var ødelagt og ca. 300 meter vej over skrænten var undermineret og usikker at køre på jf. vurdering fra vejmyndigheden i Langelands Kommunes. En genopbygning og sikring af de 500 meter vej ville kræve et massivt kystsikringsanlæg for at sikre mod den næste storm, underminering og erosion.

Samtidig beskriver fredningen, at der ikke må kystsikres og terrænreguleres på ejendommen. Derfor vurderede naturfonden samlet set, at det ikke gav mening at genopbygge en vej, med store anlæg for at sikre en privat gennemgående vej, hvor adgang var sikret fra begge sider allerede.

Naturfonden forhørte sig ved Langeland Kommune om hvilke krav der var til vejen, servitutter og hjemmel.

Naturfonden fik oplyst at vejen skulle genopbygges, selvom naturfonden pointerede, at der i vejlovgiv-

ningen kun står vi skal vedligeholde vejen. Hvad er kravene når vejen er væk?

Vejen er åben for gående og cyklende. Vejsagen blev politisk behandlet i 2024 i Langelands Kommune, og naturfonden blev pålagt at genopbygge de 200 meter af vejen, uden at tage stilling til de sidste 300 meter vej der er undermineret, uden hjemmel i vejlovgivning og under den forudsætning at Svendborg Kommune orienterede Langelands Kommune om at der ikke må terrænreguleres i området jf. fredning.

Sagen blev ikke sendt i høring ved Kystdirektoratet.

Samtidig ansøgte Naturfonden Kystdirektoratet om en dispensation til at genopbygge vej med kystsikring af hele vejstrækningen.

Naturfonden påklagede sagen til Vejdirektoratet. I februar 2025 meddelte Vejdirektoratet afgørelse og omgjorde påbud til et afslag. I samme afgørelse blev det udredt, at der er ingen vejlovgivning i dansk lov, som giver hjemmel til Langeland Kommune om at påbyde en genopbygning af denne vej.

I foråret 2025 meddelte Kystdirektoratet også afslag efter strandbeskyttelseslinjen om genopbygning af vejen indenfor strandbeskyttelseslinjen. Da vejen er helt forsvundet, vurderer Kystdirektoratet genopbygningen som en ny sag, og der er i dette tilfælde ingen væsentlige grunde til at genopbygge en privat vej, hvor der er adgang fra begge sider af vejen til både sluse og strand.

Denne afgørelse fra Kystdirektoratet blev påklaget af Friluftsrådet.

Klagenævnet afviste denne afgørelse i februar 2026 og hjemsendte sagen til fredningsmyndigheden, da der i fredningen fra Skovsgaard er en undtagelsesbestemmelse fra kystbeskyttelsen, der netop regulerer i kystbeskyttelsen i fredningen.

I februar 2026 har Svendborg Kommune i sin rolle som tilsynsmyndighed meddelt, at Svendborg Kommune agter at træffe en tilsynsafgørelse om, at Svendborg kommune som tilsynsmyndighed for fredningen ikke vil påbyde Skovsgård at retablere vejen for motoriseret færdsel.

5. Museumsloven og Naturbeskyttelsesloven

På Skovsgaard er der ca. 10 km diger i vildgræsningsområdet, hvoraf de 2 også er beskyttet under fredningen og 2 fortidsminder, en skibssætning af sten og en skålsten.

Den generelle beskyttelse af diger ligger i Museumsloven og naturbeskyttelsesloven med en delt myndighedskompetence, hvor der ansøges om dispensation fra lovgivningen ved kommunen mens tilsyn og håndhævelse ligger ved Slots og kulturstyrelsen. Langelands Kommunes indledende vurdering var, at alle diger skulle fraegnes i vildgræsningsområdet, hvilket ville inddele området i mange små enheder og derfor begrænse dyrenes naturlige adfærd og færdsel betydeligt.

Naturfonden tog derfor kontakt til Slots- og Kulturstyrelsen i 2021 for at undersøge, om der kunne tages forholdsregler og indgås aftaler som sikrende digerne uden at fraegne dem.

Der blev indgået en samarbejdsaftale med SLKS i 2022 hvor Naturfonden fører hyppigt tilsyn, lukker overgange og reparerer løbende på digerne. I aftalen er det indsat en 2-årige tilsynsfrekvens, hvor SLKS i september 2025 har været på deres første tilsyn efter aftalen er indgået og er tilfredse med digernes tilstand. Der blev afklaret plejeniveauer og givet råd og vejledning.

I samarbejdsaftalen håndteres fortidsminderne også og SLKS har vurderet at de godt kan indgå i vildgræsningsprojektet uden at tage skade, men naturfonden følger selvfølgelig også disse.

Naturfonden har direkte samarbejdspartnere i SLKS.

I forbindelse med samarbejdsaftalen var SLKS på besigtigelse i september 2025 og vurderede at samarbejdsaftalen var opfyldt, samtidig med en tilfredshed og plejeniveauet.

6. Skovloven og Fredning

Skovgræsning og udlæg af urørt skov
I 2021 fik Naturfonden dispensation fra skovloven til at afgræsse fredskovsarealerne på Skovsgaard i vildgræsningsprojektet.

I 2021 blev der ansøgt om tilskud til udlægning af urørt skov på 81 % af skovarealet på Skovsgaard og i 2022 fik Naturfonden tilsagn til urørt skov på ca. 71% af skovarealet.

I fredningens §5 er det beskrevet, at der til stadighed skal være udlagt 20% af skovarealet til særlige driftsformer.

Denne passus i fredningen gjorde udlægningen af urørt skov til en længerevarende sag i forhold til en dispensation fra fredningen, for er urørt skov en særlig driftsform? Eller er det netop ikke en drift.

Svendborg Kommune vurderede at urørt skov kun kan udlægges på 20% af skoven.

Formålet i skovene jf. fredningen er at der skal praktiseres en bæredygtig, naturnær Skovdrift- herunder med gamle driftsformer og urørt skov, der opretholder eller genopretter en gunstig bevaringstilstand for skovenes naturtyper og deres vilde flora og fauna, således at naturværdierne sikres bedst muligt i varierende og afvekslende skove. Naturfonden fik Codex advokaterne som eksterne uvildige til at vurdere fredningen ift. ønsket om urørt skov som understøttede ønsket (vedlagt).

I efteråret 2023 meddelte Fredningsnævnet dispensation til udlægning af den ønskede urørte skov.

Denne afgørelse blev påklaget af Skovsgaard Fonden til Miljø og Fødevarerklagenævnet. Skovsgaard Fonden blev afvist, da fonden ikke karakteriseres som en fond med naturinteresser men udelukkende en fond med privatøkonomiske interesser.

Naturfonden fik derfor udlagt skovene i december 2023 som urørte.

Andre sager i skovene som har sat sit mærke på vildgræsningsprojektet i skovene, er et tidligere tilsagn fra Miljøstyrelsen om opsætning af hegn og græsningen i Konabbe Skoven.

I kanten af hele skoven ned mod engene blev der i 2018 indgået et 5-årigt græsningstilsagn om græsning i skoven. Vildgræsningsprojektet startede i 2020 med endeligt hegn i foråret 2021.

Naturfonden ansøgte om at nedtage hegnet og inddrage arealet i det samlede vildgræsningsområde. Dette fik naturfonden afslag på, medmindre fonden ville tilbagebetale det samlede støttebeløb. Så hegnet blev bevaret indtil efteråret 2023, hvor der skulle

søges om at nedtage hegnet efter endt tilsagn. Slut oktober 2023 kom den endelige tilladelse til at nedtage hegnet.

Konsekvensen for vildgræsningprojektet, græsningen af det samlede område og dyrenes færdsel, har været at der midt i området har været en massiv barriere direkte i området og mindsket græsningen i skoven betydeligt.

Efter hegnet er blevet fjernet har dyrene vandret gennem området og indtaget skoven.

7. Planlov og byggelovgivning

I forbindelse med Stormfloden i 2023 blev en mindre kvægbro over vandløbet og ca. 80 meter gangbro ødelagt på kanten af Konabbe skoven.

I forbindelse med genopbygningen blev Svendborg Kommune kontaktet i april 2024 for at høre om der var en bagatelgrænse for at bredden af gangbroen, da Skovsgaard havde et ønske om at gøre den lidt bredere men uden at det satte gang i hele myndighedsbehandlingen.

To måneder efter ansøgningen blev Naturfonden kontaktet af Svendborg Kommune og oplyst, at der aldrig er givet tilladelse til etablering af gangbroen, samt at den skulle have nye tilladelser fra Fredningsnævn, planlov og byggetilladelse for igangsætning. Efter en del opklaringsarbejde kan naturfonden konstatere at broen er etableret imellem 1997 og 1999 uden forudgående tilladelse. Broen har været på ejendommen i ca. 27 år. Årene op til har der været et længere arbejde med Fyns Amts, fredningsnævn og andre interessenter om udlægning af ubefæstede naturstier, og efterfølgende er gangbroen etableret.

Derfor påbegyndte et hastarbejde med ansøgninger, da området er så vådt at broen kun kan etableres i

august – oktober ift. oversvømmelser og fuglenes yngleperioder. Arbejdet efter planlov og byggetilladelse kan først igangsættes efter at fredningsnævnet havde meddelt tilladelse. Fredningsnævnet meddelte dispensation den 29. september 2024 og de efterfølgende tilladelser kom i december 2024.

8. Tilskud til pleje af græs og naturarealer

Naturfonden ansøger om pleje-græs tilskud på arealerne hvilket betyder flere forskellige ansøgninger løbende

- Nedsat græsningstryk med kommunale udtalelser om nedsat græsningstryk
- Etablering af nyt hegn med mindre jordbearbejde
- Etablering af frahegninger til forskning
- Tilladelse til forskningsforsøg
- Slåning af flyvehavre i særlige perioder
- Kontrol af ekstensiv græsning gennem nyt system i 2024, hvor lodsejer selv skulle indrapportere. Dette system fungerer ikke på Skovsgaard pga. dækningsgraden i området når der skal indrapporteres på markblokke når man fysisk står på marken samt antallet af billeder som skal opdateres. I 2024 endte det med at vi indrapporterede efterfølgende med indsendelse af fotos i PDF-format med beskrivelser på hvert enkelt foto. Over 200 fotos i alt.

9. Biprodukts forordningen

Udlæg af ådsler

I 2024 var der en specialestuderende som gerne ville udlægge ådsler til studie om biller i ådsler i rewilding områder. Gennem en længere ansøgningsperiode med tilpasninger med Fødevarestyrelsen hvor det oprindelige ønske setup var udlæg af større ådsler.

Et halvt år inde i hegnet, endte projektet med at opnå tilladelse til fodring af biller, hvor hjortevildt, opdrættede kaniner og rotter kunne udlægges i bure lavet af hønsenet og med strøm på, i hegnssporet på ydersiden af hegnet på 5 lokaliteter.

Scan QR-koden
og læs pjecen
om ådsler

10.

Velfærdskontrol

I foråret 2024 blev kvæget på Skovsgaard udtaget til velfærdskontrol hvor embedsdyrlægen fra Fødevarestyrelsen kom og førte tilsyn med kvæget. Dyreholdet og arealet gik gennem kontrollen uden anmærkninger.

11.

Permanent ekstensivering

I efteråret 2024 åbnede Landbrugsstyrelsen ekstensiveringsordningen, hvor det blev muligt at ansøge om kompensation for udlægning af landbrugsjord til permanent natur. Naturfonden søgte ordningen og har fået tilsagn til at udlægge ca. 180 ha landbrugsjord til natur, fuldstændig i tråd med vildgræsningsprojektet.

Der opstod sammenfald mellem udlægning af ekstensivering på landbrugsarealerne samtidig med at hegnet på Skovsgaard blev udvidet med de sidste ca. 60 ha. Det vil sige at der skulle opsættes hegn i det ekstensiverede område, med klargøring af hegnslinjer, jordbearbejdning og nye forskningsforsøg hvilket alle krævede dispensationer fra ekstensiveringsordningen.

12.

Yderligere forhold som gør sig gældende for Skovsgaards Vildgræsning

Den frie dræningsret

På Skovsgaard afvandes 2400 ha landbrugsjord gennem 2 vandløb som samles på Påø Enge og leder ud i havet gennem en højvandssluse som Skovsgaard har ansvaret for.

Skovsgaard har intet ønske om at dræne Påø Enge for vand samtidig med at der ofte opstøver drænvand opstrøms som påvirker engene.

Denne afledning med sluse er en stor udfordring for at opnå en naturlig hydrologisk tilstand på Skovsgaard med lukning af drænen, dynamiske vandløb og en sammenhæng med havet.

Dette forhold udfoldes under den hydrologiske forundersøgelse.

Offentlighedens adgang

Vi inviterer besøgene ind på Skovsgaard og vil meget gerne tilbyde alle oplevelsen af vild natur.

Men der kan være en del udfordringer ved at have offentlig adgang sammen med store græssende dyr. Vi oplever ofte at der er løse hunde i hegnet på trods af klar skiltning med forbud.

Løse hunde medfører utrygge dyr og utrygge dyr kan være farlige overfor besøgene som ikke holder sig på sikker afstand.

Vi have en episode i 2024 hvor en besøgende med hund blev stanget meget voldsomt af en ko på vejen, som stod med en død kalv som ikke kunne ses. På både udyrkede arealer og i skove er der som udgangspunkt adgang med hund i snor. Lodsejeren kan ikke frit forbyde hunde, men kan begrænse adgang gennem skiltning eller midlertidige lukninger, hvis det er sagligt begrundet eller følger af anden regulering (fx fredning eller naturbeskyttelse).

Hjemmel til at regulere adgang med hund i naturen findes i naturbeskyttelseslovens §§ 23 og 24, som giver mulighed for sagligt begrundede begrænsninger gennem skiltning og midlertidige lukninger. Egentlige forbud forudsætter enten konkret begrundelse eller supplerende hjemmel, fx i fredninger eller særlovgivning.

Udyrkede arealer

Naturbeskyttelsesloven § 24

Udgangspunkt: adgang til fods – hunde skal være i snor

Lodsejerens hjemmel:

Kan lukke for adgang midlertidigt (fx jagt, drift)

Kan begrænse eller forbyde adgang via skiltning, hvis det er sagligt begrundet (fx hensyn til natur, privatliv eller drift) [danskelove.dk]

Det er altså her hjemlen findes til at begrænse adgang, men ikke en fri adgang til vilkårligt at forbyde hunde isoleret.

Skove (herunder fredskov)

Naturbeskyttelsesloven § 23

Udgangspunkt:

Skove er åbne for offentligheden

Hunde skal føres i snor [danskelove.dk]

Hjemmel til begrænsning:

Midlertidig lukning (jagt, skovning)

Særlige restriktioner ved skiltning
For små private skove (<5 ha) kan der fastsættes yderligere indskrænkninger.

Samtidig gælder:

Adgangen må ikke generelt forhindres eller vanskeliggøres. Hjemlen er altså en balanceret reguleringskompetence, ikke en fri forbudsret.

Rydningspligt

Alle landbrugsarealer, herunder også naturbeskyttede arealer, gælder der en rydningspligt som indebærer at man er forpligtiget til at fjerne al opvækst på arealerne jf. Bekendtgørelse om jordressourcens anvendelse.

Naturfonden har i december 2025 ansøgt Svendborg Kommune om at blive undtaget fra rydningspligten for at sikre en naturlig vegetationsudvikling.

I slut juni 2026 har Svendborg Kommune meddelt godkendelse af anmeldelse af anden natur uden rydningspligt.

13. Færdselsloven og Mark- og Vejfredsloven

Naturfonden ansøgte i starten af projektet om at få isat færste i den offentlige vej Kågaardsvej og fik afslag på at etablere færste med udgangspunkt i Mark- og Vejfredsloven.

Mark og vejfredsloven har forbud mod tøjrede husdyr på offentlig vej.

Færdselsloven har fået en revision i sommeren 2024, således at det nu fremgår af § 88 stk. 4, at det er tilladt at der går dyr på offentlig vej i naturnationalparker og lignede områder, hvis vejene ikke fungerer som en væsentlig færdselsåre.

For nu, afventer en ny ansøgning om isætning af færste i Kågaardsvej klagesagen omkring retableringen af vejen langs med stranden. Såfremt vejen kan nedlægges, vil Naturfonden ansøge på ny om at isætte nye færste der sammenbinder de to arealer. Vejen vil efter en nedklassificering umiddelbart ikke vurderes som en væsentlig færdselsåre og der vil forhåbentlig være mulighed for at isætte færste.

14. Testamente på Skovsgaard

Skovsgaard er i 1979 blevet testamenteret til Danmarks Naturfredningsforening, hvor der i testamentet er beskrevet hvordan ejendommen skal drives.

I forbindelse med overdragelsen af ejendommen blev oprettet en tilsynsfond, Skovsgaard Fond, som skulle sikre at DN, nu Danmarks Naturfond, overholder testamentets bestemmelser.

De overordnede beskrivelser af driften omhandler at skoven skal drives forstmæssigt forsvarligt og ejendommen skal drives som et førsteklases herregårdslandbrug.

I forbindelse med sagen om urørt skov, modsatte Skovsgaard Fonden sig at en stor del af skovene skulle udlægges urørte og forsøgte at påklage fredningsnævnets afgørelse. Skovsgaard Fondens klage blev afvist.

Efterfølgende valgte Skovsgaard Fonden at anlægge et civilt søgsmål mod Danmarks Naturfond, hvor det endelige anklageskrift endte med at udfordre følgende:

Påstand 1: DKNF må ikke udlægge urørt skov

Påstand 2: Skovsgaard Fonden skal have bestemmende indflydelse på alle dispensationer som DKNF sender til offentlige myndigheder

Påstand 3: Danmarks Naturfond må ikke ekstensivere landbrugarealerne

Retssagen fandt sted i august 2025, og Byretten i Svendborg afgjorde meget klart:

Påstand 1: Afvist

Påstand 2: Afvist

Påstand 3: Frikendelse

I Påstand 3 fremstår det klart at:

2. Permanent ekstensivering er en landbrugsmæssig drift
3. Naturfondens vildgræsning og ekstensivering er en landbrugsmæssig drift som ligger indenfor rammerne af et førsteklases herregårdslandbrug
4. Naturfondens omlægning og udvikling ligger indenfor testamentets rammer
5. Det tillægges værdi at ejendommen blev testamenteret til en naturfond med naturbevarende formål
6. Retten er enig med Danmarks Naturfond i, at Skovsgaard Fonden kun skal ansøges om dispensationer, hvis en handling i sig selv strider imod deklARATIONERNE i testamentet og kræver dispensation fra testamentets direkte ord.

Byrettens dom er blevet anket til landsretten, hvor sagen er rammesat til februar 2028, med forventet afgørelse 12 uger efter

Perspektivering af myndighedsprocessen omkring vildgræsning

Skovsgaard Vildgræsning illustrerer tydeligt, at etablering af større naturprojekter i Danmark er præget af en kompleks og fragmenteret lovgivning med lange sagsbehandlingstider, mange involverede myndigheder og omfattende krav.

I dette konkrete tilfælde har et projekt på ca. 305 ha krævet mere end 25 tilladelser og dispensationer, involveret over 10 forskellige myndigheder og strakt sig over en femårig proces fra 2020 til 2025. Det gør processen både ressourcekrævende, fejludsat og i høj grad afhængig af specialiseret viden og personbårne relationer.

Casen peger dermed på et grundlæggende strukturelt styringsproblem i dansk natur- og arealforvaltning, hvor reguleringen er sektoropdelt, praksis varierer lokalt, og støttesystemer ikke er fuldt koordinerede med de overordnede biodiversitetspolitiske mål.

Konsekvensen er et system, der i praksis er vanskeligt tilgængeligt for ikke-specialister og udfordrer både retssikkerhed og ligebehandling. De mange parallelle myndighedsprocesser og gentagne ansøgningsrunder medfører høje transaktionsomkostninger i form af rådgivning, tidsforbrug og koordinering, hvilket reducerer incitamentet til at igangsætte naturprojekter.

Samtidig øges risikoen for fejl og modstand i mødet med uensartet praksis og overlappende krav, mens koordineringen mellem de mange aktører fører til en ineffektiv styring, hvor forløbet i betydelig grad bliver afhængigt af personrelationer frem for ensartede faglige standarder.

Disse strukturelle udfordringer bliver særligt tydelige i relation til implementeringen af Grøn Trepert, hvor der er et klart misforhold mellem politiske ambitioner og den faktiske forvaltningsmæssige gennemførelseskapacitet.

Erfaringen fra Skovsgaard viser, at realiseringen af et enkelt projekt kræver en flerårig og koordinationsintensiv indsats på tværs af et tocifret antal myndigheder. I praksis betyder det, at tempoet i naturgenopretning ikke bestemmes af politisk vilje eller finansiering, men af systemets kompleksitet og sagsbehandlingsskapacitet.

Dette rejser et centralt spørgsmål om realismen i de nationale målsætninger. Grøn Trepert indebærer en omfattende arealomlægning i løbet af relativt få år, men hvis hvert projekt kræver flere års sagsbehandling og håndtering af et stort antal tilladelser, opstår

der et markant implementeringsgab. Den nuværende processtruktur gør det vanskeligt at opskalere naturprojekter i det nødvendige tempo, fordi hvert projekt skal navigere i et fragmenteret og delvist overlappende regelgrundlag med lange og uforudsigelige sagsgange.

Forsinkelserne har samtidig direkte konsekvenser for naturen. Biodiversitetskrisen er kendetegnet ved, at tid er en afgørende faktor, og når implementeringen trækkes ud over flere år, fortsætter tabet af arter og levesteder i mellemtiden. Fragmenteringen af landskabet opretholdes længere end nødvendigt, og etableringen af større sammenhængende naturområder samt genopretning af naturlige processer som hydrologi og græsning udskydes. Dermed forsinkes også de afledte gevinster i form af forbedret vandmiljø og øget kulstofbinding.

Konsekvenserne er imidlertid ikke ligeligt fordelt. Systemet favoriserer aktører med betydelig administrativ kapacitet, økonomiske ressourcer og mulighed for at håndtere de mange myndighedsrelationer, mens mindre lodsejere og nye aktører møder høje indgangsbarrierer. Samtidig bliver projektgennemførelse ofte personafhængig frem for systematisk, hvilket udfordrer forvaltningskvalitet og legitimitet. Taberne er derfor både biodiversiteten, som mister kritisk tid i implementeringen, og samfundets samlede mulighed for en effektiv og bredt forankret grøn omstilling.

Samlet set peger casen på en klassisk styringsudfordring i dansk naturforvaltning, hvor sektoropdelt lovgivning, overlappende myndighedskompetencer og varierende praksis skaber høje transaktionsomkostninger, lav forudsigelighed og en ineffektiv ressourceanvendelse.

I denne sammenhæng understøtter erfaringerne fra Skovsgaard tydeligt de aktuelle politiske forslag om forenkling af regelgrundlaget, etablering af én samlet myndighedsindgang og udvikling af nationale naturzoner med central administrativ kompetence.

En sådan reform vil kunne reducere kompleksiteten, skabe mere ensartet praksis og forkorte sagsbehandlingstiderne markant.

Skal implementeringen af biodiversitetspolitikken accelereres tilstrækkeligt til at matche ambitionerne i Grøn Trepert, fremstår en sådan forvaltningsmæssig omlægning ikke blot som en forbedring, men som en nødvendig forudsætning.

2.

Monitering af vildgræsning

Forskning i naturens frie udvikling og naturlige processer

Skovsgaard Gods, beliggende på det sydlige Langeland, blev i 1979 doneret til Danmarks Naturfredningsforening og er i dag forankret i Danmarks Naturfond. Ejendommen omfatter en godsbygning med tilhørende driftsbygninger samt et samlet areal på 389 hektar, hvoraf cirka 330 hektar ligger omkring godset, mens de resterende arealer er placeret i skovområdet Hennemmed Haver.

Frem til 2020 blev hovedparten af arealerne på Skovsgaard drevet som økologisk landbrug, herunder planteavl og slæt på de tørre jorder, mens engene og de omkringliggende naturarealer blev anvendt til sommergræsning med kvæg.

I 2020 blev 245 hektar, hvoraf de 60 ha var landbrugsjord taget ud af traditionel drift og overført til projektet Skovsgaard Vildgræsning. Projektets overordnede formål er at skabe rammerne for, at naturen i højere grad kan udvikle sig på egne præmisser og dermed fremme biodiversitet og variation i levesteder.

Vildgræsningsområdet strækker sig fra hovedejendommen og mod Langelandsbæltet og omfatter en varieret mosaik af naturtyper, herunder cirka 140 hektar tidligere dyrkede marker, 45 hektar skov samt omkring 60 hektar beskyttet natur. Dette inkluderer blandt andet strandeng, fersk eng, græsland, mose, søer og beskyttede vandløb.

Ved projektets opstart blev størstedelen af de tidligere dyrkede arealer slået for at reducere næringsstofindholdet. Herefter er områderne enten overladt til naturlig succession eller tilsået med en græs-kløverblandning. I 2025 blev området yderligere udvidet med 60 hektar landbrugsjord, der blev taget ud af drift og efterladt til naturbaseret udvikling.

Arealet er indhegnet og opdelt i en nordlig og en sydlig indhegning, hvilket understøtter en målrettet forvaltning af dyrene. En central del af projektet er anvendelsen af store planteædere som drivkraft for landskabets udvikling. Siden 2020 er der udsat kvæg, primært af racerne Skotsk Højland og Galloway,

samt Exmoor-ponyer. Dyrene går ude hele året, som udgangspunkt uden tilskudsfordring, og bidrager gennem deres græsning, tramp og bevægelsesmønstre til at skabe variation og dynamik i vegetationen.

Som en væsentlig del af projektet indgår også et forskningssamarbejde med Aarhus Universitet og Københavns Universitet. Siden sommeren 2021 er der gennemført studier med det formål at registrere, dokumentere og formidle effekterne af overgangen fra traditionel landbrugsdrift og sommergræsning til trofisk rewilding med kvæg og heste.

Forskningen har især haft fokus på ændringer i vegetation og landskabsstruktur, men har også omfattet registrering af blandt andet sommerfugle (2023 og 2024) og ådselsbiller (2024). Data indsamles i faste prøvefelter fordelt på seks forskellige habitattyper og omfatter både vegetationsanalyser, strukturelle ændringer samt målinger af abiotiske faktorer. Registreringerne foretages årligt i sommerperioden samt i det tidlige forår, før vækstsæsonens begyndelse.

I juni 2022 blev der etableret 20 såkaldte frahegninger på 15 x 15 meter. Disse fungerer som referenceområder uden påvirkning fra store planteædere, da de tillader passage af mindre pattedyr og hjortevildt, men udelukker kvæg og heste. I disse områder gennemføres tilsvarende målinger som i det omgivende landskab, herunder registrering af vegetation og struktur både sommer og vinter. Derudover overvåges temperatur og fugtighed ved hjælp af permanente dataloggere.

”Projektets overordnede formål er at skabe rammerne for, at naturen i højere grad kan udvikle sig på egne præmisser og dermed fremme biodiversitet og variation i levesteder.”

Forskningsindsatsen ledes af PhD og biolog Tora Finderup Nielsen i regi af Danmarks Naturfond og gennemføres i samarbejde med forskere fra Aarhus Universitet og Københavns Universitet. Projektet omfatter både løbende dataindsamling og analyse samt en række studenterprojekter, herunder bachelor- og specialeopgaver.

Samlet set danner Skovsgaard Vildgræsning en vigtig ramme for udvikling af ny viden om naturbaseret forvaltning og biodiversitet, samtidig med at området fungerer som et konkret eksempel på, hvordan store planteædere kan bidrage til at genskabe dynamiske og artsrige landskaber.

Formål- indsigt i naturens frie udvikling

Forskningen i Skovsgaard Vildgræsning har til formål at skabe ny viden om, hvordan naturen udvikler sig, når den i højere grad får mulighed for at følge sine egne processer og dynamikker. Fokus er særligt rettet mod at forstå, hvordan rewilding som tilgang påvirker biodiversitet, vegetation og landskabsudvikling over tid.

Samtidig har forskningen en bredere funktion, hvor den aktivt bidrager til både uddannelse, praksis og formidling. Projektet fungerer som en levende platform, hvor teoretisk viden og praktisk erfaring kobles, og hvor der skabes et fælles grundlag for læring og udvikling på tværs af fagligheder.

Formålene realiseres gennem en systematisk og langsigtet monitorering af området, hvor både biologiske og abiotiske forhold registreres. Dette understøttes af et tæt samarbejde med universiteter, hvor studerende og forskere bidrager med dataindsamling, analyser og nye perspektiver.

Derudover lægges der vægt på aktiv formidling af resultaterne, så den opnåede viden både når ud til faglige miljøer og til en bredere offentlighed. På den måde bidrager forskningen ikke alene til ny erkendelse, men også til at styrke grundlaget for fremtidig naturforvaltning og forståelsen af vildere natur.

Forskningen knyttet til Skovsgaard Vildgræsning har tre formål:

Bidrage med viden i dansk og international kontekst om biodiversitetseffekter af naturgenopretning efter rewilding principper.

Dette gøres ved at:

1. Opstille et simpelt monitoringsprogram der fanger ændringer i vegetationen og i strukturer med betydning for biodiversitet.
2. Gennemføre årlige monitoringer. Fuldt program i vækstsæsonen og et forsimplet program i slutningen af vinteren.
3. Formidle denne viden i årsrapporter, studenterrapporter, ved konferencer og i videnskabelige artikler.

Give universitetsstuderende mulighed for at indsamle og analysere relevant data i kombination med praktisk felterfaring og oplevelsen af vildere natur.

Dette gøres ved at:

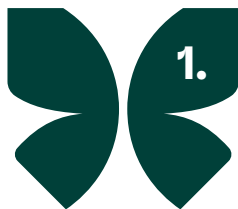
1. Lade feltassistenter deltage i den faste monitorering.
2. Lægge areal og infrastruktur til danske og udenlandske studenterprojekter, samt vejlede disse i samarbejde med universiteterne.

Bidrage til at kvalificere forvaltningen af arealet og formidlingen gennem "Naturdestination Skovsgaard".

Dette gøres ved

1. Løbende sparring med forvaltere og bestyrelse.
2. Interne arrangementer, hvor viden videregives fra forskning og studerende til formidlingen.
3. Offentlige og private turer på arealet.

Biodiversitetsovervågning

Moniteringsprogrammet er opstillet, så det kan udføres af personer med basalt kendskab til Danmarks flora. For at sikre sammenlignelighed mellem år er det dog vigtigt, at der sikres overlevering mellem år og helst at samme person med overblik over metoden deltager i alle feltkampagner.

Moniteringen er primært gennemført ved at følge vegetationsudviklingen, abiotiske forhold og strukturer i en række faste plots i landskabet. Dette er gjort i to

permanente designs: 12 transekter løbende mellem to habitater og i 25 fraegninger og 25 tilhørende referencer.

I det følgende beskrives formål, placering og markering af de to plot-designs, herefter gennemgås metoden til dataindsamling af vegetations- og strukturdata, som er stort set ens i de to design. Til sidst oplistes gennemførte monitoringer og projekter for andre artsgrupper and planter.

Design 1

Transekter

Ved projektets start blev der etableret tolv transekter på 100 meter i landskabet. Transekterne er lagt, så de går på tværs af to habitattyper. På hver transekt placeredes seks faste punkter ved henholdsvis 5, 25 og 45 meter i hvert habitat. Disse punkter markerer midten i de cirkler med radius på 5 meter (5-meter cirkler), der udgør den centrale enhed for monitoringen.

Placering og markering

Først blev seks centrale habitattyper, der dækker en stor del af arealets variation i vegetation, jordbundsforhold og fysiske parametre udvalgt: skov, strandeng, fersk eng, græsland, bakker og marker dyrket sidste gang i 2019. Derefter blev alle mulige 100 m transekter mellem habitaterne tegnet i et kortprogram og 12 transekter tilfældigt valgt, så hvert habitat indgik fire gange. Det gav i sidste ende 72 plots, med 12 plots i hver habitattype.

Transekterne er først udlagt på kort og siden fysisk i felten. Først udvalgte seks kerne-habitattyper for arealet, der dækker en stor del af arealets variation i vegetation, jordbundsforhold og fysiske parametre.

De seks habitat-typer er: skov, strandeng, ferskeng, græsland, bakker og marker dyrket sidste gang i 2019. Herefter udlagdes alle de mulige 100m transekter, der kunne trækkes mellem de seks habitater. Af disse udvalgte tilfældigt 12 transekter. Dette gav i alt 72 plots fordelt på seks oprindelige habitater og overgangen imellem dem.

Plots er markeret fysisk: enderne og midten af transekter med en robiniepæl, mens de seks monitoringspunkter langs hver transekt blev markeret med en metalbue med et stykke gul plastslange på. Buen er lavet af en hel eller halv tentorpæl (alt efter jordbunden, hvor den skal bankes ned), der er bøjet som et firkantet U, buen er herefter forsynet med ca. 15cm vejrbestandigt slange og banket ned til slangen rører jordoverfladen. Denne markering er relativ synlig i landskabet, bliver ikke ødelagt af dyrene, udgør ikke en ny installation som dyrene vil undersøge og hermed skabe forhøjet slid på jord og vegetation i dens umiddelbare nærhed og den udgør desuden heller ikke en trussel for heste og kvæg ved at stikke op af jorden. Langt de fleste buer sidder således stadig på det ønskede sted, fire år efter opsætning. Dog skal de tilses med intervaller, for ikke at forvinde i vegetationen. Fysisk markering muliggør at finde evt. forsvundne plots med et 50 m målebånd, ud fra de andre plots.

Plots markeres desuden med differential GPS for at kunne genfindes og følges over tid.

Plotsene blev etableret i sommeren 2021 og er siden blevet registreret både sommer og vinter i 2021–2024.

De 12 transekter fordeler sig med to af hver type:

Skov → Strandeng
Skov → Mark
Græsland → Eng
Bakke → Græsland
Strandeng → Mark
Bakke → Eng

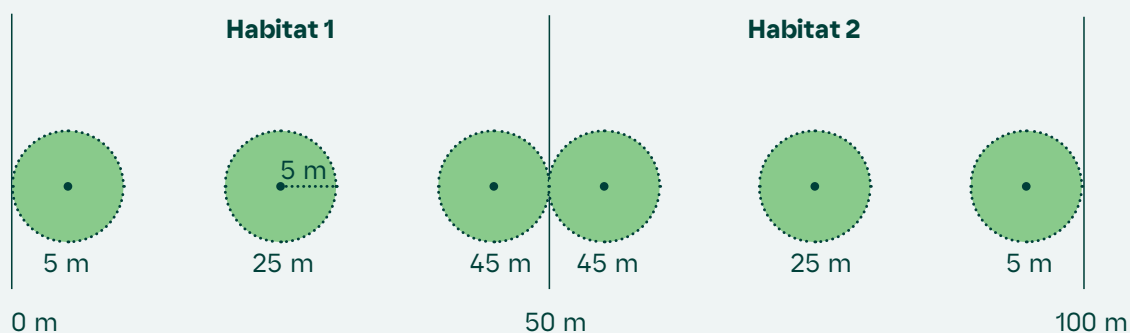
Kort over transekter

Formål

En af grundtankerne bag "Rewilding" er, at definerede naturtyper er arbitrære, menneskeskabte, opdelinger af et dynamisk landskab hvor artssammensætning vil variere både i tid og rum (Svenning 2016, Carver 2021). At udlægge monitoringsplots i transekter der inkluderer både traditionelle habitater (core) og overgangen mellem habitater (økoton) er derfor et forsøg på at imødekomme denne tanke i monitoringsdesignet. På den måde kan man både følge udviklingen inde i de enkelte habitater og i overgangszonerne mellem dem, der måske med tiden vil udviskes. Vi forventer samtidig at udvekslingen af arter er størst og hermed forandringerne hurtigst i overgangen mellem forskellige miljøer (Kark & Rensburg, 2006 + newer). I det transekterne er udlagt i områder uden assisteret spredning giver det mulighed for at teste denne hypotese.

Design 2

Frahegninger

I juni 2022 blev der på arealet opsat 20 permanente "frahegninger" på 15 x 15 meter. Det vil sige mindre områder på 225 kvadratmeter i det store hegn, hvor heste og kvæg ikke har adgang. Frahegningerne findes med fem replikater hvert af fire habitater – skov, strandeng, græsland og mark dyrket sidste gang i 2019. I januar 2025 opstilledes yderligere ti frahegninger på landbrugsjord taget ud af drift i 2024. Til hver frahegning hører et referencepunkt i det omkringliggende landskab, hvor dyrene har fri adgang.

Placering og markering

Frahegningerne er placeret stratificeret tilfældigt i de fem habitater, dog med den begrænsning, at der skulle strøm på alle hegn: derfor skulle hver frahegning ligge indenfor 50 meter af en anden frahegning eller det ydre hegn. Hegnene opsattes først som to-trådet el-hegn på 110 cm. Det er dog siden erfaret at især kalve indimellem går under dette og vi har erstattet det med maskehegn på alle frahegninger. Hegnspælene er desuden opgraderet i tykkelse og længde for at sikre større styrke og robusthed, for at stå stramt og holde dyr ude. Skulle vi i dag genplacere frahegningerne uden hensyntagen til strømforstyrrelse, ville vi have placeret dem fuldt stratificeret tilfældigt på arealet. Rådyr, dådyr og mindre dyr som mus og harer har adgang til frahegningerne og er alle set passere hegnene.

15 x 15 m frahegninger er valgt, for at kunne lægge en 5-meter cirkel i midten og undgå for meget randeffekter af f.eks. dyr der græsser under

Formål

Vi forventer at helårsgræssende heste og kvæg vil ændre vegetationssammensætning, højde, blomstring, strukturer og med tiden også jordbundsforholdene på arealet. Samtidig vil arealet udvikle sig over tid, når driften ændres, landbrugsdrift og skovbrug standses, med varmere klima og måske ændret hydrologi og næringsstofftilførsel. Disse frahegninger gør det muligt at adskille disse processer og hermed kvantificere dyrenes effekt på biodiversiteten.

hegnet eller arter der spreder sig med udløbere fra det omkringliggende areal. Total udhegning af dyr, fremfor f.eks. en kombination af høslet, sommer-/vintergræsning eller andet, er valgt for at få lidt størrelse på arealet med behandling og af praktiske årsager.

Referencepunktet til hver frahegning er placeret i samme habitattypen, 25 m fra hegnene om frahegningerne (32,5 m fra midten) i en tilfældig retning (N, S, Ø, V). Var placering i den udtrukne retning ikke mulig pga. en sti, hegn eller mindre end 50m fra en anden frahegning droges en ny, tilfældig, retning.

Midten af hver frahegning samt midten af referencen er markeret med en rød plastikpløk. Da alle punkter kan måles ud fra frahegnens pæle er der ikke samme behov for synlig, permanent markering som i transekterne.

Kort over frahegninger

Repræsentative fraegninger i hvert af de fire habitater

Skov

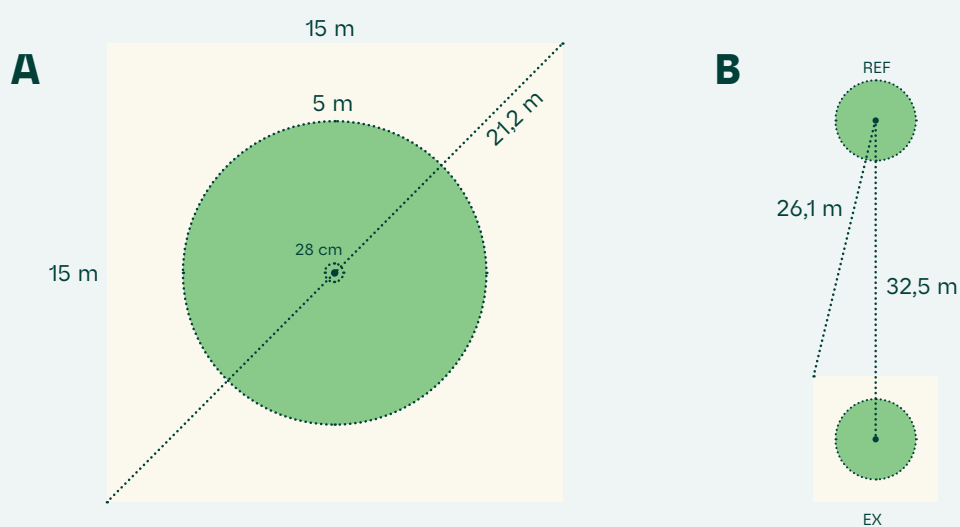
Græsland

Strandeng

Tidligere marker

Loggere

I to replikater per habitat er fraegninger samt replikater, ved projektets start udstyret med faste loggere af typen TMS4 Standard fra TOMST. Loggerne placeret i referencer med græsning blev beskyttet med et metalbur holdt på plads med to bukkede tentor-pæle. På trods af beskyttelsen, blev en del loggere dog ødelagt af dyr. Vi har mistet cirka fire loggere om året og har endnu ikke løst dette problem.

Disse loggere bruges desuden under feltkampagner sommer og vinter i monitoringen af alle felter. Da de måler jordfugt, temperatur i -8 cm, jordoverflade og +15 cm giver loggerne relevant data på de klimatiske forhold en plante vil opleve.

I den permanente installation logges information hver time, mens de til brug under feltkampagner er sat til at logge hvert minut.

Moniteringsprotokol

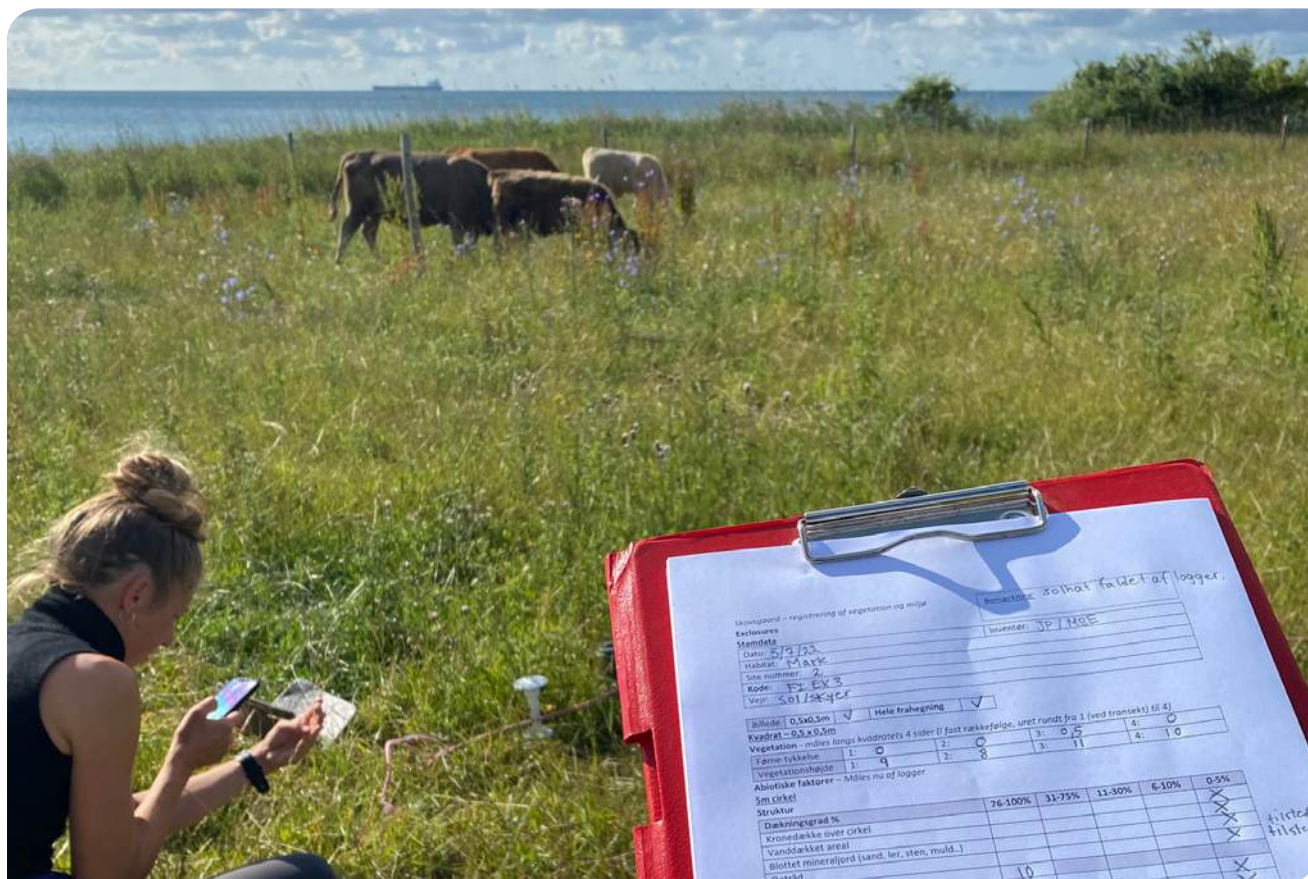
Vegetation og relaterede parametre har været det primære fokus i den faste monitoring. Dette er inspireret af den nationale NOVANA overvågning (nova-na.au.dk) og traditionen for vegetation som basis i dansk naturovervågning. Ud over mulighederne for at sammenligne med andre arealer danner udviklingen i vegetation grundlag for mange andre artsgrupper.

Den faste monitoring forgår på både transekter, fraegninger og referencer primært ved registrering i cirkler med radius på 5 m. Desuden registreres plantearter, dækning og visse struktur-parametre i cirkler med radius på 28 cm, da dette svarer til arealet af en point-intercept ramme og derfor kan sammenlignes med data indsamlet ved denne metode.

I alle felter på transekter samt i fraegninger og referencer registreres: vegetationshøjde ved 28 cm og 5 cm, førnetykkelse og dækning, sten, vand og bar jord samt plantearter og dækningsgrad på en visuel estimeret seks-trins skala, vedplanter, dækning af artsgrupper, blomstring, dækning af vegetationshøjder samt dødt ved, strukturer i cirklen og dyrenes direkte påvirkning af vegetation og jordbund. Jordens vandindhold, jord og luft temperatur registreres med loggere hvert minut under kampagnen (tidsinterval skrives ned) og kan senere udtrækkes.

Billeder

Ud over de kvantitativ data på vegetation og strukturer er det også vigtigt, at visuelt kunne følge udviklingen. Derfor er der løbende taget billeder fra faste positioner på arealet. Der er taget billeder af hver plot samt oversigtsbillede ved hvert plot under hver kampagne, sommer og vinter. Og herudover er der udvalgt en række faste positioner til billeder.

”Moniteringen er primært gennemført ved at følge vegetationsudviklingen, abiotiske forhold og strukturer i en række faste plots i landskabet.”

Resultater

Vegetation og struktur

Efter 5 år med helårsgræsning er området forandret. Vegetationen er generelt både lavere og vegetationshøjden mere varieret end da projektet blev startet og i områderne, hvor store dyr ikke har adgang. Der er i alle habitater mindre dødt plantemateriale og større andel med bar jord. Vi ser ikke en eksplosion af nye plantearter på arealet, men en lille stigning i antallet per prøvefelt, en stor udskiftning af arter fra år til år, mindre dominans af enkelte arter og større dækning af græsningstolerante arter, hvoraf mange er i tilbagegang i det danske landskab.

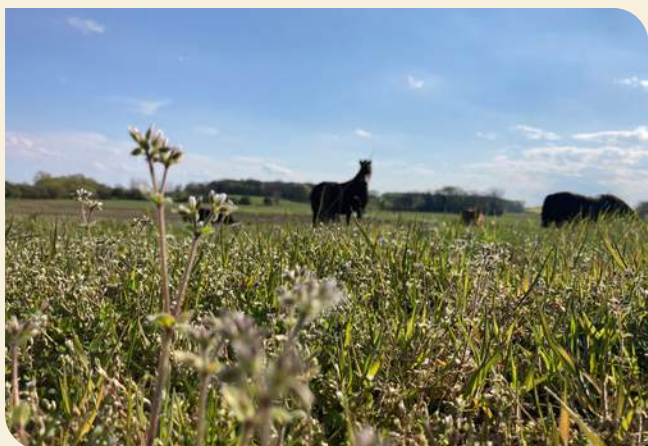
Hastigheden af ændringer afhængig af habitat og tidligere arealanvendelse. Disse resultater er samstemmende med resultater fra områder med rewilding i hele verden, fra Sydamerika til Australien, registeret over et til over 60 år (*Trepel et al, 2024*). Resultater fra Skovsgaard er hermed med til at vise, at effekten af helårsgræsning ikke er tilfældig, men bidrager til et mere varieret landskab med højere biodiversitet.

Overgangene mellem habitater

Når vi kigger på dyrenes påvirkning af arealet, ser vi at de æder, bryder vegetationsdækket og skider i alle habitater, men også at habitaterne bruges forskelligt. Skoven bruges især til ophold mens dyrene græsser mest på de tidligere marker. Græsland og strandeng påvirkes også, men i mindre grad. Dette gælder både sommer og vinter.

Dyrenes tilstedeværelse påvirker også både arts-sammensætning og arkitektur af vedplanter.

I skoven er der mindre opvækst af vedplanter, især ahorn og avnbøg. På de tidligere marker giver græsning vedplanterne en tættere struktur med flere sidegrene, en større andel af tornede buske i landskabet sammenlignet med det ugræssede landskab og også en øget spiring af egetræer.

Studerterprojekter

I alt har 18 studerende deltaget i forskning og monitorering på Skovsgaard fra 2021 – 2025 som bachelor-, speciale- og praktikprojekter og herudover en række feltassistenter. De studerende kommer primært fra danske universiteter (AU, KU, SDU), men også fra Skovsskolen i Nøddebo (KU), Erhvervsakademi Aarhus samt udenlandske universiteter (Göttingen, Wageningen).

De følgende studenterprojekter er gennemført med direkte vejledning fra den faste forskning på Skovsgaard, desuden har Skovsgaard lagt areal til en række ph.d.- og andre forskningsprojekter indenfor eDNA, træer og buske i græsningslandskaber, dyrevelfærd og flokdynamik.

Forsknings set-up

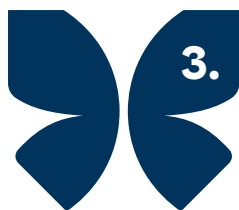
Gennem hele projektperioden (2021-2026) har Danmarks Naturfond haft tilknyttet en fast forsker med daglig gang på Skovsgaard. Denne model har sikret at udviklingen i biodiversitet kunne registreres på samme måde hvert år, et nært kendskab til områdets infrastruktur og tidligere registreringer, hjælp til logistik for studerende direkte fra forsker til forsker samt et tæt samarbejde mellem forskning og forvaltning. Forskningen og forskningsprojekter er udviklet i samarbejde med Aarhus Universitet (Jens-Christian Svenning, professor) og Københavns Universitet (Hans Henrik Bruun, professor). Forskerstillingen

har været finansieret af midler fra Villum fonden (gennem Jens-Christian Svennings, AU, VILLUM Investigator grant: BIOCHANGE) og 15. Juni Fonden (Forskning i Vildere Natur - Skovsgaard Vildgræsning, journalnummer: 2024-0115) med medfinansiering fra Danmarks Naturfond til konforfaciliteter, overnatning, assistance til praktik og udvikling mm.

Ud over den faste forsker har der hvert år været tilknyttet en række studerende fra AU, KU, SDU og udenlandske universiteter. I projektperioden er der gennemført 20 speciale-, bachelor og andre studenterprojekter samt været tilknyttet en række feltassistenter i sommerperioderne. Studerende er, ud over den faste forsker på Skovsgaard, blevet vejledt af fastansatte ved Universiteterne. Jv. Forskningsformål #2 får de studerende praktisk felterfaring, indsigt i forvaltning og naturoplevelser og bidrager med konkret dataindsamling, vidensdeling samt til et levende forskningsmiljø på Skovsgaard.

Ved ankomst til Skovsgaard får alle studerende et informationsark, så de udover feltlaboratorie og opholdsrum får mulighed for at udnytte de diverse muligheder omkring godset; udstillinger hængekøjer, pizzaovne mm og har den nyeste viden omkring omgang med heste og kvæg i Vildgræsningen.

Formidling og vidensdeling

At have en fast forsker til stede på Skovsgaard sikrer et tæt samarbejde mellem forskningen, forvaltningen og formidlingen. Det betyder, at der tages hensyn til forskningsfelter og infrastruktur i den daglige forvaltning, at forskningsprojekter kan udvikles i samarbejde med forvaltningen og hermed ofte bygger på praksisnære observationer og problemstillinger, at viden fra forskningen direkte bidrager til arealets forvaltning og at forskningsresultater inkorporeres i stedets formidling både fysisk og online.

I praksis foregår sparringen, ud over i dagligdage og ved at stedets forsker inddrages i beslutninger omkring forvaltningen, ved at der hvert år afholdes et vidensdelingsarrangement, hvor forskere og studerende fremlægger resultater og indsigter fra deres undersøgelser, og i en årsrapport fra forskningen på Skovsgaard.

Desuden deltager stedets forskere i ture og arrangementer på arealet, hvor det er meningsfuldt med faglige input og diskussioner. Dette kan f.eks. være

ved besøg af styrelser, kommuner, faglige råd andre forskere eller ved Danmarks Naturfredningsforenings ungdomsorganisations årlige FLOR-festival.

Resultater fra forskningen formidles bredere i nationale og internationale kredse, gennem udgivelse i videnskabelige tidsskrifter og deltagelse i konferencer.

Registrering af forvaltning

For at kunne at kunne skille effekten af forskellige forvaltningstiltag ad og for at kunne sammenligne med andre områder, er det vigtigt for forskningen, at indgreb, tiltag med mere registreres med dato og georeference. På Skovsgaard nedskrives alle forvaltningstiltag med relevans for forskningen derfor i en videnskabelig årsrapport. Dyrenes placering på arealet registres dagligt og dyreantal delen mellem forvaltning og forskning hvert kvartal. Vi er desuden ved at få udarbejdet et fælles GIS-kort, hvor både historisk arealanvendelse, forskningsinfrastruktur og indgreb kan registreres.

Perspektivering af monitorering af vildgræsning

Effekter af helårsgræsning på vegetation, struktur og biodiversitet i et vildgræsningssystem

Resultaterne fra Skovsgaard Vildgræsning viser, at helårsgræsning med store planteædere på relativt kort tid fører til markante ændringer i vegetation og landskabsstruktur. Efter fem år ses en øget variation i vegetationshøjde, mindre ophobning af dødt plantemateriale og en større andel bar jord. Samtidig er der sket forskydninger i artssammensætningen med mindre dominans af enkelte arter og større udbredelse af græsningstolerante arter, herunder flere arter i tilbagegang i det danske landskab.

Udviklingen afspejler ikke nødvendigvis en hurtig stigning i artsantal, men derimod en øget dynamik og variation i økosystemet. Dette stemmer overens med internationale erfaringer fra rewildingprojekter og understøtter, at store planteædere bidrager til at skabe heterogene landskaber med bedre forudsætninger for biodiversitet.

Dyrenes brug af området varierer mellem habitater og er med til at skabe en rumlig struktur i landskabet, hvor nogle områder præges af intensiv græsning, mens andre i højere grad fungerer som opholdsområder. Dette bidrager til en mosaik af levesteder og strukturer, som er afgørende for mange arter.

Skovsgaard som videnslaboratorium – forskningens betydning for omverdenen

Forskningen på Skovsgaard har en central værdi, fordi den dokumenterer effekterne af rewilding på et solidt og systematisk grundlag. I en naturforvaltningskontekst, hvor mange beslutninger historisk har været baseret på erfaring og antagelser, bidrager forskningen med konkret data og langsigtede måleserier, som gør det muligt at forstå udviklingen mere præcist.

Den kontinuerlige monitorering sikrer, at ændringer i vegetation, struktur og biodiversitet kan følges over tid og sammenlignes både internt (fx med frahegninger) og eksternt med andre projekter. Dette er afgørende for at kunne skelne mellem tilfældige variationer og egentlige effekter af forvaltningstiltag som helårsgræsning.

Samtidig skaber forskningen en vigtig kobling mellem praksis og viden. Den tætte integration mellem forsker, forvaltning og daglig drift betyder, at nye observationer hurtigt kan omsættes til justeringer i forvaltningen. Dette styrker en adaptiv forvaltning, hvor beslutninger løbende kvalificeres af data og erfaring.

Forskningen bidrager også til kapacitetsopbygning gennem inddragelse af studerende, som får praktisk felterfaring og arbejder med virkelige problemstillinger. Dette er med til at uddanne en ny generation af fagfolk med indsigt i både rewilding og naturforvaltning.

Endelig spiller formidlingen en væsentlig rolle. Resultaterne fra Skovsgaard bidrager til den nationale og internationale vidensopbygning om rewilding og anvendes i både faglige og offentlige sammenhænge. Det er med til at nuancere debatten om vild natur og skabe et mere oplyst grundlag for beslutninger.

I relation til den grønne trepart viser erfaringerne fra Skovsgaard, at vildgræsning kan være et væsentligt redskab i omstillingen af landbrugsarealer til natur. Resultaterne dokumenterer, at det er muligt at skabe øget strukturvariation og forbedrede levevilkår for biodiversitet på tidligere dyrkede arealer inden for en relativt kort årrække.

Forskningen understreger samtidig vigtigheden af langsigtede perspektiver. Effekterne af rewilding opstår gradvist og gennem komplekse samspil mellem arter og miljø. Dette peger på behovet for stabile rammer og forventningsafstemning i implementeringen af naturbaserede løsninger.

Samlet set viser Skovsgaard, hvordan forskning kan fungere som et centralt redskab i udviklingen af fremtidens naturforvaltning. Ved at kombinere dokumentation, praksis og formidling bidrager projektet til at kvalificere arbejdet med at skabe større, mere sammenhængende og selv bærende naturområder i Danmark.

3.

Kortlægning af økonomi

Helårsgræsning bliver ofte fremhævet som en enkel og omkostningseffektiv driftsform, hvor behovet for daglig fodring, store staldbygninger og intensiv håndtering reduceres væsentligt. Denne fortælling kan give indtryk af en drift, hvor både økonomi og praksis forenkles, fordi naturen og dyrene i højere grad får lov at regulere sig selv. I praksis er virkeligheden imidlertid langt mere nuanceret.

Drift med helårsgræssende dyr i store, sammenhængende naturområder stiller ikke færre – men anderledes og ofte højere – krav til faglighed, planlægning og ledelse. Samtidig er det afgørende, at driften organiseres på en måde, hvor både natur, dyrevelfærd og økonomi er bæredygtige over tid. Når dyrene lever fritgående i komplekse landskaber, flyttes fokus fra daglig håndtering til en mere strategisk og procesbaseret forvaltning, hvor indgående viden om dyrenes adfærd, trivsel og samspillet med arealerne er afgørende.

Denne tilgang kræver en professionel drift, hvor beslutninger ikke alene træffes ud fra biologiske hensyn, men også ud fra en bevidst prioritering af ressourcer og langsigtet økonomisk robusthed.

Tilsynet med dyrene foregår på store, heterogene arealer, hvor flokkene er spredt, og observationer ofte må ske på afstand. Det stiller skarpe krav til forvalterens evne til at aflæse dyrene korrekt og reagere rettidigt. Samtidig forudsætter det en gennemtænkt infrastruktur og et effektivt beredskab, der kan håndtere sygdom, skader og ekstreme vejrforhold uden at skabe unødige omkostninger eller arbejdspress. Helårsgræsning er således en driftsform, hvor høj faglighed er en forudsætning for både dyrevelfærd og en økonomisk bæredygtig drift.

På Skovsgaard er denne tilgang udviklet gennem seks års praktisk erfaring, hvor helårsgræsningen gradvist er opbygget og udvidet til 305 ha. Erfaringerne viser, at bæredygtig økonomi i denne type naturforvaltning ikke opnås gennem standardløsninger, men gennem løbende tilpasning, læring og optimering af praksis. Det handler om at finde balancen mellem en drift, der er tilstrækkelig enkel og robust til at være økonomisk bæredygtig, og samtidig tilstrækkelig fleksibel til at kunne håndtere naturens og dyrenes variation.

Denne udvikling afspejles i en række konkrete erfaringer fra driften. Øremærkning af kalve er eksempelvis ændret fra en samlet og ressourcekrævende indsats til en mere løbende, situationsbaseret praksis, der både forbedrer arbejdsmiljøet og reducerer tidsforbruget. Tilsvarende har udviklingen af mere naturlige flokstrukturer hos hestene medført nye metodiske tilgange til håndtering og registrering, som afspejler en bevægelse mod mindre indgriben og lavere driftsomkostninger – uden at gå på kompromis med dyrevelfærd.

I forhold til arealdriften ses en tydelig udvikling mod en mere målrettet og ressourceeffektiv praksis. For eksempel er ensartet slåning af vegetation langs hegn erstattet af en differentieret tilgang, hvor indsatsen tilpasses de konkrete behov og løbende vurderes i forhold til effekt og ressourceforbrug. Sådanne justeringer kan synes små, men har samlet set betydning for både økonomi, arbejdsgange og naturkvalitet.

Fælles for udviklingen er, at den peger på helårsgræsning som en driftsform, hvor bæredygtighed ikke alene handler om natur, men om samspillet mellem natur, drift og økonomi. En langtidsholdbar naturforvaltning forudsætter, at løsningerne kan fungere i praksis – også økonomisk – og at der løbende arbejdes med at udvikle metoder, der reducerer unødige omkostninger uden at svække kvaliteten.

Helårsgræsning fremstår dermed ikke som en forenkling af driften, men som en mere avanceret og helhedsorienteret tilgang, hvor succes afhænger af evnen til at arbejde med naturens egne dynamikker og samtidig sikre en robust og bæredygtig økonomi.

Økonomisk overblik over støtte og faste indtægter

På Skovsgaard baseres driften delvist på landbrugsstøtte, suppleret med indtægter fra salg af kød fra dyreholdet. Derudover indgår et langsigtet perspektiv, hvor salg af levende dyr til andre naturgenopretnings- og vildgræsningsprojekter forventes at bidrage til at understøtte og sikre den økonomiske bæredygtighed af driften.

Vildgræsningsarealet omfatter i alt ca. 305 ha og fordeles sig på omtrent 200 ha tidligere dyrkede landbrugsarealer, ca. 45 ha skov af blandet alder samt ca. 60 ha beskyttede naturarealer.

Arealet er udpeget til naturprojekt og der kan derfor søges grundbetaling til projektarealer i kombination med tilskud til pleje af græs- og naturarealer (PLG) på de lysåbne arealer. Det skal dog bemærkes at reglerne for grundbetaling til projektarealer er ændret fra 2025, så alle der søger PLG med kontrolformen fast græsningstryk eller ekstensiv græsning nu kan søge grundbetaling til projektarealer på arealer, der i øvrigt er berettiget til grundbetaling. Der kan ikke søges om tilskud til græsning i skovene, selv om skovgræsning er en videnskabelig anbefaling til at øge biodiversiteten i skove.

Ud af vildgræsningsarealets samlede 305 ha., er ca. 248 ha med landbrugsstøtte indenfor indhegningen, hvor de 241 ha er PLG med grundbetaling og de resterende 7 ha er PLG uden grundbetaling. Det vil sige at der er 57 ha. areal i vildgræsningen som der ikke kan opnås støtte til græsning på.

Satserne for PLG er faste: 1.650 kr pr. ha i kombination med grundbetaling og 2.600 kr/ha på arealer uden grundbetaling. Satsen for grundbetaling forventes at lande på 1.600 kr./ha for 2026. Det giver i alt en samlet støtte på ca. 800.858 kr. i 2026.

PLG ansøges med kontrolformen fast græsningstryk i perioden 1. juni til 31 august med et græsningstryk på 0,2 DE/ha.

Skovgræsningsordningen ophørte i 2022. Ordningen ville imidlertid heller ikke have været anvendelig på Skovsgaard, idet den daværende ordning ikke tillod kombinationen af Plejetilskud til Lysåbne Græsarealer (PLG) og skovgræsning. Dette skyldtes et krav om fysisk adskillelse af skov og lysåbne naturarealer ved hegn, hvilket er i direkte modstrid med principperne for sammenhængende græsningssystemer og vildgræsning.

Fraværet af en aktuel støtteordning for græsning i skov udgør i dag en væsentlig barriere for implementeringen af de anbefalinger, som biodiversitetsforskningen fremhæver vedrørende skovgræsning som et centralt virkemiddel til styrkelse og vedligeholdelse af skovenes biodiversitet. Manglende økonomiske incitamenter vanskeliggør dermed anvendelsen af helhedsorienterede græsningsløsninger i skovøkosystemer.

Danmarks Naturfond har på Skovsgaard i 2023 udlagt ca. 73 % af det samlede skovareal som urørt skov. Endvidere har fonden i 2025 opnået tilsagn

om permanent ekstensivering af ca. 190 ha tidligere landbrugsjord.

Begge tilsagn indebærer permanent udlægning af arealer som henholdsvis skov og natur, sikret gennem tinglysning, samt udbetaling af en engangskompensation. I forbindelse med udlæg af urørt skov foretages en vurdering af træernes økonomiske værdi på de enkelte delarealer, hvorefter denne værdi udbetales. I praksis betyder dette, at træerne opkøbes på roden og herefter henstår urørte til gavn for fremtidige naturværdier. For udlægning af skovene som urørte har Danmarks Naturfond modtaget en samlet engangskompensation på ca. 9 mio. kr.

Den permanente ekstensiveringsordning i 2024 var opdelt i to differentierede satser, hvor arealer udlagt til permanent græs blev kompenseret med 32.000 kr. pr. ha, mens tidligere dyrkede omdriftsarealer blev kompenseret med 82.000 kr. pr. ha.

En væsentlig del af forretningsmodellen for vildgræsningsprojektet på Skovsgaard er afsætning af kød fra dyreholdet. I reproduktive bestande vil der kontinuerligt opstå et overskud af dyr, hvilket nødvendiggør en regulering af bestandene. I denne sammenhæng vurderes afsætning af kød fra naturområder uden tilskudsfordring og med dokumenteret høj dyrevelfærd som et meningsfuldt og bæredygtigt bidrag til den samlede drift.

Kødet afsættes direkte til Danish Crown og markedsføres som økologisk. Danmarks Naturfond er

certificeret som økologisk producent og modtager derfor økologitilskud i forbindelse med slagtning af dyr.

Derimod modtages der ikke økologitilskud til arealerne. Dette skyldtes frem til 2025, at fredningsbestemmelserne for Skovsgaard stillede krav om økologisk drift, hvilket udelukkede muligheden for at modtage økologitilskud, der forudsætter frivillig tilmelding. Fra 2025 og frem er der tilsvarende ikke mulighed for at søge økologitilskud, idet arealerne er blevet permanent ekstensiveret.

Indtil 2023 havde Danmarks naturfond bortforpagtet jagtretten på Skovsgaard. Bestyrelsen for Danmarks Naturfond traf imidlertid beslutning om at ophøre med jagt for at understøtte og sikre vildgræsningsprojektets faglige integritet. Denne beslutning har medført et bortfald af jagtindtægter og dermed et reduceret indtægtsgrundlag for området.

Der sælges et sted mellem 10-15 ungdyr og 5-8 gamle dyr til slagtning om året med en gennemsnitlig indtægt over årene på ca. 8.500 kr. pr. slagtedyr i 2024 priser og 15.000 kr/dyr i 2025 priser.

Der er i 2023 blevet solgt 23 dyr til levebrug, og i 2026 solgt 3.

Alternative finansieringsmodeller

Danmarks Naturfond råder ikke over udloddende midler, der kan sikre den løbende drift af vildgræsningsprojektet. Det er derfor nødvendigt at tilvejebringe eksterne finansieringskilder og indtægtsstrømme, som kan understøtte både den daglige drift og den fortsatte udvikling af projekterne. Naturfonden arbejder løbende med at identificere og afprøve alternative finansieringsmodeller med henblik på at sikre en stabil og langsigtet økonomisk bæredygtighed.

Virksomhedsfinansieret naturforvaltning

I perioden 2024–2025 har Danmarks Naturfond påbegyndt udviklingen og afprøvningen af forskellige modeller for virksomhedsfinansieret naturforvaltning med henblik på driften af fondens ejendomme. Modellerne er tilrettelagt således, at den samlede drift og forvaltning af en ejendom sammentænkes med et enkelt, men systematisk monitoreringsprogram. Dette skal muliggøre FSC-certificering af driften, herunder dokumentation af forvaltningstiltag og sikring af naturværdier, i overensstemmelse med FSC-standardernes krav og fondens forandringsteori.

Som en integreret del af modellen indgår formidling og kommunikation til og med de tilknyttede samarbejdspartnere. Finansieringsaftalerne kan enten indgås med én hovedpartner pr. ejendom eller opdeles i mindre andele, der fordeles mellem flere bidragsydere.

Modellen afprøves i perioden 2025–2026 i Allindelille Fredskov i samarbejde med virksomheden Norion.

Danmarks Naturfonds fundraisingstrategi

I 2025 har Danmarks Naturfond iværksat en målrettet fundraisingstrategi med henblik på at øge indtægterne fra arv, virksomheder, fonde og private donationer. Midlerne skal bidrage til driften af fondens 17 eksisterende naturområder samt muliggøre erhvervelse af nye naturområder i Danmark. Naturfonden har positive forventninger til fundraisingindsatsen, idet der generelt i befolkningen foreligger en stigende vilje til at støtte organisationer, der arbejder for øget og mere varieret natur.

Etableringen af alternative finansieringskilder er central for en langsigtet og robust naturforvaltning. Offentlige støtteordninger spiller fortsat en væsentlig rolle, men er ofte præget af skiftende politiske prioriteringer, detaljerede krav og begrænsninger i anvendelsen af midler. Fundraising giver derimod mulighed for en større grad af fleksibilitet og handlefrihed, hvilket er afgørende i arbejdet med store, komplekse naturprojekter, hvor indsatserne ofte skal tilpasses dynamiske økologiske processer og lokale forhold. Samtidig kan private og frivillige bidrag medvirke til at accelerere indsatsen, reducere finansielle flaskehalse og muliggøre investeringer, som ellers ikke ville kunne realiseres inden for eksisterende støtteordninger.

Fundraising rummer også et væsentligt strategisk potentiale i forhold til at engagere borgere, virksom-

heder og fonde direkte i naturindsatsen. Når flere aktører bidrager økonomisk, styrkes ejerskabet til projekterne, og naturforvaltningen forankres bredere i samfundet. Dette kan øge legitimiteten af indsatsen og skabe nye partnerskaber, hvor både finansiering, viden og formidling bringes i spil. Særligt virksomheder viser i stigende grad interesse for at indgå i naturprojekter som en del af deres bæredygtigheds- og klimaindsats, hvilket åbner for nye samarbejdsmodeller.

Danmarks Naturfond blev i 2025 godkendt af Skattestyrelsen i henhold til ligningslovens § 8 A, hvilket giver private donorer mulighed for at opnå skattefradrag for deres bidrag. Endvidere er fonden godkendt af Indsamlingsnævnet til at gennemføre offentlige indsamlinger. Disse godkendelser styrker både troværdighed og incitamenter og udgør en vigtig platform for at skalere fundraisingindsatsen yderligere.

Samlet set er fundraising ikke alene et supplement til eksisterende finansieringskilder, men en nødvendig komponent i udviklingen af en økonomisk bæredygtig naturforvaltning. Den giver mulighed for at arbejde mere langsigtet, innovativt og skalerbart med naturgenopretning og bidrager samtidig til at mobilisere bredere samfundsmæssig opbakning til arbejdet med Danmarks natur.

”Fundraising giver derimod mulighed for en større grad af fleksibilitet og handlefrihed, hvilket er afgørende i arbejdet med store, komplekse naturprojekter.”

Model for sikring af driftsøkonomi for vildgræssende dyr

Landbrugsstøtteordningerne har til formål at understøtte de målsætninger, som staten har fastlagt for arealanvendelse og arealforvaltning. Et centralt politisk mål er at forbedre naturtilstanden og styrke biodiversiteten, hvilket forudsætter, at støtteordningerne udformes på en måde, der gør dem attraktive for lodsejere med arealer af højt naturindhold eller med et betydeligt naturudviklingspotentiale.

Et eksempel herpå er støtteordningen for pleje af græs- og naturarealer, hvis formål er at beskytte og forbedre biotopforholdene samt fremme biodiversiteten på lysåbne naturarealer. Dette søges opnået gennem ekstensiv landbrugsdrift, herunder årlig afgræsning eller slæt, som regulerer vegetationen og modvirker tilgroning.

I de senere år er der opnået bred faglig enighed blandt biodiversitetsforskere og naturforvaltere om, at ekstensiv græsning i store og sammenhængende naturområder er et afgørende virkemiddel til opretholdelse og genopretning af biodiversitet. Dette gælder både for forvaltningen af eksisterende naturarealer, eksempelvis i forbindelse med nationalparker, og for naturgenopretningsindsatser

på nuværende skov- og landbrugsarealer, herunder initiativer under Grøn Trepert.

Det er derfor afgørende, at både eksisterende og fremtidige støtteordninger indrettes, så de skaber klare incitamenter til den mest hensigtsmæssige forvaltning og naturgenopretning i både det åbne land og i skovområder. Dette er imidlertid ikke fuldt ud tilfældet under de nuværende ordninger. Der gives eksempelvis ikke særskilte incitamenter til ekstensiv helårsgræsning, hvilket kan medføre, at lodsejere i stedet vælger intensiv sommergræsning. En sådan praksis indebærer i mange tilfælde en risiko for overgræsning i sommerperioden, hvilket er veldokumenteret som skadeligt for biodiversiteten, blandt andet gennem negativ påvirkning af planter, insekter og strukturel variation i naturarealerne.

Derfor har Danmarks Naturfredningsforening i 2024-2025 udarbejdet et forslag til ændring af plejegræsoordningen sammen med forvaltere og biodiversitetsforskere, hvor Danmarks Naturfond har bidraget med de praktiske erfaringer fra Skovsgaard. Se høringsvaret på side 52.

Nedenstående er det indsendte hørings svar af den 18. marts 2025.

Forslag til implementering af Grøn Trepert ift. forbedring af ordningen pleje af græs- og naturarealer

Aftalen fra Grøn Trepert vil medføre store ændringer af det danske landskab, hvor over 400.000 ha landbrugsarealer over de kommende år vil blive udlagt til skov og natur, og i 2030 skal mindst 20 % af Danmarks landareal være beskyttet natur.

Fremadrettet kommer landmændene til at spille en nøglerolle i at forvalte naturarealer, og derfor var det afgørende for DN i forbindelse med aftalen om Grøn Trepert, at ordningen Pleje af græs- og naturarealer (PLG) blev forbedret, så ordning i højere grad sikrer en forvaltning af naturarealer, der skaber gode betingelser for biodiversiteten. Det indgår i treparts-aftalen at: "Regeringen vil forbedre ordningen for pleje af græs med henblik på at forbedre vilkårene for biodiversitet"¹. Nedenfor er DN's bud på, hvordan ordningen kan justeres så målet om at forbedre biodiversiteten kan opnås.

Biodiversiteten i Danmark er under stærkt pres. 95 % af vores habitatnaturtyper er i ugunstig bevaringsstilstand. Hovedårsagen til tabet af biodiversitet på land er ifølge Biodiversitetsrådet, at en for stor andel af landarealet anvendes intensivt til landbrug, skovbrug og øvrige menneskelige aktiviteter. Konsekvensen heraf er mangel på plads til natur med intakte og dynamiske naturlige processer som blandt andet naturlig hydrologi og naturlig græsning. Hvis vi skal vende tilbagegangen, er det nødvendigt, at langt flere naturarealer får en effektiv forvaltning med fokus på biodiversitet.

På de mindst 20 % af landarealer, der skal udlægges som beskyttet natur, skal der både sikres en langvarig retlig beskyttelse og en effektiv forvaltning². Derfor er der behov for græsning på langt flere naturarealer, og der er behov for en græsning, der er så tæt på naturlig græsning som muligt.

PLG er en vigtig ordning, der allerede i dag er med til at sikre forvaltning med græsning på en række værdifulde naturarealer. Men langt flere naturarealer burde forvaltes med græsning, og med Grøn Trepert bliver behovet endnu større. I dag gives der støtte til forvaltning af omkring 100.000 ha naturarealer, dvs. ca. 2 % af Danmark areal. Med Grøn Trepert er der truffet beslutning om, at i 2030 skal mindst 20 % af Danmarks landareal være beskyttet natur. Derfor er der brug for, at der afsættes langt flere midler til ordningen.

Samtidig er der behov for at gøre PLG-ordningen bedre. Ordningen er ikke god nok til at skabe et incitament til at lodsejere vælger den forvaltning af naturarealerne, der er bedst for biodiversiteten. Mange PLG-arealer forvaltes med sommergræsning eller høslæt, hvilket kan være direkte skadeligt for biodiversiteten.

Ordningen bør i højere grad skabe et positivt incitament til at forvalte naturarealer med fokus på biodiversiteten. Det skal gøres let og økonomisk attraktivt at vælge en forvaltning med ekstensiv græsning så stor en del af året som muligt. Netop derfor var det afgørende for DN at det med den grønne trepart blev aftalt at ordningen skulle forbedres.

Udmøntning af aftale om forbedring af ordningen pleje af græs- og naturarealer

DN mener at aftalen skal udmøntes med følgende otte punkter, der samlet set kan være med til at sikre en langt bedre forvaltning af vores naturarealer. Forslagene udfoldes i selvstændige afsnit på de følgende sider.

Det skal være økonomisk attraktivt at vælge en græsningen, der er optimal for biodiversiteten. PLG bør indrettes, så ordningen skaber et stærkt positivt incitament til at fremme helårsgræsning med et naturligt lavt græsningstryk, og hvor flere arter græsser sammen. F.eks. ved at man modtager mere støtte ved at forlænge græsningssæsonen samt får tillæg ved at nedsætte græsningstrykket og vælge samgræsning. Men der bør også generelt fastsættes øvre og nedre grænser for græsningstrykket.

Samtidig skal barrierer eller indirekte incitamenter til at vælge en forvaltning, der ikke gavner biodiversiteten, undgås. Derfor bør man droppe grundbetalingen på PLG-arealer og i stedet hæve støtten, ligesom rydningspligten bør fjernes. Ordningen bør også i sig selv sikre, at der ikke sker tiltag på arealerne, der har en negativ effekt på naturen, og derfor bør der i ordningen være forbud mod afpudsning af arealerne.

Tilsvarende bør der ikke gives støtte til høslæt, og der bør heller ikke tages høslæt på græsningsarealerne, medmindre det sker som en del af en målrettet naturgenopretning af tidligere dyrkede arealer. Ordningen bør også rumme mulighed for tilskud til skovgræsning samt for græsning på tværs af lysåbne arealer og skov, da der er hårdt brug for en tilskudsordning til skovgræsning, og så vi ikke fastholder en kunstig opdeling af naturen i lysåben natur og skov.

Med Grøn Trepert indføres der en CO₂-afgift på udledninger fra husdyr. DN er bekymrede for, at det kan mindske incitamentet til græsning på naturarealer. Derfor bør der tages højde for en kommende CO₂-afgift i ordningen, f.eks. ved at støtten hæves. Grøn trepart sikrer også en lang række nye naturarealer, der har behov for græsning. Derfor bør det sikres, at der er midler nok i ordningen. Allerede nu bør der afsættes midler til at forvalte 200.000 ha naturarealer, altså dobbelt så mange arealer som i dag. Og der bør være en langsigtet plan om at afsætte midler til endnu flere arealer.

Slutteligt bør der afsættes en pulje til naturgenopretningstiltag af naturarealer. Det er blandt andet relevant for de mange landbrugsarealer der nu udlægges til natur, f.eks. via ordningen permanent ekstensivering.

Uddybning af konkrete forslag til udmøntning af aftalen, der kan sikre en bedre forvaltning af naturarealer

1. Det skal være økonomisk attraktivt at vælge en græsning, der er optimal for biodiversiteten

PLG-ordningen bør sikre, at der er et tilstrækkeligt stort positivt incitament til at vælge en forvaltning, der er optimal for biodiversiteten. Intensiv sommergræsning forhindrer blomstrende urter i at vokse op og sætte blomster, hvilket forringer fødegrundlaget og levesteder for særligt insekter. Den bedste forvaltning er en tilnærmelse af naturlig græsning, dvs. helårgræsning uden tilskudsfodring med ekstensive husdyrracer samt en tæthed af dyr, der ligger så tæt på det naturlige som muligt.

DN mener, at tilskudsmodellen skal ændres som vist i nedenstående tabel.

De foreslåede satser skal give en indikation af vægtningen af de forskellige tiltag. De faktiske tilskudssatser bør vurderes nærmere. I tilskudssatserne skal der tages højde for, at der ikke skal kunne modtages grundbetaling på arealerne, samt kompenseres for den kommende CO₂-afgift, så incitamentet til at søge PLG ikke falder som følge heraf.

Ovenstående forslag er et forsøg på at indrette ordningen, så der er et stærkt positivt incitament til at fremme følgende:

Helårgræsning: Det bør gøres attraktivt at vælge helårgræsning frem for sæsongræsning. Lige nu kan man i PLG-ordningen vælge af græsse arealerne i alt fra 3 til 12 måneder af året, men støtten er ens uanset hvor længe arealet græsses. DN foreslår, at man i stedet for differentierer tilskuddet, efter hvor længe dyrene går på arealerne. Det vil skabe et positivt

Tabel 1. Forslag til tilskudsmodel og støttesatser

	Tilskud	Tillæg for nedsat græsningstryk (<250 kr. dyr pr. ha)	Tillæg for samgræsning (min. to forskellige arter, f.eks. heste og kvæg)
Græsning i min. 3 mdr. (kun muligt i perioden fra september til april)	3.000 kr. pr. ha		
Græsning i min. 6 mdr.	5.000 kr. pr. ha	1.000 kr. pr. ha	1.000 kr. pr. ha
Græsning i min. 9 mdr.	7.000 kr. pr. ha	1.000 kr. pr. ha	1.000 kr. pr. ha

incitament til at forlænge græsningsperioden. Samtidig er det rimeligt, at der udbetales et større tilskud, når der leveres en større ydelse i form af en længere græsningsperiode, hvilket bl.a. betyder en længere periode, hvor dyrene skal tilses mv.

Naturligt græsningstryk: Ordningen bør tilskynde græsning med et græsningstryk, der ligger så tæt som muligt på det naturlige. Derfor bør generelt fastsættes, at PLG-arealer minimum skal græsses med 50 kg. dyr/ha og max 400 kg. dyr pr. ha. Som udgangspunkt bør græsningstrykket på arealerne optimalt ligge i intervallet 70-250 kg. dyr/ha. Derfor foreslår DN, at det belønnes med et ekstra tillæg, hvis græsningstrykket nedsættes til under 250 kg. dyr pr. ha.

Samgræsning: Der bør også skabes et økonomisk incitament til, at arealerne græsses med mere end én art (f.eks. heste og kvæg sammen), hvorfor det foreslås, at der ligeledes gives et ekstra tillæg til samgræsning med minimum to forskellige arter.

Ovenstående model skaber et markant økonomisk incitament til at vælge at græsse arealerne minimum 6 måneder om året. Der lægges dog op til, at det fortsat skal være en mulighed at få støtte til en kort græsningsperiode på 3 måneder. Vælges den korte græsningsperiode, giver det dog ikke mening at give tillæg for nedsat græsningstryk, da det på mange arealer vil have en større positiv effekt for biodiversiteten med et højere græsningstryk i den korte periode. Derfor lægges der ikke op til, at man kan få dette tillæg kombineret med tre måneders græsning. Vælges en kort græsningsperiode, er det centralt, at den ikke ligger om sommeren, hvor urterne blomstrer og sætter frø, samt udgør en vigtig fødekilde for insekter. Derfor foreslås det, at man alene kan vælge en kort græsningssæson i perioden fra september til april. Samtidig bør kontroldatoen for hvornår et areal skal være "synligt afgræsset" ændres til april.

2.

Drop grundbetalingen og hæv støtten

Som PLG-ordningen er i dag, kan man både modtage tilskud med og uden grundbetaling. Tilskuddet i PLG-ordningen er lavere, hvis man samtidig søger grundbetaling. Men til gengæld får man samlet set mest støtte ved både at modtage PLG og grundbetaling. Økonomisk set er det altså den mest lukrative løsning at vælge også at modtage grundbetaling.

Grundbetalingen kan skabe et incitament til en forvaltning af arealerne, der er dårligere for biodiversiteten, alene for at leve op til kravene for at modtage grundbetaling. F.eks. kan man som udgangspunkt ikke kombinere kontrolmetoderne "fast græsningstryk" eller "ekstensiv græsning" med grundbetaling, da det aktivitetskrav, der følger med grundbetalingen, ikke vurderes at være opfyldt med denne type græsning. DN foreslår, at man ikke skal kunne modtage grund-

betaling på PLG-arealer. Det vil sikre, at forvaltningen som udgangspunkt alene indrettes efter de regler, der udspringer af PLG-ordningen, hvilke giver mulighed for igennem ordningen at sikre den bedst mulige forvaltning af PLG-arealerne. Det er dog vigtigt, at tilskuddet hæves, som kompensation for den manglende mulighed for at modtage grundbetaling, så incitamentet til at søge PLG ikke falder.

3.

Forbud mod afpudsning og høslæt

Der bør stilles krav om, at arealer der modtager PLG ikke må afpudses. Afpudsning har en skadelig effekt på naturarealer, da vegetationen samt strukturen på arealerne ødelægges. Hvis arealerne skal understøtte biodiversitet, bør det ikke være muligt at afpudse dem.

Der bør også gøres op med maskinel høslæt som en fast måde at forvalte naturarealer på, da maskinelt høslæt også ødelægger arealernes struktur. Derfor foreslås det, at man ikke længere kan søge tilskud til at forvalte arealer med høslæt. Der bør alene kunne søges støtte til græsning, der er den bedste forvaltning af naturarealer.

Ordningen bør også indrettes, så det ikke er muligt at tage slæt på PLG-arealerne som supplement til græsningen, f.eks. for at kunne fodre dyrene på stald om vinteren. Det bør i stedet for gøres attraktivt at have dyrene på naturarealerne så stor en del af året som muligt.

På tidligere gødskede landbrugsarealer, kan det være en fordel af udpine arealer igennem høslæt i en årrække. Det kan overvejes at indrette ordningen på en måde, så supplerende høslæt tillades i de første 5 år efter dyrkning, f.eks. hvis arealerne er udtaget igennem ordningen permanent ekstensivering. Dette slæt bør i så fald ligge i det tidligere forår. Men maskinelt høslæt bør ikke fortsætte som en permanent driftsform på arealer, der modtager PLG.

4.

Det skal også være muligt at få PLG-tilskud til skovgræsning, og der skal kunne være græsning på tværs af lysåbne arealer og skov

Biodiversiteten i vores skove er under stærkt pres, og ligesom for de lydåbne arealer, skal der være langt mere græsning i skovene. Derfor er der hårdt brug for en tilskudsordning til skovgræsning. Den bedste løsning vil være, at man også kan søge PLG i skovene, og ikke mindst på tværs af lysåbne arealer og skov. PLG-ordningen bør også være med til at sikre, at der skabes store sammenhængende naturområder, der græsses sammen. Ordningen bør derfor muliggøre og fremme, at arealer græsses sammen på tværs af lysåbne arealer og skov. Naturen har

brug for, at vi stopper med at opdele den i de to kasser, men derimod slipper den fri til at udvikle sig på tværs af disse. Der skal mere lys i skovene og flere træer og buske i de åbne landskaber. Både de eksisterende skove og de 100.000 ha ny urørt skov, der skal etableres over de kommende år, har også brug for græsning. Det vil kræve ændringer i skovloven, hvis der for alvor skal sikres mere græsning i skovene, men det er helt nødvendigt, hvis vi skal sikre en effektiv forvaltning af vores natur. Det er ikke en god løsning at lave en særskilt ordning til skovgræsning, da det fastholder den skarpe opdeling af arealerne i lysåben natur og skov. PLG-ordningen bør indrettes, så den kan rumme alle naturarealer.

5.

Der skal tages højde for en kommende CO2-afgift

En kommende CO2-afgift vil ramme alle husdyr, herunder husdyr der græsser naturarealer med PLG. Græsning af naturarealer er helt centralt for at vende tilbagegangen i naturen, og langt flere arealer bør græsses fremadrettet. Derfor bør der tages højde for den kommende CO2-afgift i PLG-ordningen. Det bør undersøges, hvordan det sikres, at CO2-afgiften ikke medfører et negativt incitament til græsning af naturarealer.

Løsningen kan måske være at hæve tilskuddet som kompensation for CO2-afgiften. Derudover vil det være gavnligt at klimaeffekt ved gødning afsat på marken frem for i stalden samt andel af græs i foderet indgår i afgiftens beregningsgrundlag. Det vil medføre en nedslag i afgiftsbetaling for køer på græs.

6.

Der skal være midler nok i ordningen

Aftalen fra Grøn Trepert medfører, at der over de kommende år skal tages rigtig mange arealer ud af dyrkning bl.a. igennem lavbundsordningerne og permanent ekstensivering. Samtidig er der mange eksisterende naturarealer, der ikke græsses i dag. Hvis vi skal vende naturens tilbagegang, er det centralt, at der kommer meget mere græsning i naturen. Både på eksisterende naturarealer samt på de nye naturarealer, der skal etableres over de kommende år.

Det er fornuftigt, at PLG-tilskuddet prioriteres efter naturværdi, så de mest værdifulde naturarealer prioriteres over arealer med mindre naturværdi. Men alle arealerne har brug for en effektiv forvaltning, også de nye naturarealer. Derfor er det centralt, at der er midler nok i PLG-ordningen til at sikre græsning på alle arealer, samt at ordningen bliver gjort så attraktiv for jordejere, at der vil være langt mere søgning.

I dag udbetales der tilskud til ca. 100.000 ha. Der bør allerede nu afsættes midler til at fordoble arealet og

forvalte 200.000 ha med græsning. Med de foreslåede satser fra 1 tabel vil de årlige omkostningerne være 0,6-1,8 milliarder kr. Her er lagt til grund, at arealerne ikke samtidig kan modtage grundbetaling.

Der bør desuden være en målsætning om løbende at sikre græsning på flere arealer, idet ordningen bør gøres så attraktiv, at efterspørgslen løbende vil stige i talt med at nye landbrugsarealer tages ud af drift og udlægges til natur og skov.

7.

Fjern rydningspligten

Rydningspligten er ikke direkte relateret til PLG, men har alligevel indvirkning på, hvordan arealer omfattet af ordningen forvaltes. Derfor medtager DN her et forslag som, at rydningspligten bør ændres i lov om drift af landbrugsjorder. Rydningspligt bør ikke gælde på naturarealer, da træer og buske kan være med til at styrke biodiversiteten på arealerne og ikke systematisk bør fjernes. Derfor bør naturarealer undtages rydningspligten, herunder f.eks. arealer omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3 samt arealer der er taget ud af drift igennem permanent ekstensivering eller en lavbundsordning, samt øvrige arealer der modtager tilskud til pleje af græs og naturarealer.

8.

Afsæt en pulje til naturgenopretningstiltag

Der bør ved siden af PLG-ordningen oprettes en pulje til naturgenopretningstiltag. Det vil i høj grad kunne understøtte biodiversiteten på de arealer, der modtager PLG. Det kan f.eks. være en nationalt finansieret pulje på [25 mio. kr. om året].

Derigennem kan f.eks. gives støtte til tiltag, der fremmer en mere naturlig hydrologi, ved lukning af eksisterende dræn, afvandingsgrøfter og kanaler eller etablering af vandhuller/paddeskrab.

Der kan også, hvor det er relevant, gives støtte til at iværksætte andre naturgenopretningstiltag, herunder: Harvning og/eller pløjning, reolpløjning, udpining af næringsstoffer i jorden, udsåning af lokale hjemmehørende træer, planter og buske, udlægning og delvis nedgravning af store sten, udlægning af tørv fra nærliggende naturarealer, afbrænding af førne og enkeltstående træer, veteranisering af yngre træer (f.eks. max. alder på 75 år) mv.

Afsætning af kød fra kvæg og heste

Fra etableringen af vildgræsningsprojektet har afsætning af kød til konsum udgjort et integreret element i projektets målsætninger, herunder et ønske om at udvikle og afprøve alternative modeller for kødafsætning. Skovsgaard har gennem en årrække haft en gårdbutik, hvor der blev solgt kød fra ejendommens eget dyrehold, herunder både kvæg og lam. Produkterne omfattede såvel forarbejdede varer som pålæg som et bredt udvalg af ferske udskeæringer. Driften af gårdbutikken viste sig imidlertid ikke at være økonomisk bæredygtig, og butikken blev derfor lukket i 2021.

Siden 2022 er der gennemført en række forsøg og afprøvninger af forskellige modeller for afsætning af kød fra vildgræsningsprojektet. Danmarks Naturfond er certificeret økologisk producent, hvilket indebærer, at både dyrehold og slagteproces skal overholde økologilovgivningens krav.

Udtagning af dyr til slagtning foretages aktuelt i efterårsperioden. Denne praksis er valgt for at reducere antallet af håndteringer af dyrene samt for at minimere ressourceforbrug i form af arbejdstimer og omkostninger relateret til transport og slagteri. En nærmere gennemgang af de anvendte udtagningsmodeller fremgår af afsnittet om rammer for dyrehold.

I projektets indledende fase blev dyrene slagtet på et relativt nærtliggende slagteri ved Odense. Som økologisk certificeret producent er der imidlertid

begrænsede muligheder for valg af slagtehus, idet antallet af godkendte økologiske slagterier i geografisk nærhed til Skovsgaard er begrænset. Der blev desuden afprøvet modeller med aflivning i marken (markslagtning) efterfulgt af transport til slagteri. Denne løsning viste sig imidlertid at være forbundet med betydelige ekstraomkostninger, herunder udgifter til dyrlægetilsyn, afskydning og særtransport. Samtidig er kapaciteten ved denne metode begrænset, idet der typisk kun kan afskydes 2–4 dyr pr. session.

Alternativt muliggør transport af levende dyr til Danish Crown en større logistisk effektivitet, idet der kan transporteres op til 10 dyr ad gangen. Dog gælder her en begrænsning på maksimalt fire dyr med en hornbredde over ca. 50 cm af hensyn til dyrevelfærd og forebyggelse af transportskader.

Samlet set udgør slagtning og afsætning af dyr fra vildgræsningsprojektet et komplekst driftsmæssigt og etisk anliggende, hvor hensynet til dyrevelfærd, human aflivning og økonomisk bæredygtighed skal afvejes og balanceres inden for de gældende lovgivningsmæssige og certificeringsmæssige rammer.

Økonomiske og driftsmæssige erfaringer med kødafsætning i vildgræsningsprojekter

I forbindelse med vildgræsningsprojektet på Skovsgaard er der løbende blevet gennemført en række forsøg med forskellige modeller for afsætning af kød. Disse forsøg har haft til formål at identificere

realistiske, driftsmæssigt håndterbare og økonomisk bæredygtige afsætningskanaler, som samtidig understøtter projektets værdier om kvalitet, dyrevelfærd og lokal forankring.

Indledningsvis blev kød afsat gennem Skovsgaards egen gårdbutik i form af specialkød og udskårne enkeltprodukter. Modellen viste sig imidlertid ikke at være økonomisk bæredygtig, primært som følge af udfordringer med prissætning og afsætning, og denne salgsform blev derfor opgivet.

I efteråret 2022 blev der gennemført et forsøg med direkte privat salg af kvarte og halve udskårne dyr. Erfaringerne viste, at modellen var administrativt meget ressourcekrævende, blandt andet på grund af omfattende korrespondance, mange individuelle forespørgsler, fakturering samt udarbejdelse af detaljerede leveringspecifikationer. Hertil kom betydelige krav fra kunderne vedrørende udskæringer og levering, ligesom egen levering og hensyn til private kunders begrænsede frysekapacitet blev en flaskehals. Trods disse udfordringer var responsen på produktets kvalitet og den tilknyttede fortælling gennemgående positiv. En væsentlig læring har derfor været, at en eventuel videreførelse af denne model forudsætter, at afhentning i højere grad sker på kundens eget initiativ.

Der blev ligeledes i efteråret 2022 indledt dialog med projektet Smag på landskabet med henblik på et muligt samarbejde via deres kødgrossist samt Himmerlandskvæg. Dette forsøg strandede dog som følge af de generelle økonomiske vilkår på markedet i perioden, præget af høj inflation og økonomisk usikkerhed. Grossisten gjorde eksplicit opmærksom på, at økologisk oksekød typisk er blandt de første produkter, som forbrugere fravælger i økonomisk pressede tider, og der kunne derfor ikke etableres en aftale.

Et mindre samarbejde blev etableret med et lokalt hotel, Brolykke Hotel, hvor et halvt dyr blev afsat. Her bestod udfordringen primært i, at kødets smagsprofil og lave fedtindhold kunne opleves som udfordrende for gæster, særligt i forhold til forventninger om klassisk oksekød. Samtidig viste hotellet interesse i selv at producere kød og opbygge en egen fortælling. Erfaringen peger dog på et potentiale, hvis der kan etableres en stærk lokal narrativ ramme omkring produktet.

Et samarbejde med Cater Grønt, som er en af Skovsgaards samarbejdspartnere inden for regenerativ økologisk grøntsagsproduktion, gav anledning til forsøg med forædlede kødprodukter i form af pølser og hakkebøffer. Disse forsøg viste, at forædlingsomkostningerne oversteg den mulige indtjening, hvilket gjorde modellen økonomisk uholdbar.

I 2023 blev der taget kontakt til flere restauranter, som udtrykte interesse for et samarbejde, forudsat at der kunne leveres 200–300 kg fersk kød to til tre gange ugentligt. Disse volumen- og leveringskrav viste sig imidlertid at være urealistiske i forhold til vildgræsningsprojektets skala og driftsform, og samarbejderne blev derfor ikke realiseret.

Endelig blev der i 2023 indgået en aftale med en privat slagter i Køge, som aftog hele kødproduktionen i 2024. Aftalen blev imidlertid opsagt samme år som følge af logistiske udfordringer og manglende mulighed for at honorere et økologisk tillæg. Afslutningen på dette samarbejde tydeliggjorde vanskelighederne ved at afsætte et nicheprodukt, hvor en væsentlig del af værdien er knyttet til et brand og en fortælling snarere end til volumenproduktion.

I sommeren 2026 lanceres Skovsgaardpølsen, hvor kødet forarbejdes til grillpølser, spegepølser, snack-

”Samlet set udgør slagtning og afsætning af dyr fra vildgræsningsprojektet et komplekst driftsmæssigt og etisk anliggende, hvor hensynet til dyrevelfærd, human aflivning og økonomisk bæredygtighed skal afvejes og balanceres inden for de gældende lovgivningsmæssige og certificeringsmæssige rammer.”

pølser og hakket okse til salg i butikken på Naturdestination Skovsgaard, og samtidig eftersøges detailbutikker som vil kunne afsætte mindre nichevarer af høj kvalitet.

Samlet set har afsætningsforsøgene bidraget med væsentlige erfaringer med balancen mellem økonomi, logistik, arbejdsbelastning og formidling. De viser, at succesfuld afsætning af kød fra vildgræsningsprojekter forudsætter en nøje tilpasning til projektets skala samt klare forventningsafstemninger med aftagere.

Økonomiske og strategiske perspektiver for afsætning af kød fra vildgræsningsprojekter

De samlede erfaringer med afsætning af kød fra vildgræsningsprojektet på Skovsgaard peger på en række grundlæggende økonomiske og strategiske udfordringer, som er karakteristiske for naturbaserede, økologiske nicheproduktioner med lav intensitet og begrænset volumen. Erfaringerne tydeliggør, at traditionelle markeds- og afsætningslogikker, der er baseret på høj grad af volumen, standardisering og logistisk effektivitet, i begrænset omfang er forenelige med vildgræsningsbaseret produktion.

På et overordnet økonomisk niveau viser forsøgene, at direkte afsætning til private forbrugere eller lokale aftagere kan skabe høj værdi pr. enhed, men samtidig medfører betydelige transaktionsomkostninger i form af administration, koordinering, kommunikation og logistik. Disse omkostninger belaster i særlig grad mindre organisationer og projekter, hvor driften i forvejen er kendetegnet ved begrænsede personale-

ressourcer. Den samlede økonomiske bæredygtighed afhænger derfor ikke alene af salgsprisen på kødet, men i høj grad af forholdet mellem indtægt og det samlede ressourceforbrug knyttet til afsætningen.

Modeller med forædling af kødprodukter har tilsvarende vist sig vanskelige at realisere økonomisk. Selvom forarbejdning i princippet kan øge produktets merværdi, har erfaringerne vist, at de ekstra omkostninger til forarbejdning, certificering, emballage og distribution kan overstige merindtægten. Dette peger på, at værdiskabelsen i sådanne projekter i højere grad bør søges i strategiske partnerskaber og alternative indtægtsstrømme frem for i yderligere produktudvikling.

Forsøg med samarbejde med restauranter og grossister har endvidere synliggjort en strukturel mismatch mellem markedets forventninger og vildgræsningsprojektets produktionsvilkår. Krav om stabile leverancer, store ensartede mængder og hyppig levering er vanskelige at forene med en driftsform, hvor udtagningen af dyr sker sæsonvis og med stærkt fokus på dyrevelfærd, naturlig reproduktion og begrænset håndtering. Disse erfaringer understøtter behovet for at betragte kødproduktionen som et biprodukt af naturforvaltningen snarere end som et primært produktionsmål.

Strategisk peger erfaringerne således på nødvendigheden af at udvikle afsætningsmodeller, hvor kødproduktionen indgår som ét element i en bredere økonomisk helhed. Dette kan omfatte kobling til naturformidling, branding af naturforvaltning,

Part	Forsøg	Udfordringer	Succeskriterier
Skovsgaard Gårdbutik	Specialkød og skårne stykker solgt i gårdbutik	Pris og afsætning	
Privat salg	Der blev i efteråret 2022 forsøgt med salg af kvarte og halve udkårne dyr til private.	Administrativt tungt (korrespondance, spørgsmål, fakturering og leverings-specifikationer) Mange krav til udskæringer og levering Egen levering Udfordret af mængder og privat frysekapacitet	Folk er glade for produktet og historien. Fremadrettet skal folk selv afhente.
Smag på landskabet	I efteråret 2022 kontakt til projektet for derigennem at samarbejde med deres kødgrossist Tamaco Kød samt Himmerlandskvæg	Efteråret 2022 var præget af økonomisk krise og høj inflation og som grossisten meget klart sagde, så er økologisk oksekød det første sted som folk sparer og der kunne ikke laves en aftale.	
Brolykke Hotel	Et halvt dyr afsat til lokalt hotel	Smagsoplevelse kan udfordre gæster Magert kød Vil selv producere eget kød og fortælling	Hvis der kan skabes en lokal fortælling
Cater Grønt	Samarbejdspartner som producerer økologiske grøntsager efter regenerative principper på Skovsgaard og sælger special produkter. Forsøg på at afsætte kødet som pølser eller paddies (hakket burger bøffer)	Omkostningen ved at lave produktet overstiger fortjenesten.	
Restauranter	Der var i 2023 kontakt til flere restauranter som gerne ville indgå et samarbejde, hvis vi bare 2-3 gange om ugen ville levere 2-300 kg fersk kød	Mængde og omfanget af leverancer er ikke realistisk i vores setup	
Privat slagter	I 2023 blev der indgået en aftale med en lokal slagter i Køge som gerne ville aftage kød. Der blev solgt al kød i 2024 til slagteren.	Slagteren opsagde aftalen i 2024 pga. logistiske udfordringer og at der ikke kunne betales økologisk tillæg.	Forsøg på at sælge et brand og en etableret forretning.

certificeringsordninger og partnerskaber med virksomheder eller fonde, hvor værdien i højere grad knytter sig til dokumenterede natur- og biodiversitetseffekter end til selve kødets markedsværdi. I denne sammenhæng kan afsætning til større aktører med kapacitet til at håndtere logistik, såsom slagterier, fremstå som den mest driftsmæssigt robuste løsning, selvom den økonomiske margin pr. dyr er relativt lavere.

Samlet set viser erfaringerne fra Skovsgaard, at en langsigtet økonomisk bæredygtig strategi for vildgræsningsprojekter forudsætter en klar prioritering mellem driftsøkonomi og formidlingsmæssig ambition. Afsætning af kød kan bidrage positivt til driften, men kan ikke alene forventes at sikre projektets økonomiske grundlag. I stedet må kødproduktionen indgå i en integreret finansieringsmodel, hvor offentlige tilskud, private bidrag, partnerskaber og eventuel virksomhedsfinansiering tilsammen understøtter projektets naturforvaltningsmæssige målsætninger.

Perspektiver og analyser vedrørende afsætning af hestekød i vildgræsningsprojekter

Der har på nuværende tidspunkt ikke været gennemført udtag og afsætning af hestekød fra vildgræsningsprojektet på Skovsgaard. Ikke desto mindre arbejdes der målrettet med at forbedre et forsøg i 2026, idet afsætning af heste er en nødvendig forudsætning for langsigtet drift af reproducerende bestande i vildgræsningsbaserede naturforvaltningsprojekter.

Fra et drifts- og forvaltningsperspektiv adskiller heste sig ikke væsentligt fra øvrige store græssere i forhold til behovet for bestandsregulering. I reproducerende bestande vil der over tid opstå et overskud af dyr, som af hensyn til dyrevelfærd, arealernes bæreevne og økologiske målsætninger må reguleres gennem udtag. Manglende afsætningsmuligheder for heste udgør derfor en strukturel udfordring for vildgræsningsprojekter, idet alternativet ofte vil være kostbare eller etisk problematiske løsninger såsom livslang opstaldning, omplacering eller aflivning.

Hestekød er samtidig en anerkendt og efterspurgt ressource på både nationale og internationale markeder, særligt i dele af Europa, hvor hestekød indgår som en etableret del af fødevarekulturen. Fra et ressourceøkonomisk og bæredygtighedsmæssigt perspektiv vurderes det derfor som hensigtsmæssigt at anvende hestekød til konsum frem for at betragte udtag af heste som et rent forvaltningsmæssigt indgreb uden værdiskabelse. Dette er i overensstemmelse med principper om cirkulær ressourceudnyttelse, hvor alle output fra systemet søges anvendt.

Risici ved afsætning af hestekød i vildgræsningsprojekter

Marked- og acceptrelaterede risici

En væsentlig risiko ved afsætning af hestekød er den begrænsede kulturelle accept på det danske fødevaremarked. Hestekød indtager i Danmark en marginal position i kosten og er ofte forbundet med emotionelle og kulturelle barrierer, hvilket kan hæmme efterspørgslen markant. Dette stiller høje krav til kommunikation, transparens og formidling af dyrenes ophav og dyrevelfærd. Manglende forbrugeraccept kan resultere i ustabile afsætningsvilkår og begrænsede salgsvolumener.

Regulatoriske og administrative risici

Slagtning og salg af heste kræver meget dokumentation om medicin, identitet og sporbarhed. Fejl i registreringen kan betyde, at hestene ikke må bruges til konsum. Det er en særlig udfordring i naturplejeprojekter, hvor dyrene håndteres og registreres mindre intensivt.

Logistiske og infrastrukturelle risici

Der er få slagterier, som må slagte heste, og de ligger ofte langt fra projekter som Skovsgaard. Det giver højere transportomkostninger og kan udfordre dyrevelfærden under transport. Samtidig kan det være svært at opnå gode priser, når der kun slagtes få heste ad gangen.

Økonomisk usikkerhed

Selvom hestekød potentielt kan have en relativt høj værdi pr. dyr, er de samlede økonomiske gevinster usikre grundet begrænset marked, høje faste omkostninger til slagtning og forarbejdning samt behov for specialiserede afsætningskanaler. Økonomien kan dermed blive sårbar over for selv mindre udsving i efterspørgsel eller omkostningsniveau.

Afsætning af hestekød er imidlertid forbundet med en række særlige barrierer sammenlignet med oksekød og lammekød. For det første er der i Danmark en begrænset tradition for konsum af hestekød, hvilket kan skabe forbrugermæssig modstand og stiller betydelige krav til formidling, transparens og fødevarerklæring. For det andet er der betydelige logistiske og administrative udfordringer forbundet med slagtning af heste, herunder krav til sporbarhed, medicinhistorik og adgang til slagterier med godkendelse til hesteslagtning.

Disse forhold medfører, at afsætning af hestekød i højere grad end andre kødtyper nødvendigvis må baseres på specialiserede aftagere, eksportmarkeder eller længere forædlingskæder. Samtidig kan værdien af hestekødet være relativt høj pr. individ, hvilket betyder, at selv begrænsede volumen kan bidrage væsentligt til projektets samlede økonomi, forudsat at logistik og afsætningskanaler er hensigtsmæssigt organiseret.

Et veltillægt forsøgsprojekt i 2026 vil kunne generere væsentlig viden om markedets betalingsvillighed, de faktiske omkostninger ved slagtning og transport samt behovet for kommunikation og accept hos forbrugere og samarbejdspartnere.

Samlet set vurderes udvikling af afsætningsmuligheder for hestekød som en nødvendig forudsætning for at sikre den langsigtede økonomiske og driftsmæssige bæredygtighed i reproducerende vildgræsningsprojekter. Samtidig rummer området potentiale for at bidrage til en bredere diskussion om fødevarerproduktion fra naturbaserede systemer, hvor hensynet til dyrevelfærd, biodiversitet og ressourceeffektivitet integreres i én samlet forvaltningspraksis.

Potentialer ved afsætning af hestekød i vildgræsningsprojekter

Driftsmæssig nødvendighed og forvaltningsmæssig legitimitet

Afsætning af heste udgør et centralt potentiale, idet det muliggør en ansvarlig og helhedsorienteret regulering af reproducerende bestande. Muligheden for at udtage og afsætte overskudsdyr er afgørende for at sikre arealernes bæreevne, dyrenes trivsel og opretholdelsen af de ønskede natur- og biodiversitetseffekter. Afsætning til konsum kan dermed bidrage til at styrke projektets forvaltningsmæssige legitimitet.

Økonomisk bidrag med lav volumen

Selvom antallet af heste, der årligt kan udtages, forventes at være relativt begrænset, kan værdien pr. individ være betydelig. Dette indebærer et potentiale for, at selv små slagtetotal kan bidrage positivt til projektets samlede økonomi, særligt hvis afsætningen sker gennem specialiserede eller internationale markeder, hvor efterspørgslen efter hestekød er mere etableret.

Strategisk differentiering og vidensopbygning

Et veltillægt forsøg med afsætning af hestekød vil kunne generere værdifuld viden om marked, drift, omkostningsstruktur og kommunikation. Samtidig kan erfaringerne understøtte udviklingen af generelle retningslinjer for håndtering og afsætning af heste i lignende naturprojekter.

Samlet vurdering

Samlet set indebærer afsætning af hestekød i vildgræsningsprojekter både betydelige risici og væsentlige potentialer. Hvor risiciene primært relaterer sig til marked, regulering og logistik, knytter potentialerne sig til langsigtet driftsmæssig bæredygtighed, ressourceudnyttelse og strategisk udvikling. En forsigtig, forsøgsbaseret tilgang med klare succeskriterier vurderes derfor som en hensigtsmæssig metode til at afdække, i hvilken grad potentialerne kan realiseres, samtidig med at risiciene håndteres systematisk.

Ressourceforbrug ved forvaltning af vildgræsningssystemer

Helårsgræsning fremhæves ofte som en driftsform, der er billigere, mere enkel og mindre arbejdskrævende end traditionelt dyrehold. Denne opfattelse beror primært på, at der ikke indgår foderproduktion, vinterfodring eller drift af større staldanlæg. I praksis udfordrer forvaltningen af helårsgræssende dyr imidlertid en række grundlæggende antagelser om ressourceforbrug i husdyrhold.

Vildgræsningsbaserede systemer adskiller sig markant fra konventionelt dyrehold ved, at dyrene færdes frit på store, heterogene arealer og indgår i en naturlig flokdynamik. Dette medfører en høj grad af uforudsigelighed i både adfærd og rumlig fordeling.

Opgaver som lokalisering og vurdering af dyr, eksempelvis ved kælvning, kan være betydeligt mere ressourcekrævende end i et opstaldet system. At lokalisere en nyfødt kalv i høj vegetation på et areal på op mod 275 ha illustrerer tydeligt disse driftsmæssige udfordringer.

Ressourceforbruget i vildgræsningssystemer skal derfor ikke primært vurderes ud fra fraværet af traditionelle omkostninger til foder og stald, men snarere som en omfordeling af indsatsen. I stedet for ressource-

forbrug knyttet til foderproduktion og opstaldning forskydes indsatsen mod øget tidsforbrug til dagligt tilsyn, observation og håndtering af dyr, der indgår i frie og selvorganiserede flokke.

De seneste fem års erfaringer med vildgræsning på Skovsgaard er i de efterfølgende tabeller sammenfattet i form af opgørelser over tidsforbrug samt økonomiske udgifter til eksterne samarbejdspartnere, der har bidraget til at sikre projektets drift og stabilitet.

Opgørelserne er struktureret efter følgende hovedkategorier:

- Tilsyn og håndtering
- Ekstraordinære opgaver relateret til håndtering af syge eller tilskadekomne dyr
- Administrative opgaver
- Drift og vedligehold af infrastruktur

Det skal bemærkes, at den overordnede strategiske planlægning, koordination, kommunikation og projektledelse ikke er indregnet i disse opgørelser. Det faktiske samlede ressourceforbrug knyttet til drift og udvikling af vildgræsningsprojektet må således vurderes at være højere end det, der umiddelbart fremgår af de efterfølgende tal.

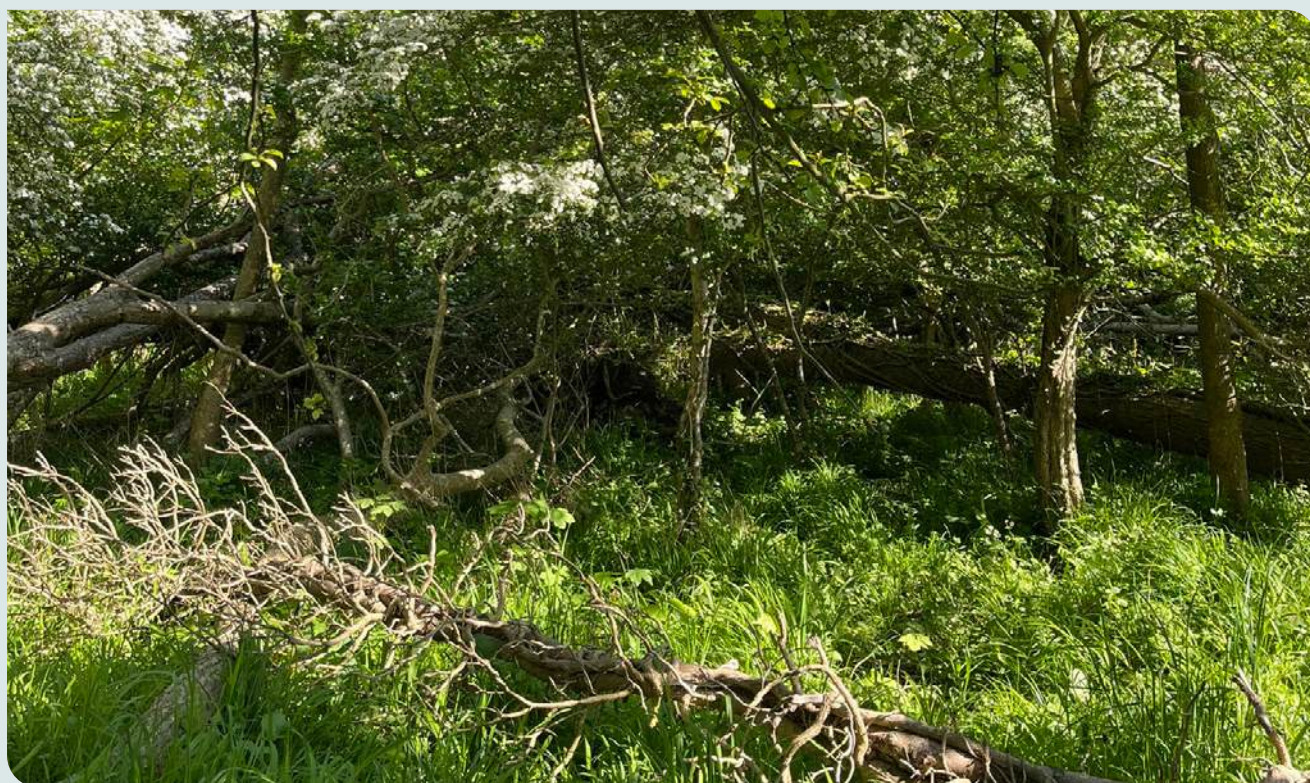
”Ressourceforbruget i vildgræsningssystemer skal derfor ikke primært vurderes ud fra fraværet af traditionelle omkostninger til foder og stald, men snarere som en omfordeling af indsatsen.”

Tilsyn og håndtering	Timeforbrug på årsbasis	Beskrivelse og eksterne midler
Dagligt tilsyn (2 timer per dag)	730	
Løbende øremærkning kalve	40	20 kalve per år. 2 timer dyr, 1/3 kan ikke fanges
Indfangning af kvægflokke	144	3 gange om året indfanges dyrene i 2 flokke. 3 mand i 8 timer per flok
Indfangning af heste årligt (chipning)	116	Opsætning 74 timer i 2024. 6 personer i 7 timer
Chipning af heste med skud (forsøg 2025)	10	8.000 kr. til dyrlæge og udstyr
Udtag og indfangning til slagtning (tyre)	36	3 mand af 6 timer 2 gange
Udtag og indfangning til slagtning (gamle køer)	16	ca. 4 per år. Per indfangning 2 x 2 timer
I alt	1.092	8.000 kr.

Ekstra opgaver med håndtering og syge dyr	Timeforbrug på årsbasis	Beskrivelse og eksterne midler
Ekstra tilsyn ved syge dyr (3. time)	60	ca. 5 per år, 12 timer per dyr
Syge dyr (håndtering)	50	5 per år, typisk 2 mand, 5 timer per dyr
Behandling af dyr (eks. lus)	10	2 behandlinger med 3 ugers mellemrum (2023 og 2024)
Kælvningsproblematikker	15	ca. 1 ungdyr per år. Ekstra tjek og håndtering
Klovbeskæring	5	Beskæring 2 gange på 4 år. Gns. 2 timer per dyr.
Drægtighedsundersøgelse	5	I gang på 5 år
Dyrlægetilsyn kvartalsvis		Ca. 5000 kr./gang
Dyrlægetilsyn (medarbejdertimer)	15	3 timer per gang/3 personer
I alt	145	20.000 kr.

Administration	Timeforbrug på årsbasis	Beskrivelse og eksterne midler
Administration i CHR, Webdyr, Daka,	50	Plus 2 årlige fulde besætningstjek
Daglig logføring	95	15 min/dag
Græsningsstøtte (konsulent)		16.000 2025
Græsningsstøtte (Ejer)	15	
Græsningsstøtte (egenkontrol 2024 fotodokumentation)	150	
Fødearestyrelse velfærdskontrol (medarbejder)	8	2024
Årligt økologikontrol inkl. opfølgning	10	Årligt tilsyn plus opdatering
Administration (nabo-henvendelser, regninger mv)	600	
erfa grupper, myndigheder osv. på besøg	110	1 hver måned gns. 3x3 timer
I alt	1.038	16.000 kr.

Drift og infrastruktur	Timeforbrug på årsbasis	Beskrivelse og eksterne midler
Årlig slåning af hegn	225	2 gange om året på deltrækninger, 3 uger per omgang
Ekstra arbejde om hegn/reparationer	120	
Midlertidige hegn til indfangninger og opsætning af fangefolde	25	
Drift af forsknings fraegninger samt forskningsservice	180	service 15 timer om måneden, maskiner og fraegninger der repareres
Oprensning af vandløb og udløb	3	entreprenører 7-10.000 kr
Slusearbejde	50	2025 nye kontraktlapper 75.000
Vejvedligehold	25	2 gange årligt - høvling 3 timer per gang
Broer og gangbro vedligehold	15	
Sti vedligehold	50	i sommerhalvåret 1 gang om måned (5 timer)
Vedligehold af skilte og reparationer	10	
Dige gennemgang og reparationer	180	
Fjernelse af væltede træer	100	
Beskæring af læhegn omkring hegn	80	før 2025, 2 uger om året. Fra 2025 frem entreprenør, 8.000 kr.
Maskinvedligehold	240	
Bekæmpelse af flyvehavre	100	2025 ekstrem 100 timer (forventet 0 2026)
Slåning af brammoder mod nabo	10	
I alt	1.413	

Samlet ressourceforbrug og driftsmæssig vurdering

En samlet opgørelse over driften af vildgræsningsprojektet på Skovsgaard viser, at den gennemsnitlige arbejdsindsats har udgjort ca. 3.638 arbejdstimer årligt. Dette svarer til omtrent 1,9 fuldtidsårsværk, eksklusive øvrige opgaver såsom mødeaktivitet, strategisk planlægning, kommunikation og projektudvikling.

Den praktiske gennemførelse af driften er aktuelt fordelt mellem fire medarbejdere. Denne organisering er valgt med henblik på at sikre løbende tilstedeværelse og daglig dækning, adgang til en bred vifte af faglige kompetencer samt fleksibilitet i forhold til variationer i arbejdsbelastning over året. Dyrene og arealerne tilses alle årets dage, hvilket indebærer et konstant ressourceforbrug uafhængigt af sæson, og til tider oftere flere ressourcer i vinterhalvåret.

Arbejdspresset er fordelt ujævnt over året, med markante spidsbelastningsperioder i foråret, hvor der foregår kælvninger og folinger, samtidig med at hegn kræver særlig opmærksomhed og vedligeholdelse. I efterårs- og vinterperioden opstår der tilsvarende et øget ressourceforbrug i forbindelse med vintervej, stormskader, væltede træer og beskadiget infrastruktur, som kræver løbende afhjælpning for at opretholde driftssikkerhed og dyrevelfærd.

Ud over det interne tidsforbrug anvendes der årligt mellem ca. 44.000 og 125.000 kr. på eksterne samarbejdspartnere, herunder landbrugskonsulenter og øvrige fagpersoner, som bidrager til rådgivning og specialiserede opgaver i relation til drift og arealforvaltning. Denne udgift forventes over tid at blive betydeligt mindre.

For at gøre tallene mere konkrete i et hverdagsperspektiv, har SEGES leveret nedenstående analyse ud fra driftsdata fra Skovsgaard Vildgræsning.

Ved at bruge samme metode vil man kunne omregne udgifter og indtægter pr. ha og dermed kunne sammenligne med andre bedrifter.

Den overordnede økonomi pr. hektar for naturpleje på bedriften kan illustreres ved en forenklet model baseret på en række centrale antagelser.

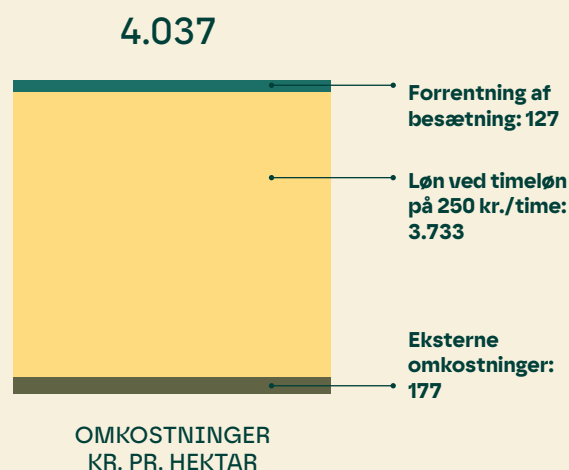
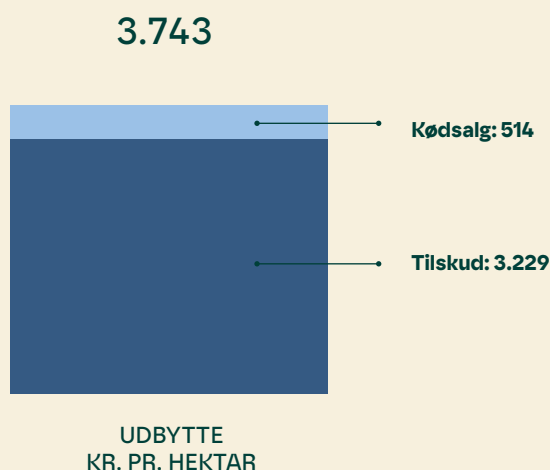
Beregningerne tager udgangspunkt i det estimerede tidsforbrug fra foregående afsnit, som er omregnet til en lønomkostning på 250 kr. pr. time. Dette niveau er fastsat med reference til Danmarks Statistiks opgørelser over timeløn for ansatte uden ledelsesansvar i Region Syddanmark i 2024.

Indtægtssiden omfatter primært salg af kød, der er forudsat til 15 solgte dyr med en gennemsnitlig pris på 8.500 kr. pr. stk. Hertil kommer et eksternt ressourceforbrug opgjort til 44.000 kr. Forrentningen af besætningskapitalen er beregnet på baggrund af en besætning bestående af 30 moderdyr og 30 opdrætsdyr og baseret på estimerede statuspriser ved udgangen af 2025.

Der er ikke indregnet kapitalbinding i driftsinventar såsom maskiner, hegn og fangfolde, ligesom der heller ikke er beregnet en forrentning af jordværdien, da jorden ejes af en fond. Forskellen mellem de samlede indtægter og omkostninger kan derfor tolkes

Udbytte og omkostninger pr. hektar naturpleje

som det beløb, der er til rådighed til aflønning af jord og øvrigt inventar, hvor jordværdien antages at udgøre den væsentligste post.

Resultatet viser imidlertid et underskud på -294 kr. pr. hektar til aflønning af jord og inventar. Dette indebærer, at der ikke er økonomisk grundlag for at forrente jorden.

Et underskud før forrentning af jorden betyder at der er brug for at justere på enten, indtægter eller omkostninger for at skabe balance i økonomien. Da arbejde er den væsentligste omkostning og tilskud den største del af indtægterne er det disse poster som er åbenlyse for mulige justeringer. Dette minder i vidt omfang om traditionel stordriftsøkonomi, hvor der analyseres på hvor store arealer der kan passes med den arbejdskraft som er til rådighed. Hvis det ikke er muligt at reducere i det aktuelle tidsforbrug på et naturareal på 275 hektar, vil det være nødvendigt at se på muligheder for at øge arealet eller finde alternative indtægtskilder.

Analysen understreger samtidig, at resultatet er særdeles følsomt over for det opgjorte tidsforbrug og den timeløn der anvendes i beregningen. Naturpleje indebærer en bred vifte af arbejdsopgaver, og det samlede tidsforbrug er betydeligt. Der foreligger ikke oplysninger om eventuelle supplerende indtægter knyttet til disse aktiviteter, hvilket kan påvirke det samlede økonomiske billede.

Fordelingen af tidsforbruget viser, at drift og vedligehold af infrastruktur udgør den største andel. Tilsyn og håndtering af dyr repræsenterer ligeledes en væsentlig tidsmæssig indsats, mens administrative opgaver optager næsten tilsvarende mange timer.

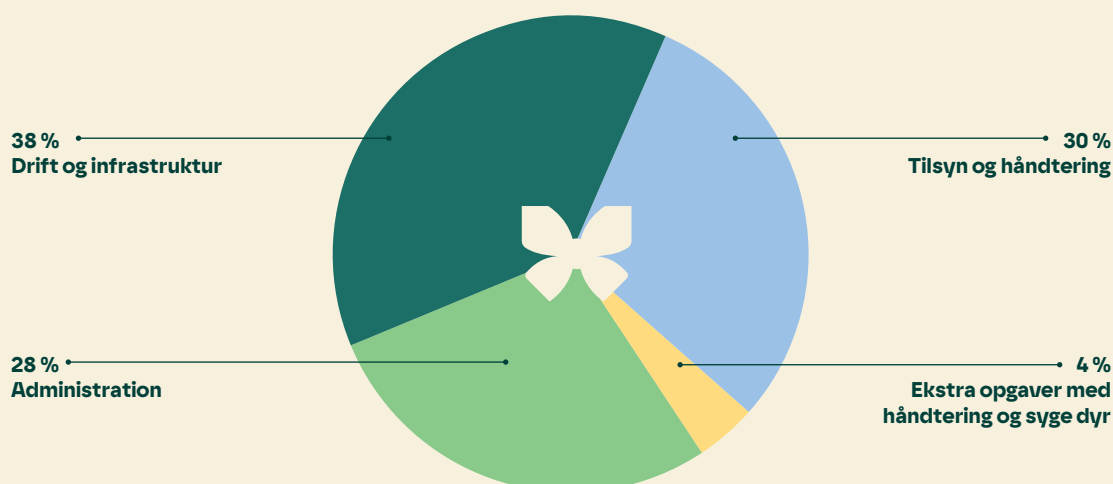
Samlet set peger dette på, at vildgræsning er arbejdskrævende og administrativt omfattende, hvilket har stor betydning for den samlede økonomi. Det aktuelle tidsforbrug på Skovsgaard overstiger i væsentlig grad tidsforbruget opgjort driftsgrensanalyserne fra SEGES, hvor arbejdsomkostningen pr. hektar i systemer uden opstaldning har været under 2.000 kr. pr. hektar.

Konklusion

Samlet set dokumenterer denne opgørelse, at vildgræsningssystemet på Skovsgaard indebærer et betydeligt og kontinuerligt ressourceforbrug, som i omfang og kompleksitet adskiller sig væsentligt fra traditionelle driftsformer. Selvom helårsgræsning reducerer behovet for foderproduktion og opstaldning, medfører den samtidig en substantiel indsats knyttet til dagligt tilsyn, håndtering af dyr i fri flokodynamik samt vedligeholdelse af omfattende infrastruktur.

Resultaterne understreger, at helårs vildgræsning ikke kan betragtes som en lavindsatsdriftsform, men snarere som en driftsmodel, hvor ressourceforbruget forskydes fra teknisk og intensiv produktion til løbende overvågning, tilstedeværelse og adaptiv forvaltning. Forvaltning af store, sammenhængende græsningsarealer med reproducerende bestande kræver således både betydelige personaleressourcer og høj faglighed for at sikre dyrevelfærd, driftsstabilitet og opfyldelse af natur- og biodiversitetsmæssige målsætninger.

Fordeling af tidsforbrug på naturplejeopgaver

Perspektivering af økonomien i vildgræsning

Den forenkede opgørelse af økonomien pr. hektar med naturpleje på bedriften giver et illustrativt, men samtidig begrænset billede af de økonomiske vilkår for vildgræsningsbaseret drift. Opgørelsen hviler på en række nødvendige grundantagelser, som tilsammen tydeliggør både potentialer og strukturelle udfordringer ved denne driftsform.

For det første viser beregningen, at resultatet efter aflønning af arbejdskraft og eksterne omkostninger er relativt beskedent. Et underskud på 294 kr. pr. hektar til aflønning af jord og øvrig kapital indikerer, at den økonomiske bæreevne i systemet er fraværende, når naturpleje alene betragtes ud fra en snæver bedriftsøkonomisk logik. Dette perspektiverer tydeligt, at naturpleje med vildgræsning vanskeligt kan konkurrere med alternative arealanvendelser, hvis økonomien alene skal hvile på driftsindtægter og støtteordninger.

Samtidig fremgår det, at resultatet er særdeles følsomt over for forudsætninger om timeløn. Den anvendte lønsats på 250 kr. pr. time er baseret på regionale gennemsnitsdata for timelønnede uden ledelsesansvar, men i praksis vil en betydelig del af arbejdet kræve specialiserede kompetencer inden for dyrevelfærd, naturforvaltning, administration og beredskab. Hvis timeprisen justeres til et mere fagligt betinget niveau, vil resultatet pr. hektar forringes yderligere. Dette understreger, at arbejdskraft udgør en afgørende omkostningsdriver i vildgræsnings-systemer.

En anden væsentlig pointe er, at opgørelsen ikke indregner bundet kapital i hegn, fangfolde, maskiner og øvrigt inventar, ligesom jordens værdi og alternativomkostning ikke er medtaget. Den beregnede forskel mellem omsætning og omkostninger skal derfor snarere fortolkes som et residual, der i teorien skal dække både forrentning og værdiforringelse af kapital samt arealets alternativværdi. Set i dette lys fremstår resultatet som utilstrækkeligt til at sikre langsigtet økonomisk bæredygtighed uden ekstern finansiering eller kompenserende støtteordninger.

Tidsfordelingen mellem aktiviteter bidrager yderligere til perspektivering af økonomien. Figuren viser, at tilsyn og håndtering af dyr udgør den største enkeltpost, hvilket er forventeligt i et system baseret på helårsgræsning og fri flokdyamik. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at administration næsten matcher dette tidsforbrug. Dette peger på, at vildgræsningsbaseret naturpleje er forbundet med betydelige indirekte omkostninger i form af dokumentation, planlægning, koordination og myndighedsrelaterede opgaver. Administrationen udgør således ikke en marginal aktivitet, men en strukturel del af driften, som bør indregnes eksplicit i økonomiske vurderinger.

Endelig fremhæver analyseperspektivet, at den præsenterede økonomi ikke indfanger den fulde værdi, som naturforvaltning med vildgræsning skaber. Effekter i form af biodiversitetsforbedringer, kulstoflagring, hydrologiske gevinster, landskabelige værdier og rekreative muligheder er ikke monetariseret i opgørelsen. Den lave økonomiske margin pr. hektar kan derfor tolkes som et udtryk for, at systemet leverer en række samfundsgoder, som i dag kun i begrænset omfang honoreres via markedet eller eksisterende støtteordninger.

Samlet perspektiv

Samlet set viser analysen, at den bedriftsøkonomiske rentabilitet ved vildgræsningsbaseret naturforvaltning er begrænset, når omkostninger til arbejdskraft og drift indregnes realistisk. Økonomien er sårbar over for ændringer i lønniveau, arbejdsomfang og afsætningsvilkår og kan ikke forventes at sikre en rimelig aflønning af hverken jord eller kapital. Dette understøtter behovet for supplerende finansieringsmekanismer, herunder målrettede støtteordninger, ekstern finansiering eller betaling for økosystemtjenester, hvis vildgræsningssystemer skal udbredes og forvaltes langsigtet og professionelt.

4.

Svin som naturgenoprettere

“Vilde Svin, Vild Natur”

Siden projekteringen af Skovsgaard Vildgræsning har det været en central målsætning at integrere svin i vildgræsningssystemet sammen med heste og kvæg. Implementeringen er imidlertid blevet forsinket som følge af omfattende myndighedsmæssige afklaringer og tilladelsesprocesser.

Allerede i 2021 udarbejdede Faunaforst et fagligt notat om udsætning af svin på Skovsgaard, hvori arealernes egnethed, hegns-mæssige krav, ansøgningsprocedurer samt anbefalinger for udsætning blev gennemgået.

Svin introduceres som aktive, naturlige græssere og mere vigtigt naturgenoprettere, fordi de udfylder en væsentlig økologisk funktion som kraftige jordforstyrre og selektive fødesøgere.

Historisk og evolutionært set har vilde svin været udbredt overalt i Europas med en betydelig betydning for landskabets struktur, vegetationsdynamik og udvikling af levesteder.

Jordforstyrrelse som naturlig proces

Når svin roder i jorden og søger føde med tryne og klove, blotlægger de mineraljord, skaber små variationer i terrænet og forstyrrer både vegetation og jordbund lokalt.

Disse processer bidrager til at bryde ensartet plantedække og skabe spiringsnicher for en række hjemmehørende plantearter, herunder arter med krav om åben jord og lav konkurrence. Jordforstyrrelserne skaber derfor midlertidige og rumligt varierede levesteder og bidrager til øget planteartsrigdom, levesteder for insekter og padder, som har brug for bare jordflader og midlertidige små vandhuller samt øget strukturel kompleksitet i landskabet.

Bidrag til biodiversitet og fødenet

De økologiske effekter af svinenes forstyrrelser rækker ud over vegetationen. Blottet jord, plantemateriale og dødt organisk materiale fremmer forekomsten af invertebrater, svampe og mikroorganismer og styrker fødegrundlaget for en række dyregrupper, herunder fugle, padder og små pattedyr. Svin fungerer dermed som økosystemingeniører, der indirekte påvirker artsrigdom og interaktioner på tværs af flere trofiske niveauer.

Modvirkning af tilgroning og strukturel ensretning

I mange nutidige naturarealer mangler de forstyrrelsesregimer, som tidligere blev leveret af store vilde dyr. Fraværet af forstyrrelser medfører ofte udvikling mod tætte, ensartede plantesamfund med lav biologisk diversitet. Svinenes forstyrrelser og selektive fødesøgning modvirker denne tilgroning ved at skabe mosaikker af åbne og mere lukkede partier, hvilket er afgørende for at sikre de leve-

Scan QR-koden
og læs notat fra
Faunaforst

Svin er fantastiske som naturgenoprettere, fordi de:

- skaber naturlig jordforstyrrelse og mikromiljøer
- øger strukturel variation og planteartsrigdom
- fremmer insekter, fugle og andre dyregrupper
- modvirker tilgroning og strukturel ensretning
- supplerer græsning fra andre store planteædere
- bidrager til genskabelse af naturlige økologiske processer

steder som naturlige processer understøtter og den landskabelige heterogenitet.

Samspil med andre store planteædere

Svin supplerer andre store planteædere som kvæg, heste og hjorte ved at påvirke landskabet på en anderledes og mere intensiv måde. Hvor græsning med store planteædere primært former vegetationen gennem selektiv afbidning, tilfører svin en markant fysisk forstyrrelse af jordbund og plantedække. En sammensætning af flere planteæderarter øger derfor den samlede variation i økosystemet og bidrager til øget funktionel og rumlig kompleksitet.

En procesbaseret tilgang til naturforvaltning

Anvendelsen af svin i naturgenopretningen på Skovsgaard bygger på en procesbaseret forvaltningsfor-

ståelse, hvor målet ikke er at opnå eller fastholde en bestemt statisk naturtilstand. Fokus er i stedet rettet mod at genetablere de naturlige processer, der historisk har skabt dynamiske, artsrige og selvregulerende landskaber. I denne sammenhæng bidrager svin til at genskabe naturlige forstyrrelsesregimer, som ikke kan opnås gennem mekaniske eller ensidige forvaltningstiltag.

Demonstrationsforsøg med svin i Skovsgaard Vildgræsning

I 2024 erhvervede Danmarks Naturfond to uldhårede ungarske uldgrise (Mangalitza) med henblik på formidling og afprøvning af svinenes potentiale som naturgenoprettere. Svinene blev i den indledende fase anvendt i mindre indhegnede områder i umiddelbar nærhed af Skovsgaards hovedbygning, hvor

”I modsætning til kvæg og heste stiller svinehold markant større krav til både indhegning, overvågning og sikkerhed, særligt i områder med offentlig adgang og komplekse landskabelige strukturer med fredningsinteresser og fortidsminder.”

de indgik som et formidlingsaspekt i relation til svins økologiske funktioner i naturforvaltning.

Efter en periode på cirka to år med observation og håndtering blev svinene i foråret 2026 udsat i et særskilt demonstrationsfold på ca. 2 ha. Området omfatter tidligere landbrugsjord med høj forekomst af nitrofile arter, særligt skræpper, og anvendes som et afgrænset forsøgsområde til undersøgelse af svinenes effekt på vegetationsstruktur, jordforstyrrelse og potentiale for naturgenopretning.

Demonstrationsprojektet har til formål at dokumentere og formidle svins evne til at reducere dominerende og konkurrencestærke plantearter, skabe variation i plantedækket og etablere forstyrrelsesfelter med blotlagt jord, der kan fungere som spiringsnicher for hjemmehørende arter. Erfaringerne fra projektet forventes at bidrage med praksisnær viden om svins anvendelighed som et aktivt virkemiddel i procesbaseret naturgenopretning, særligt på tidligere intensivt dyrkede arealer.

Forudsætninger og udfordringer ved introduktion af svin i vildgræsningssystemet på Skovsgaard

Introduktion af svin i Skovsgaards vildgræsningssystem er forbundet med en række særlige praktiske, forvaltningsmæssige og veterinære udfordringer, som nødvendiggør en grundig forberedelsesfase.

I modsætning til kvæg og heste stiller svinehold markant større krav til både indhegning, overvågning og sikkerhed, særligt i områder med offentlig adgang og komplekse landskabelige strukturer med fredningsinteresser og fortidsminder. Et centralt forhold er de hegnsmæssige krav.

Svin har en veludviklet evne til at undergrave, presse og udnytte svagheder i hegn, hvilket kræver mere robuste konstruktioner end ved øvrige planteædere. På Skovsgaard kompliceres dette yderligere af, at vildgræsningsområdet rummer talrige vandløb, grøfter og fugtige lavninger. Disse udgør potentielle svagheder i hegnslinjerne og kræver særlige tekniske

løsninger for at forhindre, at svinene kan passere under eller uden om hegnet via vandførende strukturer. Derudover spiller offentlig adgang en væsentlig rolle i udsætningen af svin i vildgræsningens store hegn.

Skovsgaard er et område med højt besøgstryk, hvor besøgene færdes i græsningsarealerne. Introduktion af svin kræver derfor særlig opmærksomhed på publikums sikkerhed, tydelig formidling og klare rammer for sameksistens mellem fritgående svin og offentlig adgang.

Et tredje væsentligt hensyn er den veterinære risikoprofil, særligt i relation til afrikansk svinepest (ASF). Selvom Danmark aktuelt er fri for sygdommen, stiller gældende beredskabsprincipper krav om høj grad af forsigtighed ved håndtering og udsætning af svin i naturområder. Dette indebærer skærpede krav til smitteforebyggelse, kontrol med kontakt til vildsvin og håndtering af foder, døde dyr og adgangsforhold.

Som led i forberedelsen til en eventuel udsætning af svin i det samlede vildgræsningsområde har Danmarks Naturfond derfor iværksat en faglig afdækning af både de fysiske og de lovgivningsmæssige rammer.

Konsulent Faunaforst har udarbejdet en forundersøgelse der klargør de nødvendige fysiske forudsætninger, herunder hegnstyper, sikring ved vandløb og praktisk håndtering af svin i større naturområder. Parallelt hermed har SEGES gennemført en juridisk og forvaltningsmæssig gennemgang af relevant lovgivning, herunder dyrevelfærd, sygdomsforebyggelse, tilskudsordninger og myndighedskompetencer.

Disse to udredninger udgør tilsammen det faglige grundlag for vurderingen af, hvordan svin kan integreres i Skovsgaards vildgræsningssystem på en måde, der er økologisk hensigtsmæssig, driftsmæssigt ansvarlig og forenelig med gældende myndighedskrav. Begge redegørelser er indsat på de følgende sider.

Skovsgaardsvin i fuld vigør

Notat udarbejdet af Faunaforst

Baggrund

Nærværende notat er udarbejdet på anmodning af Danmarks Naturfond (DKNF). Notatet har til formål at belyse mulighederne for udsætning af svin i et igangværende vildgræsningsprojekt med heste og køer på Skovsgaard Gods (SG). Forskellige arter af græsningsdyr bidrager med forskellige økologiske funktioner, hvilket gør samgræsning af flere arter afgørende for at opnå et naturligt varieret græsningstryk. Ideelt set bør også inkluderes arter med helt unikke økologiske funktioner i form af blandt andet tam-/vildsvin, hvis roden i jordbunden afføder en dynamik, der ikke kan efterlignes eller erstattes af andre dyr.

Faunaforst (FF) har siden 2010 været involveret i op mod 10 græsningsprojekter med svin. Erfaringerne fra disse benyttes i dette notat til at skitsere reglerne på området og beskrive den nødvendige tilpasning af det eksisterende vildgræsningsprojekt for, at der på sigt også kan udsættes svin på arealerne.

Lovgivning

Udsætning af svin på SG vil berøre en række bestemmelser indenfor henholdsvis Fødevarerstyrelsens, Miljøstyrelsens, Slots- og Kulturstyrelsens, Fredningsnævnets samt Svendborg/Langeland Kommunes ansvarsområde. Dette notat vedrører kun projektet i relation til Fødevarerstyrelsen. Miljøstyrelsen har allerede godkendt projektet (inklusive svin) i form af en skovlovstilladelse og dette forhold analyseres derfor ikke yderligere. Projektets håndtering i relation til Slots- og Kulturstyrelsen, Fredningsnævnet samt Svendborg og/eller Langeland Kommune har SG allerede selv fuld indsigt i.

Nedenfor gennemgås de juridiske forhold indenfor Fødevarerstyrelsens myndighedsområde, der vil kræve opmærksomhed i et eventuelt projekt.

Fødevarerstyrelsen

Lov om udendørs hold af svin

Lovens regler finder anvendelse på bedrifter med svin, der holdes udendørs til landbrugsmæssigt formål, og indeholder blandt andet krav om opstilling af hytter til svinene. Når svin holdes udendørs, skal alle dyr som udgangspunkt samtidig have adgang til hytter, hvor dyrene kan stå oprejst og bevæge sig uhindret. Det vil være en konkret vurdering, hvorvidt arealet er tilstrækkelig stort og varieret til, at den

naturlige vegetation kan tilbyde tilstrækkelig beskyttelse mod vind og vejr.

Bekendtgørelse om hold af svin på friland

Bekendtgørelsen gælder for alle indhegninger med svin (tam-/vildsvin), der holdes i indhegning på friland. En række af bestemmelserne konflikter med det nuværende projektdesign og kræver derfor tilpasning ved en eventuel fremtidig udsætning af svin. I det følgende beskrives de nødvendige justeringer mere detaljeret.

Reglerne regulerer blandt andet hegnstypen (§ 3). Hegnet skal være opført på 1 af følgende 3 måder og bestå af:

1. Et indre og et ydre hegn, der er placeret i en indbyrdes afstand af mindst 5 meter, eller
2. Et (ydre) hegn, hvor der direkte på hegnet er påført mindst 3 strømførende tråde med alarm, der udløses, hvis spændingen falder i de strømførende tråde, som er permanent aktiveret, eller
3. Et hegn der er godkendt af Fødevarerstyrelsen efter ansøgning, hvor sikringsniveauet svarer til det i nr. 1) eller 2) anførte.

Den nuværende hegnstype består af et ydre nethegn, hvor der på indersiden af hegnets stolper er monteret 3 strømførende tråde. Indhegningen har en samlet højde på 110 cm. Såfremt trådene allerede er tilkoblet en alarm, der er permanent aktiv og udløses ved spændingsfald, er denne konstruktion i overensstemmelse med reglerne. Dog skal hegnet for vildsvins vedkommende være mindst 150 cm højt, hvorimod den nuværende hegnshøjde vil være tilstrækkelig til tamsvin (§ 3, stk. 3). På denne baggrund er der i det følgende materiale taget udgangspunkt i en fremtidig udsætning af tamsvin fremfor vildsvin.

Bekendtgørelsen indeholder ingen krav om etablering af faunapassager. Tværtimod fremgår, at der ikke må være huller eller skader i hegnet (§ 3, stk. 4). De allerede etablerede faunapassager er konstrueret ved en simpel udvidelse af den nederste netmaske. Disse kan principielt opfattes som huller eller skader og vil derfor formodentligt være dispensationskrævende. På grund af deres begrænsede størrelse vurderes der at være gode chancer for en godkendelse. Først og fremmest fordi, at faunapassagerne kun vil være

1.

2.

3.

4.

Figur 1: Nuværende hegnstype med ydre nethegn, hvor der på indersiden af hegnets stolper er monteret tre strømførende tråde. Indhegningen har en samlet højde på 110 cm.

Figur 2: Etablerede faunapassager ved en simpel udvidelse af nederste netmaske.

Figur 3: Hegnsstrækning mod NØ bestående af 2 strømførende tråde uden et supplerende nethegn.

Figur 4: Langs kysten er på en kortere strækning anvendt en særlig hegnsløsning for at minimere risikoen ved ekstremt højevande.

mulige at passere for smågrise, der på grund af deres stærke tilknytning til soen vil holde sig tæt til hende.

På enkelte hegnsstrækninger adskiller den anvendte hegnstype sig fra den øvrige hegnslinje. Mod NØ er der på et tidligere tidspunkt foretaget en flytning af hegnslinjen og på denne strækning er der for nuværende blot etableret 2 strømførende tråde uden et supplerende nethegn. Udsætning af svin vil kræve opgradering til samme hegnstype, som er anvendt på den øvrige hegnslinje. SG har oplyst, at de vil søge om at reetablere hegnet langs stranden og i samme form, som den øvrige hegnslinje.

Derudover er der langs kysten (mod Ø), på en kortere strækning, etableret en særlig hegnstype for at minimere risikoen for en større hegnssødelæggelse

ved ekstremt højevande. Konstruktionen fremstår velvalgt, men opfylder ikke bekendtgørelsens hegnskrav og skal derfor tilpasses eller eventuelt godkendes i sin nuværende form af Fødevarestyrelsen.

På hegnsstrækningen er der allerede etableret en lang række forskellige åbninger (færiste, porte og låger), der tillader færdsel ind og ud af indhegningen. Færistene sikrer uhindret passage af alle slags køretøjer. Portene skal åbnes manuelt og giver adgang for diverse køretøjer m.m. til ejendommens eget brug. Lågerne er til gående, cyklister og lignende og er konstrueret som selvlukkende klaplåger.

Portene udgør en væsentlig del af yderhegnet og består for nuværende udelukkende af en grov rørkonstruktion. Ved en svineudsætning bør de som yderhegnet også forsynes med 3 strømførende

tråde. Bekendtgørelsen kræver, at alle indgange med offentlig adgang skal være forsynet med både små færiste samt klaplåger, der i fællesskab udgør en form for dobbeltsikring (§ 5). På den baggrund skal alle eksisterende klaplåger opgraderes, så der under lågen etableres en lille færist.

Principielt kan der også være mulighed for at få dispensation til andre konstruktioner med et for-svarligt design som fx dobbeltlåger. Samtidig skal de nuværende porte forsynes med (hænge-) lås, så de ikke kan benyttes som offentlige indgange. Alternativt skal de også forsynes med supplerende færiste.

De nuværende store færiste til den kørende trafik bør i henhold til bekendtgørelsen principielt også forsynes med porte. Til mindst et andet projekt (Klelund Dyrehave) er dog tidligere givet dispensation til færiste uden supplerende porte på flere gennemgående (offentlige) veje, da de i sig selv repræsenterer et tilstrækkeligt sikringsniveau mod udslip. Flere små og store vandløb krydser hegnslinjen, hvor den nuværende konstruktion langt de fleste steder

ikke er tilstrækkelig til svin. De nye vandløbskrydsninger skal inkludere en metalkonstruktion ned i vandet, så de udgør en tilstrækkelig sikker barriere for svin uanset vandstanden, men samtidigt ikke hindrer vandets frie løb.

Der må i henhold til bekendtgørelsen ikke være opstillet borde, affaldsspande eller lignende samt ikke være etableret parkeringspladser, lejrpladser m.v. indenfor indhegningen (§ 5, stk. 2 og 3). Som udgangspunkt skal de eksisterende borde derfor fjernes. Alternativt kan de efter godkendelse fra Fødevarerstyrelsen placeres i en frahegning, som det blandt andet er sket i Klelund Dyrehave, hvor medbragt mad kan indtages uden risiko for svinenes efterfølgende adgang til eventuelt efterladt madaffald.

Bekendtgørelsen kræver, at svinene ikke fodres af uvedkommende (§ 6). Forbuddet skal formidles til publikum ved hjælp af godkendte skilte, monteret på en sådan måde, at offentligheden bliver opmærksom på disse - herunder ved alle indgange (§ 5, stk. 4-6). Ved indgange med store færiste bør opsættes sær-

5.

6.

Figur 5: De nuværende porte består af en grov rørkonstruktion, der ved udsætning af svin skal forsynes med 3 strømførende tråde samt aflåses eller alternativt forsynes med supplerede færiste.

Figur 6: Alle eksisterende klaplåger skal opgraderes, så der under lågerne også etableres en lille færist.

lige skilte i en størrelse, der er tilpasset den kørende trafik hastighed og afstand til skiltene.

Den nuværende indhegning rummer flere bygninger. Udsætning af vildsvin ville i henhold til bekendtgørelsen kræve etablering af frahegninger med en højde på mindst 1,5 m (§ 8, stk. 1). Ved tamsvin kan i stedet fokuseres på udelukkende at frahegne skraldespande, så svinene ikke har adgang eller mulighed for at komme i kontakt med disse (§ 8, stk. 2). Også ved tamsvin kan frahegningerne dog eventuelt inkludere bygninger samt havearealer for blandt andet at undgå svinenes oprodning af græsplæner m.v. Afhængigt af trafikintensitet m.v. skal frahegningerne forsynes med færiste, porte og/eller låger.

I overensstemmelse med bekendtgørelsens regler skal der rettes en særlig opmærksomhed mod alle selvdøde samt nedlagte harer/kaniner med sygelige forandringer i kønsorganerne grundet risikoen for brucellose (§ 7). Harerne/kaninerne skal i så fald indsendes til undersøgelse.

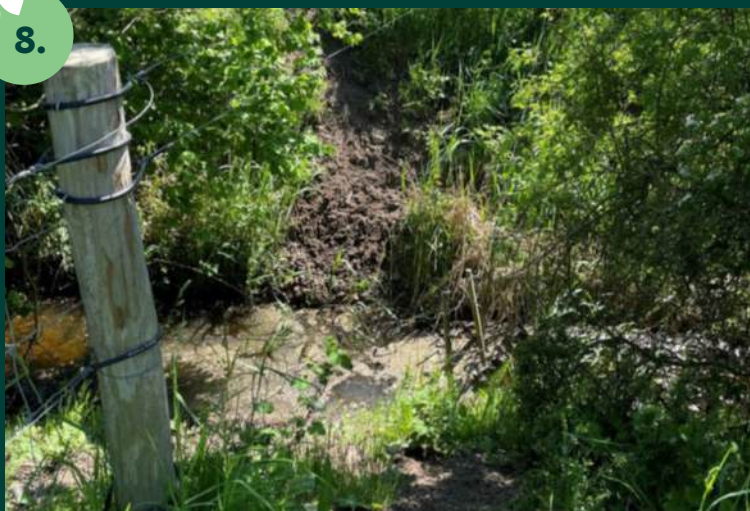
Bekendtgørelser om mærkning og registrering
En lang række lovtekster har relation til mærkning, registrering og flytning af græsningsdyr. I den forbindelse kan blandt andet nævnes: Bekendtgørelse om registrering i CHR og om identifikation af kvæg, svin, får, geder, hjorte eller kameler. Heraf fremgår, at operatøren af en svinebesætning skal sikre, at alle svin er mærket senest ni måneder efter fødslen. Medio juni måned er dog udsendt et høringsmateriale om et justeret udkast af samme bekendtgørelse, der blandt andet indeholder en dispensationsmulighed for svin, der holdes ekstensivt med henblik på jagt eller naturpleje.

Alle ejere af blot ét svin skal være registreret i det Centrale Husdyrbrugsregister (CHR). SG har allerede et registreringsnummer, der i tilfælde af svin blot skal tilføjes denne nye art.

7.

8.

Figur 7: De nuværende store færiste til kørende trafik, bør i henhold til bekendtgørelsen, principielt også forsynes med porte eller alternativt godkendes af Fødevarestyrelsen i sin nuværende form.

Figur 8: Flere eksisterende vandløbskrydsninger skal opgraderes, så de kommer til at udgøre en tilstrækkelig sikker barriere for svin, men samtidigt ikke hindrer vandets frie løb.

Tiltag

Nedenstående punkter opsummerer de nødvendige tiltag for at opgradere det nuværende vildgræsningsprojekt til også at inkludere tamsvin i henhold til Fødevarestyrelsens regler.

Tilladelser

- Anmode om accept af svinenes brug af naturlig vegetation som ly for vind og vejr fremforhytter
- Anmode om godkendelse af etablerede faunapassager.
- Anmode om godkendelse af særligt højvands-hegn.
- Ansøge om dispensation til færister (uden supplerende porte) på gennemgående veje.
- Anmode om godkendelse af frahegninger med borde, affaldsspande, parkeringspladser, lejrpladser eller lignende (efter behov).
- Ansøge om dispensation til at undlade/udskyde (øre-)mærkning.
- Notere det ændrede dyrehold i det Centrale HusdyrbrugsRegister (CHR).

Vær opmærksom på Naturbeskyttelsesloven og vandløbslovens bestemmelser.

Hegn

Nedenstående liste kan med fordel betragtes i sammenhæng med det vedlagte kortbilag.

- Montere alarm på strømførende tråde, hvis den ikke allerede findes.
- Opgradere hegnstrækning mod NØ.
- Opgradere højvandshegn mod Ø (efter behov).

- Forsyne porte med strømførende tråde. Montere låse eller alternativt etablere supplerende færister.
- Etablere små færister under alle klaplåger.
- Supplere færister på gennemgående veje med porte (efter behov).
- Opgradere eksisterende vandløbskrydsninger.
- Fjerne borde, affaldsspande, parkeringspladser, lejrpladser eller lignende (alternativt etablere frahegninger til samme med Fødevarestyrelsens accept).
- Sikre skraldespande ved bygninger (alternativt etablere større frahegninger med skraldespande, bygninger og havearealer for at begrænse oprodning).

Skilte

- Opsætte mindre skilte (international symbolik) med forbud mod fodring ved klaplåger (gående trafik) samt vejledning om hensigtsmæssig publikumsadfærd (afstand m.v.).
- Opsætte større skilte (international symbolik) med forbud mod fodring ved færister (kørende trafik).

Overvågning

- Undersøgelse for brucellose af alle selvdøde samt nedlagte harer/kaniner med sygelige forandringer i kønsorganerne.

Udsætning

- Udsætte mindre startbestand (5-10 svin) af først og fremmest 1- og 2-årige individer (50-75% hunkøn).

Figur 9: Eksisterende bord- og bænkesæt skal enten fjernes eller alternativt placeres i frahegning efter godkendelse af Fødevarestyrelsen.

10.

Figur 10: Eksempel på sikring af skraldespande i Klelund Dyrehave.

11.

Figur 11: Oversigtskort

Regler for svinehold 2025

Notat udarbejdet af SEGES Innovation

Hvilken lovgivning gælder svin?

For svin der udelukkende holdes med naturforvaltning som formål og ikke landbrugsmæssigt formål, er det dyrevelfærdsloven der gør sig gældende.

Jf. Fødevarestyrelsen er det en konkret vurderingssag i de enkelte tilfælde om hvorvidt svinene holdes med landbrugsmæssigt formål eller udelukkende med naturforvaltning som formål. I mail-svar fra FVST fremgår det, at deres umiddelbare vurdering af svin, der holdes i lave tætheder med naturforvaltning som hovedformål og ikke med konsum for øje, er at svinene ikke holdes med landbrugsmæssigt formål.

Hvis svinene derimod holdes med landbrugsmæssigt formål, så er det *Bekendtgørelse om dyrevelfærds-mæssige mindstekrav til hold af grise og Bekendtgørelse om hold af svin på friland* der er gældende, hvilket er en meget mere omfattende lovgivning at overholde. Dette er ikke beskrevet yderligere, da det svinehold, som ønskes på Skovsgaard Gods, bør vurderes til at være et svinehold uden landbrugsmæssigt formål af FVST. Hvis svinene udelukkende udtages som en del af regulering af dyretryk, må de gerne udtages til konsum.

Tilsyn

Jf. Dyrevelfærdsloven § 9, skal svin tilses jævnligt.

Læskur/hytter

Der er ikke krav om, at svin skal have adgang til læskure eller hytter. De skal dog sikres mod vind og vejr i overensstemmelse med deres behov, Dyrevelfærdsloven § 18.

Såfremt man vælger at opsætte hytter eller læskure til dyrene, er det vigtigt at være opmærksom på reglerne i hhv. Husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen og Husdyrbrugloven i forhold til størrelse og placering af hytter/læskure, da det kan udløse krav om en § 16b husdyrtilladelse eller § 16a husdyrgodkendelse for husdyrbruget. Se Husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen §§ 7-8.

Hegn

Kravene til hegn er beskrevet i notat udarbejdet af FaunaForst.

Sommer

Vær opmærksom på, at dyrene kan søge skygge i varme perioder.

Vinter

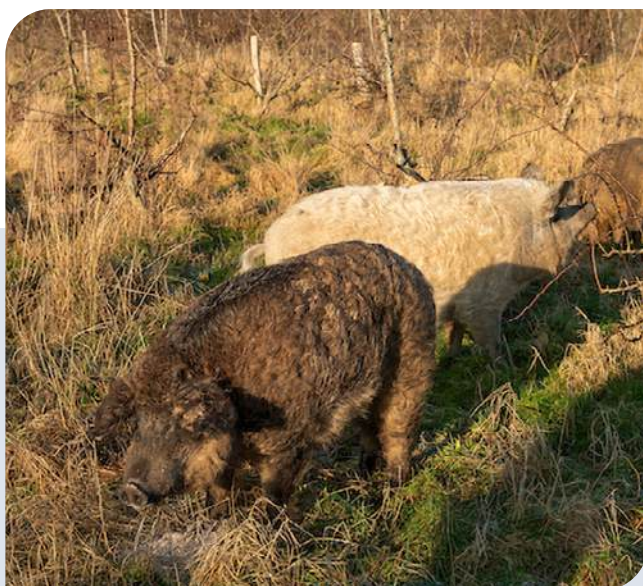
Dyr der går ude hele døgnet i vinterperioden og i perioder med vinterlignende vejr, skal være egnede til at være udegående ligesom dyrene skal forberedes herpå.

Dyrene skal derfor som udgangspunkt:

- have et kraftigt og tæt hårlag
- være i godt huld
- om nødvendigt tilføres supplerende foder
- have adgang til frisk drikkevand
- have adgang til græsdækkede arealer, der i størrelse er afpasset til antallet af dyr
- have adgang til læskur eller bygning, hvor alle dyr på samme tid kan hvile på et tørt, strøet leje. Jf. afklaring fra FVST kan kravet for læskur fraviges, hvis dyrene går på store arealer med naturligt ly og læ.

Nødvendige tilladelser/dispensationer til svinehold

- FVST's vurdering af, hvorvidt der er tale om et svinehold med et landbrugsmæssigt formål eller et svinehold med naturforvaltning som formål i forhold til hvilken lovgivning der er gældende.

- SEGES Innovation har i en mail fra Fødevarestyrelsen fået oplyst at så længe formålet med svineholdet er naturforvaltning og regulering af dyretrykket udelukkende foregår ud fra et naturperspektiv, er der ikke tale om landbrugsproduktion i henhold til reglerne for dyrevelfærd og hold af svin. De udtagne dyr må gerne anvendes til konsum.
- Det betyder at reglerne i *"Lov om hold af svin"* og *"Bekendtgørelse af dyrevelfærds-mæssige mindstekrav til hold af grise"* ikke finder anvendelse for naturprojekter og at der dermed ikke er et ufravigeligt krav om hytter til svin på naturarealer.
- Hvis der er behov for hytter, skal man være opmærksom at svin ikke er undtaget reglerne om fastbund og afløb fra læskure i husdyrgødningsbekendtgørelsen og at man heller ikke kan benytte undtagelserne i "byggebladet for indretning og drift af udendørs sohold på naturarealer", medmindre det er muligt at opnå en dispensation fra husdyrgødningsbekendtgørelsen hos SGAV.
- Dispensation for Naturbeskyttelsesloven i forhold til svinenes færden på § 3-beskyttede arealer.
- Tilladelse fra Vandløbsloven både til svinenes færden samt opsættelse af adgangsbegrænsninger i vandløb for at holde svin i hegnet

Afslutningsvis peger erfaringerne fra Skovsgaard på, at svin kan udfylde en helt særlig rolle i fremtidens naturgenopretning ved aktivt at genskabe de forstyrrelsesprocesser, som i dag mangler i mange danske landskaber. I lyset af den grønne trepart, hvor der er fokus på at udvikle nye, arealbaserede løsninger for både natur, klima og landbrug, rum-

mer svin et væsentligt – og ofte overset – potentiale som et naturbaseret virkemiddel.

Hvor trepartens indsatser blandt andet sigter mod udtagning af lavbunds-jorder, skovrejsning og ekstensivering, kan svin bidrage til at sikre, at disse arealer ikke blot udvikler sig til ensartede og artsfattige systemer, men i stedet bliver dynamiske, artsrige og strukturelt varierede naturtyper. Svin tilfører en proces, som hverken maskinel pleje eller traditionel græsning kan erstatte, og kan dermed være med til at styrke naturgenopretningen, kvaliteten og effekten af de naturtiltag, der igangsættes.

Set i dette perspektiv er svin ikke blot et supplement, men et strategisk redskab i en mere helhedsorienteret arealforvaltning, hvor biodiversitet fremmes gennem samspil mellem store dyr og naturlige processer. Erfaringerne fra Skovsgaard kan derfor bidrage med vigtig praksisnær viden til den videre implementering af den grønne trepart – og peger på, at fremtidens naturgenopretning i højere grad bør tænkes med flere arter, flere processer og større dynamik.

5.

Praktiske erfaringer med vildgræsning

Forvaltningsplan for Skovsgaard Vildgræsning

Skovsgaard 2026

Vildgræsningen på Skovsgaard sætter en ambitiøs standard for naturgenopretning i Danmark. Den klassiske naturpleje har fejlet, hvorfor vi skal være med til at generere og formidle viden om en forskningsbaseret og effektiv naturforvaltning.

Naturen og naturens egne processer skal grundlæggende have plads, for derigennem at genskabe varierede og dynamiske skovlandskaber med en rig biodiversitet og store naturoplevelser for besøgende.

Biodiversitetsdata og viden indsamles løbende og alle aspekter af en moderne naturforvaltning skal deles for gerne at inspirere andre til at gå samme vej.

Centralt i denne mission er vores projekt Skovsgaard Vildgræsning. Danmarks Naturfond har i vinteren 2020/2021 igangsat vildgræsning på Skovsgaard og udlagt 245 hektar af ejendommens samlede 380 hektar til natur. I 2025 er vildgræsningen udvidet med yderligere 60 hektar landbrugsjord.

Danmarks Naturfond vil med denne forvaltningsplan beskrive hvordan arealerne og dyrene forvaltes i projektet.

Danmarks Naturfonds Bestyrelse har i efteråret 2023 godkendt nedenstående principper for forvaltning af Skovsgaards vildgræsning.

Principper

1. Hovedformålet for vildgræsningsområdet er at fremme biodiversiteten ved at give plads til vild natur i et varieret skovlandskab.
2. De naturlige processer og de frie dynamikker skal sikres plads til at udfolde sig hvor forholdene tillader det
 - a. Naturlig hydrologi sikres og genoprettes
 - b. Skovene skal udlægges som urørt skov, hvor skovene skal være så varierede i alder og struktur som muligt
 - c. Der er naturlig græsning på arealerne
3. Vildgræsning sikres på arealerne og projektet udvides over tid med mål om et samlet areal på minimum 1000 ha.

Planteædere/græsning/dyr

De store planteædere er ikke værktøjer til at opnå en bestemt tilstand, men en væsentlig og integreret del af et naturligt skovlandskab. Dyrene har en række nøglefunktioner, der er med til at skabe levesteder for en lang række andre arter, og naturlig græsning,

tramp, slid, forstyrrelser og lort på arealerne er således essentielle påvirkninger af landskabet for at sikre de bedste betingelser for biodiversiteten.

Derfor vil vi sikre, at:

4. Vildgræsningen sker med en så varieret sammensætning af planteædere som muligt, med fokus på at sikre kompetente og robuste populationer i en forskellig pattedyrfauna. På sigt er målet at have heste, kreaturer og svin samlet under ét hegn.
5. Helårsgræsning på arealerne
6. Der tilstræbes et varierende græsningstryk, der følger mængden af tilgængelig føde, så tæt på bærekapaciteten som det vurderes muligt i forhold til god dyrevelfærd.
7. Dyrene sikres så frit et liv som muligt, indenfor gældende lovgivning.
8. Forvaltningen er proaktiv, dvs. at dyremængden reguleres gennem udtag. Dertil vil der i situationer med manglende føde, udfordringer i forhold til reglerne om dyrevelfærd med videre, håndteres det med udtag af dyr. Der vil i korte perioder kunne nødfodres, indtil tætheden af dyr er tilpasset den aktuelle fødemængde.
9. At dyrepopulationerne er reproducerende. Reproducerende dyr, der har mulighed for paring, yngelpleje og andre sociale interaktioner, har en højere dyrevelfærd end ikke-reproducerende dyr. Reproducerende bestande med en bred aldersvariation giver desuden de ældre og erfarne dyr mulighed for at videregive erfaringer om fødevalg, arealkendskab og generel adfærd til yngre dyr, og dermed sikre at dyrene er kompetente og trives bedst muligt på arealerne.
10. Der udtages dyr fra projektet. Salg af dyr i familieflokke til andre naturgenopretningsprojekter, sådan at de kompetente og robuste dyr fra Skovsgaard kan være med til at sikre dyreholdet i lignende projekter. Kødproduktion er en del af projektets formål. Dyr til slagtning udvælges ud fra følgende kriterier:
 - Ungtyre
 - Trivsel i helårsgræsning (hvis de ikke trives og har dårlig velfærd i pressede situationer eller alder, så udtages de)
 - Adfærd (dyr med urolig og truende adfærd udtages)

Videnssamling og -deling

11. DKNF vil gennem eget dyrehold opnå essentiel viden om dyrehold i sådanne projekter og udbrede denne viden
12. DKNF vil fremme læring og viden om forvaltningsprincipper, dyrehold og forvaltningspraksis sådan at fondens erfaringer udbredes til gavn for andre fonde, private dyreholdere og samarbejdspartnere
13. På Skovsgaard er der etableret egen forskning med monitoring af dyrenes vegetationspåvirkning samt setup til studerende og forskningsinstitutioner

Samarbejde med forskningsinstitutioner

14. DKNF stiller vildgræsningsprojektet til rådighed til forskningsinstitutioner til læring om biodiversitet, klima og forvaltning
15. DKNF vil være center for læring og vidensdeling om denne type projekter og invitere forskere, studerende og samarbejdspartnere ind i projektet til gavn for alle parter

Strategisk arbejde/myndighedsbehandling

16. DKNF skal fremme det strategiske/politiske arbejde, hvor vi er med til at ændre den nationale lovgivning til gavn for biodiversiteten, klima og biodiversitetsforbedrende projekter

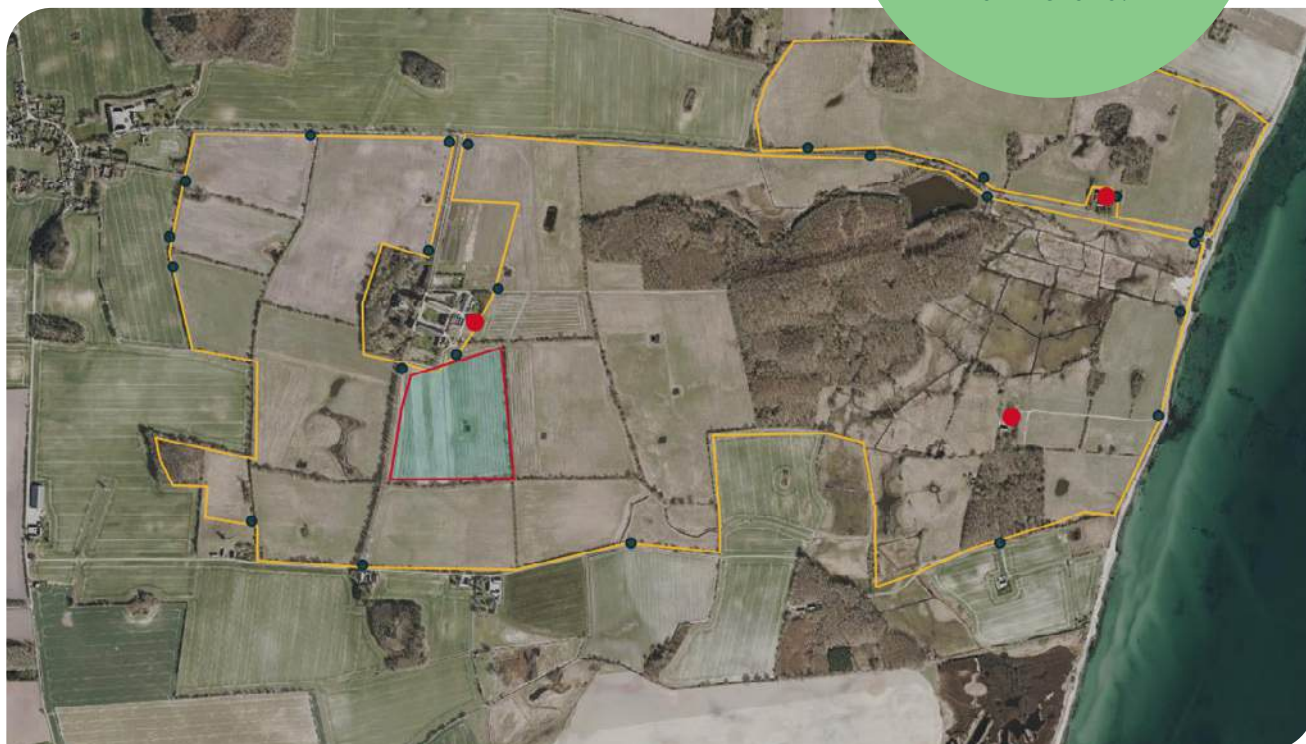
Formidling og Rekreative interesser

17. Fonden vil bruge Skovsgaard til at formidle om biodiversitet for alle
18. Fonden vil stille Skovsgaard til rådighed for (aftalte) samarbejdspartnere til formidling, aktiviteter og projekter til fremme af den generelle naturdannelse
19. Fonden vil gerne invitere alle til at besøge Skovsgaard, hvor der arbejdes målrettet med at sikre de rekreative forhold, læring omkring biodiversitet og forvaltning af natur
20. Besøg på Skovsgaard samt etablering af rekreative faciliteter sker på naturens præmisser

Arealdisponering

- Hegn
- Sluse
- Areal til nødfodring
- Tilgængelighed af vand/opsatte kar

Oversigtskort over Skovsgaard med blå areal som viser areal der kan nødfodres på, stalde som kan bruges til ly samt supplerende drikkevand.

Målsætninger for Skovsgaards vildgræsningsarealer

Vildgræsningen på Skovsgaard repræsenterer et vigtigt skifte i naturforvaltningen – fra en traditionel, målrettet pleje af enkelte arter til en mere helhedsorienteret tilgang, hvor biodiversiteten understøttes bredt gennem udviklingen af varierede og dynamiske levesteder. Udgangspunktet er at give større plads til naturlige processer i sammenhængende landskaber, hvor naturen i højere grad får lov at udvikle sig på egne præmisser. Denne tilgang skaber samtidig de mest robuste forudsætninger for, at også sjældne og truede arter kan trives.

Forvaltningsformen er i tråd med nyere forskningsbaserede anbefalinger inden for biodiversitet og naturgenopretning, hvor fokus er på processer frem for detaljeret styring. Samtidig rummer forvaltningen et potentiale for en mere ressourceeffektiv naturforvaltning, idet mange arter og naturtyper tilgodeses samtidig, frem for gennem en række separate og ofte intensive indsatser. Resultatet er natur, der udvikler sig mere dynamisk og til tider uforudsigeligt, hvilket både bidrager til øget naturkvalitet og skaber stærke oplevelsesmæssige værdier for besøgende.

På Skovsgaard omsættes denne tilgang konkret ved at fremme vild natur baseret på tre centrale processer: helårsgræsning med store planteædere, genetablering af naturlig hydrologi samt en friere vegetationsudvikling. Tilsammen danner de grundlaget for en mere selvregulerende og varieret natur, hvor strukturer og levesteder opstår over tid.

For at sikre en fagligt velunderbygget udvikling af naturen arbejdes der med klare målsætninger, som tager afsæt i både etableringen af varierede levesteder og i understøttelsen af de naturlige processer, der driver landskabets udvikling.

Målsætninger for levesteder:

- 1) Øge diversiteten af plantevæksten
- 2) Øge arealet med bart sand og jord
- 3) Sikre tilstedeværelsen af lort i landskabet fra store planteædere hele året
- 4) Sikre et rigt blomsterflor og en lang blomstrings-sæson
- 5) Sikre naturlig tilgroning af vedplanter til enkeltstående træer, buske og mindre krat
- 6) Sikre skove uden skovdrift og bevare gamle træer.

Målsætninger for naturlige processer:

- 1) Genoprette en mere naturlig græsning med større planteædere i helårsgræsning uden tilskuds-fodring
- 2) Sikre den naturlige hydrologi på det samlede areal
- 3) Fremme rumlig variation i forstyrrelser
- 4) Øge arealet og variationen i habitater, der forvaltes i sammenhæng.

Valg af virkemidler:

- 1) Genopretning af naturlig hydrologi.

På Skovsgaard findes mange dræn i de tidligere landbrugsarealer, udrettede vandløb med tilløb fra store produktionsoplande og en højvandssluse som leder vandet ud fra Påø enge til havet.

Lukning af dræn, både på de åbne arealer og i skovene, samt genslyngning af vandløb vil bidrage til at en rigere natur med en større diversitet, rumlig struktur og levesteder for en bredere vidde af arter. Levestederne vil blive mere dynamiske, varierede over tid og årstid og dermed understøtte en bredere vifte af organismer.

”Skovsgaard-projektet afspejler tydeligt de store ambitioner, der præger den nationale dagsorden for natur og biodiversitet. Det illustrerer et skifte mod en tilgang, hvor naturen i højere grad får lov til at være fri og udvikle sig på egne præmisser, understøttet af naturlige processer frem for detaljeret menneskelig styring.”

2) Genopretning af naturlig næringsstatus
Der tilføres ikke næring i vildgræsningsområdet. Ved udvidelse af naturområdet med inddragelse af tidligere landbrugsarealer skal der fokuseres på at sikre de bedste forhold for en naturlig vegetationsudvikling.

Arealerne kan målrettet udpines, sådan at jordens næringsindhold reduceres indledningsvist.

3) Genopretning af naturlig vegetation.
Ved at genoprette naturlig hydrologi, næringsstatus og naturlig græsning skabes de bedste forhold for en genopretning af naturlig vegetation med en bred vifte af forskellige levesteder for de danske hjemmehørende plantearter.

Som udgangspunkt efterlades størstedelen af arealerne til naturlig succession og tilgroning i naturlig græsning, hvor dyrene er essentielle spredningskilder.

Der kan være tilfælde, hvor der er behov for udsåning af planter for at sikre eventuelle dækningskrav af jordfladen. I disse tilfælde er der stort fokus på at sikre de bedste muligheder for en naturlig planteudvikling med udsåning af hjemmehørende danske arter, om muligt fra lokale frøkilder, eller delvist arter, som ikke dominerer, i en lav tæthed, som efterfølges af græsning og fri succession.

Udlægning af urørt skov sikrer stående og liggende dødt ved, store og gamle træer, varierede skove med struktur, lysninger og intakt hydrologi over tid.

4) Genopretning af naturlig græsning.
Der sikres naturlige græsningsprocesser med helårsgræssende planteædere af flere forskellige arter af planteædere.

Heste og kvæg/okser er introduceret i området, med vilde populationer af rådyr og dådyr.

Der skal udsættes svin i projektet når tilladelser opnås.

Af flere planteædere som kan overvejes, er europæisk bison, geder, bæver og asiatisk vandbøffel. Ved at have en meget bred vifte af planteædere sikres en varieret græsningsadfærd som er med til at skabe betydeligt flere levesteder på mange (trofiske) niveauer, mere rumlig variation og struktur i landskabet samt genopretning af abiotiske strukturer som sølehuller og vandhuller.

Forvaltningsmæssige dogmer for dyrehold

- Dyrenes adfærd skal være ubegrænset (inden for hegn).
- Dyretrykket er fluktuerende for at sikre så naturlig en afgræsning som muligt i spændet 75-220 kg planteæder per hektar.
- Når arealernes bærekapacitet nås udtages 1/3 af dyrene, og vurderingen af hvilke dyr som skal udtages, tages på baggrund af dyrenes trivsel uafhængigt af art.
- Dyrene på Skovsgaard er reproducerende, dvs. får afkom som det passer dem.
- Ungtyre udtages fra det store område, da der er et stort publikumspres i området, hvor ungtyres adfærd i brunstperioder har vist sig sikkerhedsmæssigt uhensigtsmæssig med adgangen i området. Der er til enhver tid 1-4 tyre i flokken med en tydelig aldersfordeling af en ældre tyr og de resterende yngre.
- Der udtages årligt ungdyr, primært tyre til slagtning. Der sikres at der til enhver tid er tilstrækkeligt føde tilgængeligt til dyrene i vildgræsningsområdet, og dette sker gennem regulering med udtagning af dyr. Der tages højde for arealernes produktivitet gennem året og reguleres løbende i bestandene. Såfremt der opstår fødemangel og dyrene mistrives skal der først udtages dyr og derefter kan der i yderste nødstilfælde tilskuds-fodres på angivne arealer.

5) Genopretning af landskabelige sammenhænge

Udvidelse af området med mål om at blive et større sammenhængende varieret naturområde på minimum 500 ha (optimalt 1000 ha).

6) Maskinel slåning/rydning undgås så vidt muligt, men kan i særlige tilfælde være en del af en indledende naturgenopretning, f.eks. af tidligere dyrkede arealer eller bekæmpelse af flyvehavre.

Forvaltningsplanen for Skovsgaard Vildgræsning beskriver en ambitiøs omlægning af naturforvaltningen, hvor målet er at skabe store, sammenhængende naturområder drevet af naturlige processer som helårsgræsning, naturlig hydrologi og fri vegetationsudvikling. Projektet bygger på en erkendelse af, at traditionel, artsspecifik naturpleje har begrænset effekt, og i stedet fokuseres der på at skabe dynamiske levesteder, som bredt understøtter biodiversiteten. Samtidig kombineres naturgenopretning med vidensopbygning, forskning, formidling og aktivt politisk arbejde, så erfaringerne kan udbredes og bidrage til en mere effektiv naturforvaltning nationalt.

tisk arbejde, så erfaringerne kan udbredes og bidrage til en mere effektiv naturforvaltning nationalt.

Skovsgaard-projektet afspejler tydeligt de store ambitioner, der præger den nationale dagsorden for natur og biodiversitet. Det illustrerer et skifte mod en tilgang, hvor naturen i højere grad får lov til at være fri og udvikle sig på egne præmisser, understøttet af naturlige processer frem for detaljeret menneskelig styring. Samtidig peger det på, hvordan fremtidens naturarealer i Grøn Trepert tænkes organiseret: som større, sammenhængende landskaber med fokus på robuste økosystemer, hvor både biodiversitet, klima og rekreative hensyn kan forenes.

Dermed fungerer Skovsgaard som et konkret eksempel på, hvordan visionerne om mere plads til naturen kan omsættes i praksis – men også som en indikator for de krav, det stiller til forvaltning, skala og sammenhæng, hvis målene for fremtidens naturarealer skal realiseres.

Skovsgaard Vildgræsning – nuværende forhold, arealer og forvaltning

Skovsgaard Vildgræsning omfatter i dag et større sammenhængende naturområde, hvor tidligere landbrugs- og skovarealer gradvist er omlagt til natur med fokus på biodiversitet og naturlige processer. Området rummer en mosaik af naturtyper, herunder åbne enge, overdrev, kystnære arealer og skov, og er samtidig præget af historisk drift, dræning og andre menneskeskabte påvirkninger. Den nuværende forvaltning har til formål at bevæge området fra en kulturpåvirket tilstand mod en mere selvregulerende og dynamisk natur.

Naturindholdet er i dag varieret, men mange arealer bærer stadig præg af tidligere intensiv drift, herunder høj næringsstatus, ensartet vegetation og regulerede vandforhold. Samtidig findes der eksisterende naturværdier, som danner grundlag for videre udvikling, herunder beskyttede naturtyper, ældre skovstrukturer og artsrige eng- og kystområder. Den nuværende drift er derfor overgangspræget og fokuserer på at understøtte en gradvis udvikling mod mere naturlige tilstande gennem blandt andet helårsgræsning, ophør af traditionel skovdrift og genopretning af hydrologiske forhold.

Forvaltningsmæssigt er området opdelt i en række geografiske delområder med forskellige udviklingsretninger og formål. En væsentlig del af arealet udlægges til fri succession, hvor naturen får mulighed for at udvikle sig uden direkte styring. Her vil vegetation,

struktur og levesteder opstå og ændre sig over tid i samspil med græsning og naturlige forstyrrelser.

I skovområderne arbejdes der med differentierede greb afhængigt af udgangspunkt og potentiale. Store dele af skovene udlægges som urørt skov, hvor den fremtidige udvikling er baseret på naturlige processer, herunder aldring, sammenbrud og opbygning af strukturel variation med dødt ved og lysåbninger. Andre skovdele forvaltes med fokus på strukturudvikling, hvor der aktivt arbejdes med at skabe heterogenitet i alder og opbygning. I udvalgte områder kan der fortsat indgå stævning som et naturforvaltningsredskab til at fremme lysåbne strukturer og særlige artsmiljøer.

Derudover er der udpeget områder til forskning, hvor udviklingen i vegetation, fauna og økologiske processer monitoreres systematisk. Disse områder fungerer som vidensplatforme, hvor erfaringer kan kvalificere den løbende forvaltning og bidrage til udviklingen af naturgenopretning i bredere skala.

Samlet set udgør Skovsgaard Vildgræsning et differentieret og dynamisk landskab, hvor forskellige forvaltningsgreb anvendes strategisk på tværs af arealet med det fælles formål at fremme biodiversiteten gennem større variation, naturlige processer og økologisk sammenhæng.

Praksis for dyrehold på Skovsgaard

Fra flokadfærd til daglig drift

Arbejdet med dyr, der går ude hele året i vildgræsningsprojekter, udfordrer de traditionelle rammer for dyrehold. Det stiller nye krav til vores syn på dyrevelfærd og til hvordan vi tilrettelægger drift, fører tilsyn og håndterer dyrene i forhold til den klassiske tilgang til dyrehold i naturpleje.

Dyrene skal tilses på en anden måde ift. positive og negative velfærdsindikatorer for eksempel skal huld og trivselsvurderinger følges dagligt i vinterhalvåret. Dyrene skal selv lære og udvikle deres adfærd uden markant indblanding fra dyreholderen.

I Skovsgaard Vildgræsning er formålet at dyrene skal leve så frit som muligt, som en integreret del af naturen på arealerne. Samtidig skal dyrene holdes indenfor gældende regler og lovgivning på lige fod med alle andre dyrehold i Danmark.

I vildgræsningsprojektet indgår en etableret kvægbesætning, som er en blanding af skotsk højlandskvæg og Galloway samt en flok Exmoor-ponier.

Dyrene er reproducerende med egen flokstruktur, og der suppleres løbende med nye individer fra andre projekter.

I hesteflokken blev der i 2025 startet et uafsluttet forløb med at genoprette den naturlige flokstruktur, da vi må erkende at vi indtil nu har haft en adfærds-

mæssig dysfunktionel hesteflok, som dog har været i god velfærd ud fra gældende regler. Dysfunktionel på den måde, at hingsten ikke har udskilt alle føl til andre flokke hvor nye familiegupper skulle være opstået. Se gerne mere i senere afsnit om hesteadfærd.

Sideløbende med, at vi arbejder på at skabe så frie og naturlige økosystemer som muligt, så har Skovsgaard Vildgræsningsprojekt også supplerende be-
driftsmål, bl.a. grundet ejendommens statutter, som udfordrer ønsket om vild natur:

- Kødudtag, en del af dyrene årligt udtages til slagting som en del af forvaltningen.
- Fri adgang for gæster, så området fortsat kan opleves af besøgende.
- Velfærd som styrende princip for dyreholdet, det er både en rettesnor og en ramme for dyreholdets udformning,

Vilkår for dyrene i Skovsgaard Vildgræsning

Dyrene skal leve så frit som muligt med minimal indblanding, hvor dyrene skal være rolige og omgængelige af hensyn til besøgende. Dyrene skal kunne acceptere et forholdsvis højt publikumspres i delområder, særligt i sommerperioden.

Det betyder i praksis at dyrene selekteres ud fra adfærd samt trivsel i Skovsgaard Vildgræsning

Derfor udtages dyr fra projektet ud fra følgende kriterier.

- 1) Dyr som viser tendenser til aggression eller anden uønsket opsøgende adfærd.
- 1) Dyr som ikke viser god trivsel.

God trivsel handler primært om dyrene kan holde et godt huld uden tilskudsfoeding i vinterhalvåret. Hvis dyrene ikke trives uden fodring, tages de ud af projektområdet.

Typisk kan ungdyr på 1-3 år blive udfordret på huld sidst i vinterhalvåret, da de har et stort energibehov ift. vækst, pelsudvikling og resistens ift. forskellige parasitter.

Erfaringsmæssigt udtages de ældre køer når de enten ikke kan holde huld eller når de har problemer med ben og hofte. Når de når til det tidspunkt i deres livscyklus, hvor de tærer yderligere på huld og hvor det er svært at bære en kalv, så ses det typisk ved et markant fald i huld, yverproblemer hvor patterne bliver så store at kalvene ikke kan die og de derfor bliver udmattede og ikke kan følge med flokken. Derfor, når de ældre køer kommer hertil, skal forvalteren sikre at de trives så længe deres kalve har behov, og efterfølgende udtages køerne fra området.

På Skovsgaard har publikum adgang til arealerne, og derfor gælder det forhold at aggression hos dyrene ikke tolereres af hensyn til besøgende. Ungtyre tages konsekvent ud af flokken og placeres separat for at undgå uhensigtsmæssige situationer, hvor publikum kan komme i farlige situationer i forbindelse med brunstperioden.

Vi foretog denne justering, da der har været et par hændelser i starten af projektet, hvor der opstod situationer som kunne have udviklet sig til fare for besøgene pga. tyrenes størrelse og deres tunnelsyn i brunsten.

I relation til hestene, så blev et par unge hingste kastreret i de første år af projektet på anbefaling fra den tilknyttet dyrlæge. Denne anbefaling gik på at sikre de unge dyrs plads i flokken, men siden har vi fået ny viden om hestes flokstruktur, og fremadret-

tet kastreres ung hingste ikke. De holdes i stedet i projektområdet, og indgår nu mere naturligt i hesteflokken.

Beskrivelse af kompetente dyr

Når dyr udvælges til vildgræsningsprojekter, er det essentielt at udvælge robuste og nøjsomme dyr som vil trives som udegående uden tilskudsfoeding.

Det vil sige:

- 1) Robuste dyr med lavt foderenhedsbehov. Det er vigtigt at vælge robuste dyretyper med et relativt lavt behov for foderenheder. Eksempler på egnede kvægracer er skotsk højlandskvæg, Galloway og Dexter. Blandt heste kan nævnes Exmoor, Konik (vær opmærksom på næringsrige arealer, da de har tendens til forfangenhed), islændere og gotlandsrusere.

Derudover kan større planteædere som visenter, vandbøfler, krondyr og elge indgå.

- 2) Kompetente og erfarne helårsgræsende dyr. Dyrene skal være egnede til helårsgræsning, gerne have erfaring fra naturlige græsningssystemer og være livsduelige i en flok med bred alderssammensætning. De bør komme fra bestande, hvor de er vant til selv at finde føde og har opbygget viden om, hvilke fødekilder der er mest optimale gennem årets forskellige årstider.

Selv robuste racer kan have svært ved at klare sig i vildgræsningsprojekter, hvis de ikke er vant til at fouragere i store naturområder året rundt, eller hvis deres tarmflora ikke er tilpasset de givne forhold. Udsætning af uerfarne dyr uden støttefodring kan føre til dårlig trivsel i opstartsfasen.

Derfor er det vigtigt at udsætte dyr med:

- helårsgræsningserfaring
- en flokstørrelse på mindst 5–8 individer
- en bred aldersvariation, så erfarne dyr kan overføre viden til yngre dyr

Vær desuden opmærksom på at inkludere ældre køer, gerne i alderen 9–16 år, da de bidrager med værdifuld erfaring. Angående heste, så bør disse

”I Skovsgaard Vildgræsning er formålet at dyrene skal leve så frit som muligt, som en integreret del af naturen på arealerne.”

introduceres til arealet i familiegrupper, og gerne i forskellige underområder af det samlede areal.

Det tager som regel 3–5 år for dyr at lære et nyt område grundigt at kende. De skal opbygge viden om, hvordan arealet varierer gennem året, herunder årstidernes skift i vejrforhold og fødeproduktion. For eksempel hvor det er bedst at opholde sig under en østenstorm, om området risikerer oversvømmelse, hvor mineraler kan findes, samt hvor der er træer og buske, der kan fungere som fødekilder.

Naturlig adfærd som nøglen til god trivsel

Vi har gennem århundreder holdt vores kvæg og heste som tamdyr, hvor vi har begrænset deres frihed, og fodret dyrene så vi til enhver tid har opnået den største tilvækst.

Det har betydet, at alle vores tamdyr har udviklet sig til at optimere på tilvækst og dyrenes naturlige adfærd er undertrykt så dyrene ikke kender til naturlig adfærd, og derfor ikke udfolder deres naturlige egenskaber fuldt ud.

En del af vores robuste kødkvægsracer er mindre forædlet ift. naturlig adfærd end vores malkekvæg. Derfor er flere af deres naturlige adfærds karakterer blevet bevaret og de kan lettere genudfolde sig i naturlige græsningssystemer.

Skovsgaard Vildgræsning arbejder for at understøtte det gode dyreliv ud fra nedenstående principper:

- friheden til at vandre og have en fri bevægelighed med interaktioner med andre dyr og individer.
- friheden til at spise hvad dyret selv vælger og når dyret vælger.
- friheden til det frie flokliv hvor dyrene selv finder sammen i de grupper dyrene ønsker.
- friheden til at være ung, midaldrende og gammel.
- friheden til at interagere socialt og videregive viden og erfaringer.

Traditionelt har kvæg og heste ofte været betragtet som ens, både når det gælder adfærd og fødesøgning. I dag ved man dog, at de adskiller sig markant på flere områder.

Heste har en markant flokadfærd, som kommer til udtryk gennem sociale grupperinger, f.eks. familiegrupper og unghestegrupper, og en socialadfærd. Hvorimod kvæg udviser færre adfærdstræk ift. de samme sociale adfærds mønstre og medfødt adfærd

Ved fare reagerer heste primært med flugt, og de vil typisk forsøge at komme væk fra truslen. Kvæg har en anden strategi og udviser i højere grad forsvarsadfærd. De kan med deres horn forsvare sig selv, deres afkom og flokken. Dette betyder, at kvæg i visse situationer, særligt når de har kalve, kan udgøre risiko for mennesker end heste.

I forhold til fødesøgning, så er det værd at nævne at heste har et relativt simpelt fordøjelsessystem med én mave. De har en mindre effektiv fordøjelse, men kan til gengæld indtage og omsætte større mængder føde. Dette giver dem en fordel ifht. kvæg når fødekvaliteten er lav.

Kvæg er drøvtyggere med fire maver, hvilket gør deres fordøjelse mere effektiv, men også langsommere og mere kompleks, da føden omsættes over længere tid.

Kvægadfærd

Fagligt har vi en forholdsvis god forståelse og fornemmelse af kvæg i naturlig græsning.

Dyrene i Skovsgaards vildgræsning samler sig i både større og mindre flokke over året. Om foråret og sommeren er der typisk flokke på op til 35 til 40 individer, men henover vinteren spredes dyrene ud i mindre flokke på det samlede område, og i foråret når køerne kælder, samles køerne i mindre mødeflokke som kælder samtidig.

Køerne ser vi gå i mindre familiestrukturer i de store flokke med årets kalv samt sidste års kalv. Når så kvien får sin egen første kalv holder hun sig til sin mor og hendes lille familiestruktur. Køerne udviser en meget nær, opdragende og "kærlig" familiestruktur når de får lov og har muligheden for at udtrykke deres adfærd.

På Skovsgaard har vi valgt at udtage ungtyrerne fra det store hegn, og udskille dem fra flokken. Det har vi valgt at gøre, da vi har mange besøgene i området og har haft utrygge situationer mellem ungtyrer som ikke ænses sine egne omgivelser, og besøgene i området. Ungtyrerne udtages når de er omkring 1 år, og begynder at udvise interesse for kvier og køer i brunst. Udtagningen kan hen over vinteren strækkes da vi ikke oplever det store publikums-pres, og derfor vurderer situationen løbende.

I flokken har vi altid minimum 2 tyre, en ungtyr og en ældre tyr, så hierarkiet er tydeligt mellem tyrene.

De første 3 år af vildgræsningen var der 3 store tyre i flokken, hvor hierarkiet var meget tydeligt, og tyrene gik meget tæt sammen. De gik sammen mellem flokkene, og til tider også hver for sig. I den største kælvingsperiode fra februar til midt april i 2023, trak tyrene sig og gik for sig selv væk fra flokkene, et slags selvvalgt "tyreksil" ved kysten.

Fra den ene dag til den anden skete der et skift i magtstrukturen mellem tyrene i sommeren 2023, hvilket resulterede i nogle ret store kampe imellem tyrene. Dette var langs med de rekreative ruter, hvor tyrene ikke ænsede de besøgene i områ-

Liste over ønskværdige egenskaber hos kompetente dyr til naturforvaltning

Kælvning og foling: Dyrene skal kunne kælte og føle selv på arealet, og ligeledes skal de selv komme af med efterbyrden. Det sikrer dyrenes autonomi samtidig med at behovet for tilsyn og husning begrænses.

Maternale og paternale egenskaber: Kompetente dyr skal have haft en funktionel opvækst, som sætter dem i stand til at videregive egenskaber der forbedrer deres afkoms fitness. Det vil sige naturlig flokadfærd. F.eks. så skal hingste have naturlig hingsteadfærd, og de skal have lært at "smide" afkom ud af deres familieguppe rettidigt således at indavl minimeres.

Vækst: Sund vækst som en indikator for dyrenes evne til at klare sig på naturarealer året rundt, særligt om dyrene er nøjsomme og kan klare sig på næringsfattige arealer. Sund vækst kommer til udtryk i evnen til at sætte fedtdepoter sommer og efterår, og tabe sig vinter og forår - samt en generel tilvækst for yngre dyr.

Holdbarhed: Kompetente dyr med lang levetid bidrager til en mere stabil og bæredygtig flok ved at mindske behovet for udskiftning. Derudover har holdbarhed også betydning for græsningseffekt, idet dyrene over tid udvikler erfaring med arealudnyttelse og ædeadfærd. Denne viden kan videreføres til næste generation, hvilket højner kompetencen i flokken. Holdbarhed fungerer samtidig som en indirekte indikator for temperament, sundhed og eksteriør (bl.a. klove, lemmer, yver), da sunde dyr med et robust eksteriør og uproblematisk adfærd typisk forbliver længere i flokken til gavn for floksstrukturen.

Frugtbarhed: Sunde dyr er frugtbare og reproducerende flokke give mulighed for en bred vifte af naturlig adfærd knyttet til parring og yngelpleje.

Parasittolerance: Dyrene skal tåle en vis parasitbelastning uden negative konsekvenser for sundhed og overlevelse. Dyr med høj parasitbelastning vil typisk have nedsat vækst, frugtbarhed og generel trivsel. Mens dyr med lav til moderat parasitbelastning kan udvikle tolerance hvorved fitness forhøjes. Desuden er det værd at bemærke, at dyrene skal fungere under naturlige forhold, hvor parasitter er en del af det økologiske system.

Ædeadfærd: Dyrene skal kunne fouragere på en bred vifte af planter, og kunne skifte mellem relevante føderessource med årstiden. F.eks. kunne skal dyrene oprette sig selv på vedplanter og generelt fiberrige fødekilder om vinteren og det tidlige forår. Der bør lægges særlig vægt på afbarkning af træer gennem året.

Temperament: Dyrene skal have et passende temperament. Således, besøgende på naturarealer, hvor dyrene færdes frit, ikke udsættes for aggressiv adfærd. Samtidig skal dyrene være i stand til at beskytte sig selv og deres afkom mod rovdyr.

Hornstatus: Dyr med horn kan være ønskværdige af to grunde: dels deres evne til at forsvare sig, og dels en mulig sammenhæng med afbarkning af træer.

det. Den ældste tyr blev udtaget i sommeren 2023, hvorefter der i en kortere periode var en tyr til begge flokke.

I foråret 2024 indsatte vi en ungtyr på 2 år til den ældre tyr på 8 år, og i foråret 2025 blev den ældre tyr udtaget med indkøb af en 2-årig ungtyr til flokkelne. Der blev tilført endnu en ungtyr til flokkene januar 2026.

Fremadrettet vil flokken suppleres med en ny ungtyr ca. hvert 2-3 år, sådan at der hele tiden er en ældre tyr som dominerer, men derudover minimum en ungtyr i flokken som over tid udvikler kendskab til området og kan tage over når det er passende. På denne måde vil der være en rotationsordning med nye unge tyre fra nye blodlinjer, hvor hver enkelt tyr er i systemet i 5-6 år men samtidig mulighed for kvierne at tilvælge tyre som de ikke er beslægtet med, i et tydeligt hieraki.

Kørerne går med tyrene hele året. Det betyder i praksis at tyrene ikke tages ud mellem brunst perioder. Derfor kan kørerne få kalve hele året rundt, men med størstedelen af kalvene kommer i perioderne april til juni og igen fra august til oktober.

Kalvene klarer det godt, også de kalve som bliver født i vinterhalvåret. Flere kødkvægsproducenters traditionelle læring er, at dyr som kommer til verden i vinterhalvåret, bliver mindre end dyr født i sommerhalvåret. Vores erfaring på Skovsgaard at tilvæksten i de første vintermåneder er mindre men kalvene indhenter den manglende tilvækst i sommerhalvåret, hvorfor vi ikke ser forskelle i dyrenes tilvækst når de er 2-3 år.

Kvierne i Skovsgaards besætning bliver kønsmodnenår de er omkring 2 år, og parres af tyren når de er kønsmodne. Vi oplever ikke flere eller mere om-

fattende kælvingsproblematikker end i almindelige kødkvægsbesætninger.

Spørgsmålet om, hvorvidt nogle kvier bliver løbet for tidligt, er blevet drøftet med Skovsgaards dyrlæge. Erfaringerne er, at kvierne generelt ikke har øget risiko for kælvningsproblemer, og deres fysiske udvikling vurderes at være passende.

Sammenlignet med andre besætninger, hvor kvier kan blive kønsmodne meget tidligt, tyder det på, at der i besætningen er en tendens til en senere kønsmodning. Samtidig vurderes det, at kvierne udviser en tilfredsstillende udvikling ved at blive løbet ved første kønsmodning inden for de nuværende rammer med få tyre i systemet.

Tilvækst som indikator for trivsel

Der er udtrykt bekymring for kalves tilvækst i vildgræsningen, særligt når kalvene fødes i vinterhalvåret.

Vi ser ingen forskel i dyrenes størrelse afhængig af hvornår på året de er født, efter de bliver ca. 2 år. Ungdyrene sendes på slagteriet i 2,5-3,5-årsalderen, og vi ser at dyrene har en høj slagtevægt uden tilskudsfodring når de sendes på slagteri i efteråret. Dyrene taber sig i vinterhalvåret men tilsvarende tager de også vægten på hen over sommeren. Arealerne i vildgræsningen nåede i 2023 sin bærekapacitet med antal græssende dyr hvor arealerne i april 2023 var stort set spist op. Derfor blev ca. 1/3 af kvæget udtaget i oktober 2023 til levebrug og slagteri. Dyrenes slagtevægt i 2023 afveg ikke fra de andre år.

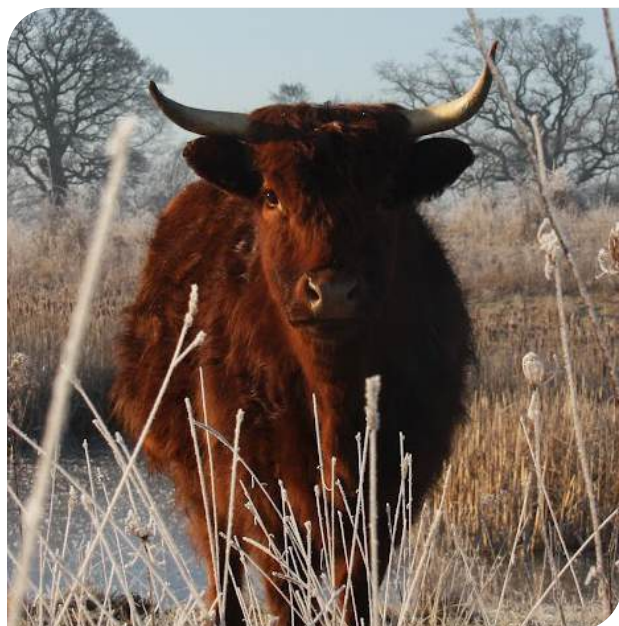
I sensommeren 2025 blev en ungtyr tilkøbt og udsat i vildgræsningen på Skovsgaard. Den havde tidligere gået sammen med en jævnaldrende tyr af samme størrelse og statur, som først ankom til Skovsgaard i januar 2026 sammen med en gruppe ungdyr.

Begge dyr stammer fra en traditionel naturplejebesætning, hvor de om sommeren afgræsser naturarealer og om vinteren flyttes hjem og tilskudsfodres med græsensilage.

Ved genforeningen i januar 2026 var der opstået en tydelig forskel mellem de to. Hvor de tidligere var næsten identiske, fremstod tyren fra Skovsgaard nu markant større med en væsentligt højere tilvækst end den tyr, der havde fulgt det traditionelle fodringssystem.

Denne forskel er interessant, fordi den udfordrer en udbredt opfattelse af, at dyr i rewildingprojekter har sværere ved at opretholde trivsel og tilvækst. I dette tilfælde peger erfaringen snarere på, at dyr, som bliver i det samme system og selv vælger deres føde året rundt, kan opnå en stabil og god udvikling.

Observationen er drøftet med dyrenes tidligere ejer, som peger på foderskift som en mulig forklaring.

”Traditionelt har kvæg og heste ofte været betragtet som ens, både når det gælder adfærd og fødesøgning. I dag ved man dog, at de adskiller sig markant på flere områder.”

I traditionelle systemer oplever dyrene gentagne skift mellem naturlig vegetation og ensilage. Hver gang kræver det en tilpasning af tarmfloraen, hvilket typisk tager 4–6 uger. I denne periode ses ofte nedsat foderoptag og diarré, indtil fordøjelsen igen stabiliseres.

Hvis denne omstilling gentager sig både efter hjemtagning om efteråret og ved udsætning om foråret, kan dyrene samlet set have op mod 8–12 uger om året med reduceret foderudnyttelse.

Denne type belastning undgår dyr i vildgræsningen, hvor fodersammensætningen ændrer sig mere gradvist, og hvor dyrene selv regulerer deres fødevalg. Det kan bidrage til en mere stabil fordøjelse og dermed en mere jævn trivsel og tilvækst over tid.

Hesteadfærd

På Skovsgaard blev vildgræsningsprojektet etableret med 7 hopper og 1 hingst, sammensat fra forskellige steder.

Hestenes udvikling i Skovsgaards vildgræsning har igennem hele perioden været stabil. Dyrene har været samlet i en stor flok og har hvert år fået gennemsnitligt 6-7 føl og nu i 2026 er vi oppe på 16 føl. Flokstrukturen har været konstant med en hingst som har samlet alle hestene.

I efterår-vinter 2024 blev en vallak udstødt af hingsten, som i en periode gik mere eller mindre for sig selv. I samarbejde med Helle Knudsen fra Folkadfærd.dk begyndte vi samtidig at interessere os for den naturlige flokadfærd blandt heste, og måtte konstatere at hestenes flokstruktur på Skovsgaard ikke er naturlig.

I naturlige flokke samler 1-2 hingste mellem 1-6 hopper i sin egen lille familieggruppe, hvor føllene bliver de første år i flokken, men derefter udskilles og finder sin egen flok. Hopperne bliver integreret i andre små familieflokke, og hingstene bliver typisk en del af små hingste grupper også kaldet bachelorflokke. Der er hingstene så i deres første år, imens de udvikler sig, vokser og interagerer med hinanden indtil de bliver 4-8 år, hvor de så selv skal prøve at etablere sig i nye familieflokke.

En hoppers rolle er at sikre føllene, deres tryghed og trivsel gennem føde, hvorimod hingsten har den

opdragende, legende og interagerende rolle overfor føllene. Og netop derfor kan en hingst ikke rumme flere end 1-6 hopper og deres føl.

Udstødelsen af føllene sikrer samtidig, at der ikke sker indavl i flokkene, og sikrer dermed gode familiestrukturer uden der behøver at ske udtag af dyr. Når der skal udtages heste f.eks. for at sikre føde til alle dyr, bør det ske gennem udtag af samlede familieggrupper eller udtag af dyr for bachelorgruppen.

Når vi bruger begrebet ”kompetente dyr ” omkring de dyr vi bruger i vildgræsningsprojekter, handler det ikke kun om robusthed, huld og trivsel, det handler også om at dyrene har naturlig flokadfærd, så de kan udfolde sig så naturligt som muligt uden at der skal gribes ind.

At dyrenes adfærdsmønstre er ”selvopholdende” og selvstyrende med dyr som trives i systemer med naturlig græsning, er essentielt for at vi lykkedes med naturlig græsning.

At vi lykkedes med naturlige flokstrukturer i hesteflokkene, betyder i praksis at vi ikke behøver at tilføre nye hingste hvert 2-3 år som vi gør med kvæget, da alle hingste i systemet kommer fra forskellige blodlinjer og dyrene vil i en del år frem selvregulere.

I hesteflokken fra 2021 til og med oktober 2025 havde vi en hingst på Skovsgaard, som samlede alle

hopper og føl i en stor flok. Dette resulterede i at hingsten bedækkede eget afkom, med risiko for indavl. Flokken blev på 35 individer i 2025. Alt for mange individer jf. ovenstående familiestruktur.

Derfor forsøgte vi i februar 2025 at indføre 2 ung hingste, for at se om den gamle hingst ville fravriste sig nogle hopper, så vi kunne få nye familiegrupper og undgå indavl. Ung hingstene kom fra en flok med naturlige familiestrukturer, hvor føllene blev sendt ud til nye familiegrupper, så de netop havde lært naturlige adfærd i modsætning til den gamle hingst på Skovsgaard.

Efter 8 måneders skærmydsler, forsøg og kampe mellem de unge hingste og den gamle var der ikke udsigt til ændring af familiestrukturen. Derfor blev hingsten aflivet og brugt i et obduktionsprojekt med målet om at få mere viden om sundheden i vilde heste. Umidledbart efter kom endnu en ung hingst med 3 unge hopper til Skovsgaard.

Siden udtaget af den gamle hingst har der været opbrud i hesteflokken, så der nogle dage er 5 flokke, andre dage er der en. Der er en del uro blandt hestene, da hingstene skal finde compatible hopper og finde deres plads iblandt hinanden.

Adfærd overfor hunde

I vildgræsningsprojekter er det tilladt at medbringe hund i snor. Af hensyn til dyrene frarådes det dog på skiltningen ved indgangene, da dyrene kan reagere instinktivt på hunde.

Der har gennem årene været flere tilfælde af løse hunde, som har bevæget sig rundt i området og opsøgt dyrene. Det kan skabe uro i flokken, og gøre dyrene mere opmærksomme og utrygge i mødet med gæster med hund.

I september 2024 opstod der en alvorlig hændelse, hvor en gæst blev stanget af en ko. Gæsterne var på tur med en hund i snor, da de mødte koen.

Efterfølgende blev det konstateret, at koens døde kalv lå i nærheden. Koen var tidligere samme dag blevet tilset uden at udvise tegn på aggressiv adfærd. Den var en ældre ko, som tidligere havde haft flere kalve og var kendt som rolig og omgængelig.

Normalt vil køer med kalve søge væk fra områder med mennesker, men i dette tilfælde tyder meget på, at flere forhold kan have påvirket situationen- f.eks. placeringen af koens døde kalv. I perioden op til hændelsen havde der været udfordringer med løse hunde i området, hvilket kan have bidraget til en øget følsomhed hos dyrene.

I en anden hændelse blev en gæst med en hund fanget på vores gangbro på engene, som stod med blankt vand, mellem to kvægflokke der kom gående fra hver sin side af broen. Gæsten blev således fanget mellem flokkene uden muligheder for at trække væk. Det endte med at gæsten med en stor pind var nødt til at gå gennem den ene flok da dyrene ikke flyttede sig, hvilket var utroligt utrygt og i modstrid med Skovsgaards adfærds anvisninger. Anvisninger som heller ikke har taget stilling til netop denne usandsynlige situation.

Hændelsen har givet anledning til refleksion over, hvordan vi bedst færdes i områder med fritgående dyr. Selvom vi gør os umage for at skabe trygge rammer, vil der altid være en vis usikkerhed, når man bevæger sig i naturområder med store dyr, hvor man skal være opmærksom på sine omgivelser.

Derfor anbefaler vi altid, at man holder god afstand til dyrene og vælger en anden rute, hvis de står i vejen. På den måde tager man hensyn til både egen sikkerhed og dyrenes trivsel.

I forlængelse af hændelsen er det også naturligt at overveje, hvilken rolle hunde skal have i området – også selvom de føres i snor. I en periode efter episoden hvor en gæst blev stanget var hunde ikke tilladt i området.

Samtidig er det tydeligt, at området har stor betydning for mange besøgende. Nogle har efterfølgende givet udtryk for utryghed, mens mange fortsat færdes på Skovsgaard og nyder naturen. Der opleves dog stadig udfordringer med løse hunde.

Reglerne på området er ikke enkle, og mulighederne for at indføre et generelt hundeforbud er begrænsede. Derfor arbejder vi løbende med at finde en god balance mellem hensyn til gæsternes adgang og tryghed samt dyrenes ro og trivsel.

Der hvor naturen bærer sig selv

Arealernes bærekapacitet og udvikling

Et af de mest grundlæggende og samtidig mest komplekse spørgsmål i naturlig græsning er, hvad arealernes bærekapacitet egentlig er? For eksempel, hvor stor produktion de har? Hvilket dyretryk de kan understøtte? Det korte svar er, at det ikke kan fastsættes præcist.

Bærekapacitet afhænger af en lang række dynamiske faktorer, herunder vejrforhold, nedbør, jordbund, dyresammensætning, næringsstoffer, temperatur samt dyrenes udvikling, robusthed og evne til at finde og udnytte føde. Eksempelvis æder heste en større mængde biomasse/vegetation da de ikke omsætter føden lige så effektiv som kvæget der er drøvtyggere.

I naturlige systemer er det fødetilgængeligheden, der i sidste ende regulerer dyrebestanden. I perioder med høj produktivitet kan dyrene udnytte stort set al tilgængelig vegetation, hvilket fører til et højt dyretryk. Når føden bliver knap, vil bestanden naturligt falde.

I et forvaltningsperspektiv simuleres denne proces gennem et målrettet udtag af dyr, et såkaldt "kol-laps", som efterligner de naturlige udsving, hvor dyr i vilde systemer ville dø af sult ved fødemangel. Efterfølgende opstår en periode med relativt lavt dyretryk og høj fødetilgængelighed, hvilket igen giver grundlag for vækst i bestanden gennem reproduktion.

På Skovsgaard er fødetilgængeligheden i dag todimensionel. Landskabet består primært af højskov og åbne græsningsarealer, hvor føden hovedsageligt findes i terrænniveau. Der mangler endnu de mellemstadier i tilgroningen, hvor buske og unge træer skaber et mere varieret "fødelag" i flere højder. Disse strukturer er dog begyndt at udvikle sig flere steder, blandt andet ved Voldstedet, Kågaarden og på arealerne ved Påø Bjerg. Over de kommende 3–5 år forventes en mere udbredt udvikling af et varieret skov- og busklandskab, hvilket vil øge både mængden og diversiteten af tilgængelig føde væsentligt.

Fødetilgængeligheden afhænger i høj grad også af dyrenes erfaring og adfærd. Det er ikke givet, at dyrene fra starten udnytter alle plantearter eller vegetationslag – dette er en læringsproces, som udvikles over tid og gennem generationer. Erfaringerne fra både Skovsgaard og Molslaboratoriet viser, at dyrene løbende udvider deres fødevalg, samtidig med at vegetationen ændrer sig som følge af græsningen. Dette gensidige samspil gør det yderst vanskeligt at opstille faste tal for arealernes produktivitet.

Alligevel giver de praktiske erfaringer et vigtigt pejlemærke. De første tre år af projektet (2020–2023) var præget af tørkelignende forhold på Langeland, hvilket begrænsede produktionen på især de åbne arealer.

I samme periode voksede dyrebestanden markant. Se nedenstående figurer. Kvæget steg fra 55 til 107 dyr, og hestene fra 8 til næsten 20 dyr. I foråret 2023 fremstod de lysåbne arealer kraftigt nedgræssede, og dyretrykket var omkring 225 kg/ha.

På den baggrund blev der i efteråret 2023 gennemført et omfattende udtag svarende til ca. en tredjedel af kvægbestanden (omkring 35 dyr) – et bevidst simuleret kollaps baseret på erfaringer, vejrforhold og forventninger til årets produktion.

Kort tid efter ændrede forudsætningerne sig markant. Stormfloden i oktober 2023 efterfulgt af en af de vådeste vintre i 100 år (2023–2024) betød, at tørken ophørte.

I 2024 var der en mere stabil og normal nedbør, samtidig med at dyretrykket var reduceret betydeligt, hvilket gav gode vækstbetingelser for vegetationen.

Den 1. juni 2025 blev vildgræsningsarealet udvidet med yderligere 60 ha landbrugsjord omkring hoved-

ejendommen. Disse arealer havde ligget brak og indeholdt en stor og varieret biomasse bestående af blandt andet agersennep, skræppe, flyvehavre, agertidsel, rødkløver og blomsterbrak. Dette adskiller sig markant fra de tidligere udlagte landbrugsarealer, som primært var etableret med kløver og rajgræs, og bidrager til en øget variation i fødegrundlaget.

Så efter et par år med et lavt dyretryk, men med reproducerende flokke og udvidelser af arealet, er dyretrykket i foråret 2026 omkring 170 kg/ha.

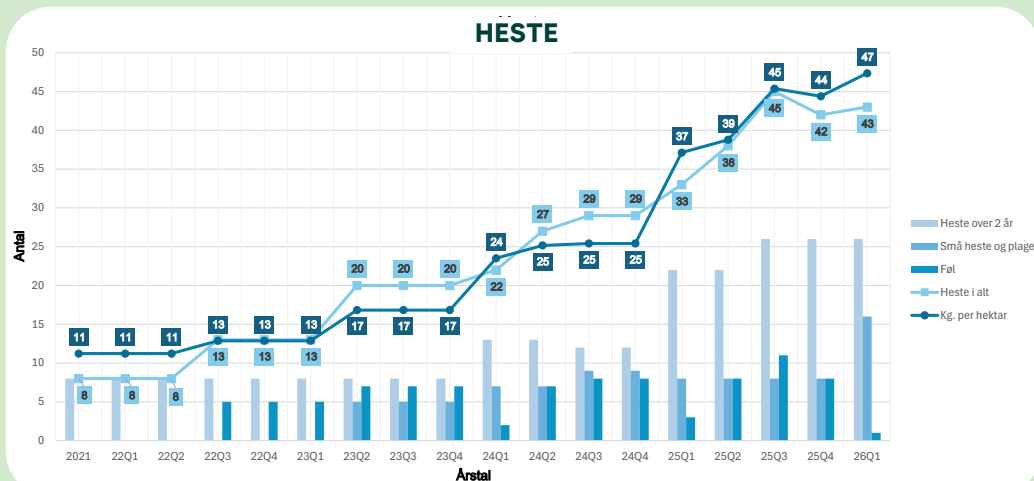
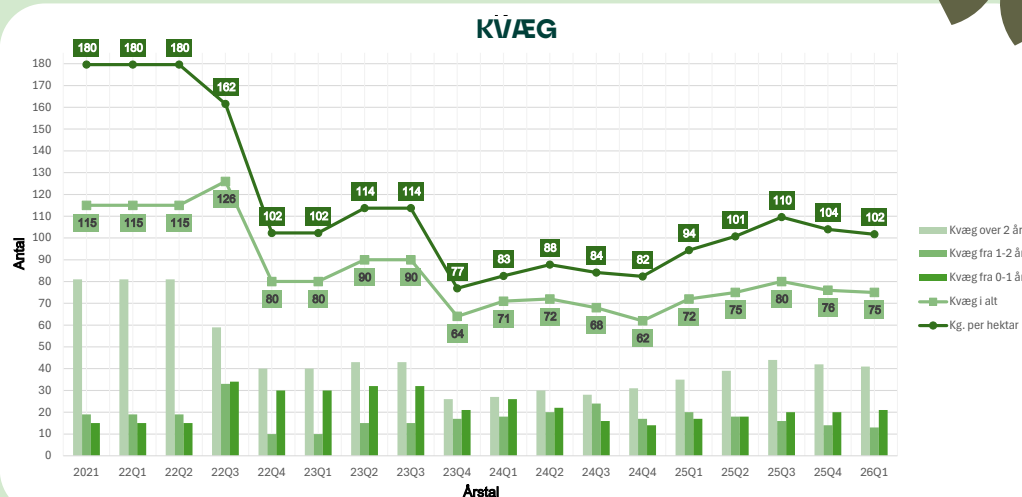
Samlet set understreger erfaringerne fra Skovsgaard, at bæreevne ikke er en fast størrelse, men et dynamisk resultat af samspillet mellem klima, vegetation, dyrebestand, forvaltning og tid. Derfor kræver driften en løbende tilpasning, hvor observationer, erfaring og strategiske udtag anvendes aktivt for at opretholde en dynamisk naturforvaltning i et foranderligt system.

Visualisering af dyrehold på Skovsgaard over tid.

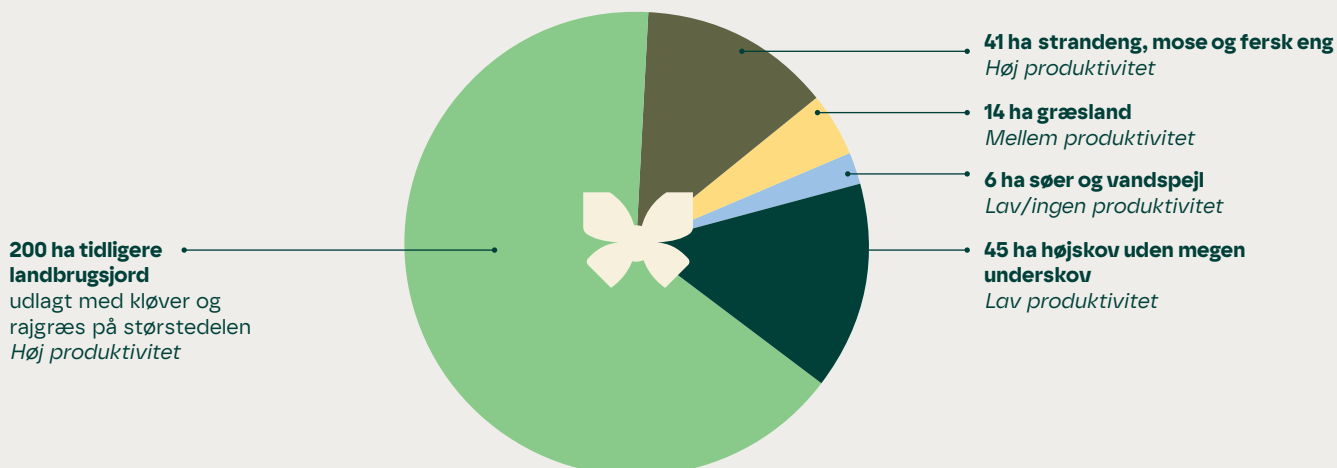
Opdelt per dyregruppe, fordelt på 3 aldersgrupper, 0-1, 1-2 og 2 og opefter.

I visualiseringen er vægten for kvæg over 2 år lagt til 575 kg, da det ikke var muligt at opdele tyre fra køer.

Hjortevægten er ikke med inkluderet, så græsningstrykket på figuren ligger under den udregnede. Den udregnede er på 170 kg/ha og den visualiserede er på 149 kg.

Skovsgaards vildgræsning er fordelt på følgende arealtyper med varierende produktivitet.

For at eksemplificere en udregning af kg planteæder per hektar vises nedenfor et regneeksempel af dyretryk på Skovsgaard 1. januar 2026

Dyrevægte.

I forbindelse med regnskabsaflæggelse opgøres dyreholdet kvartalsvis indenfor henholdsvis heste og køer i de tre aldersklasser 0-1 år, 1-2 år og 2 år og opefter. Disse aldersklasser bruges til udregning med gennemsnitsvægte fordelt på aldersklasser.

Vægtestimaterne er sat på baggrund af de sidste 6 års slagtedata fra indsendte dyr, og erfaringen er at dyrevægte generelt underestimeres.

Dertil kommer hjortevildtet på Skovsgaard. Siden jagten stoppede på Skovsgaard i starten af 2025 og krybskytteri er ophørt, er der en del hjortevildt på arealerne. I vinterhalvåret 2025-26 blev hjortebestanden estimeret til ca. 100 individer fordelt på 80 dådyr og 20 rådyr.

På Skovsgaard er 305 ha under hegn. Men delarealer har en meget lav tilgængelig biomasse for dyrene. Eks. dybe søer, høje lukkede bøgeskove uden vækst i underskoven og uden tilgængelig vedmasse i bidehøjde.

Ud fra nedenstående væggtabeller inddeles dyrene i aldersgrupper og samlet kg dyrevægt udregnes

Et eksempel på udregning af græsningstryk per 31/3-2026

Aldersklasser i år	Gennemsnitlig vægt i kg	Antal	Vægt i alt
Kvæg: 0-1	175	21	3675
Kvæg: 1-2	275	13	3575
Kvæg: 2 og op			
Køer	550	23	12650
Tyre	600	18	10800
Heste: 0-1	100	1	100
Heste: 1-2	200	16	3200
Heste: 2 og op	425	26	11050
Hjortevildt	65	100	6500
I alt	298,75	218	51550
Kg planteæder per hektar (303 ha - 2 ha sø)			170,13 kg/ha*

*Udregning af græsningstryk: samlet antal kg planteæder/areal i ha= 51.550 kg/303 =170,1 kg planteæder/ha

Velfærd i praksis – når ansvar møder hverdagen

Velfærdsvurdering af forvildede dyr

Formålet med dette afsnit er at samle viden og erfaringer med velfærdsvurderinger af dyr i helårsgræsning, og videreformidle et brugbart overblik som kan anvendes af naturforvaltere i deres dagligdag.

Fokus er på heste og kvæg, da disse er mest udbredt i helårsgræsning, men det udelukker ikke andre dyregrupper, f.eks. svin, vandbøfler og hjorte, fra at være relevante for græsningssystemer i Danmark (se bl.a. rapporterne "Biodiversitetseffekter af rewilding" og "Rewildingpotentiallet i Danmark").

Store planteædere, som heste og kvæg, er begrænset af plantevæksten på arealet, og derfor vil deres vægt og huld, svinge naturligt gennem året. Vægt og huld når maksimum i oktober/november, hvor sommerens høj-produktion giver rig fødetilgængelighed for dyrene langt ind i efteråret og vinteren.

Modsat så bringer vinterens stop i plantevækst vægt og huld til et minimum i marts/april, lige før løvspringet hvor plantevæksten starter igen. Dyrenes vægtudsving hen over et år kan være ganske betragtelige, og et tysk studie rapporterer ca. 20-25 % reduktion af kropsvægt for kvæg fra efterår til forår. Det svarer til et naturligt vægttab på 90 – 150 kg for en Galloway-ko på 450 – 600 kg over en vinter.

Det naturlige vægttab for heste er formentligt lavere, og erfaringsmæssigt så klarer de også vinteren bedre. Måske på grund af en bredere udnyttelse af føderessourcerne i vinterhalvåret.

For at sikre at dyrenes velfærd i naturlige græsningssystemer, så skal dyrene tilses ofte af kvalificerede folk med et detaljeret kendskab til de enkelte dyreflokke. Det er derfor vigtigt at bruge tid på at observere sine dyr, og opbygge rutiner i omgangen med dyrene. Hver forvalter har sin egen praksis med tilsyn af deres dyr; nogle skriver udførlige logbøger med supplerende fotodokumentation, mens andre optager videoer af dyrene hvor de speaker hvad de observerer og andre igen benytte feltskemaer hvor de krydser bestemt adfærdsindikatorer af. Det vigtigste er at reflektere jævnligt over sin praksis, og sparre med andre forvaltere eller dyreholdere. For eksempel, kan man have en "buddy-ordning" med erfaren kollega, som man kan vende enkelte dyr eller specifikke hændelser med. Desuden har mange en fast dyrlæge som de løbende udveksler billeder og video med for at afklare usikkerheder. Det er vigtigst at få flere øjne på dyrene, så små hændelser ikke vokser sig til store situationer.

Velfærdsvurdering ved tilsyn er et værktøj, der kan fremme naturforvalterens indsigt i egne dyr, og give grundlag for at træffe de rigtige beslutninger i de situationer som opstår i dyrehold.

Målet er at styrke forvalterens beslutningskraft, så dyrene får de bedste muligheder for at leve et naturligt liv og udøve deres naturlige adfærd.

Signal/adfærd (kvæg)	Grøn	Gul	Rød
Hud og hårlag	Intakt hud, hårlag blankt og tæt	Mat, strittende, evt. let hårtab, mindre hudskade	Større område med hårtab, større hudskade
Halthed	Jævn til let ujævn gang	Går med krum ryg	Tydelig halt, aflaster benet i hvile, støtter evt. ikke på benet
Klove	Normale klove	Lange klove, evt. med skader	Halt pga. lange klove eller anden klovlidelse
Positur	Lige ørespil	Hoved sænket under ryglinje, evt. krum ryg, ører vender bagud	Krum ryg, hoved sænket under skulder, evt. hænger ører slapt nedad, skærer evt. tænder
Drøvtygning	Rigelig drøvtygning ses	Mindre drøvtygning end normalt	Drøvtygning ophørt
Vejrtrækning	Under 10 pr. minut	10-30 pr. minut	Over 30 pr. minut
Renhed	Ren over forknæ/haser	Beskidt på områder på ben, lår, bug og flanker	Beskidt på store områder langt op ad ben, lår, bug og flanker
Hoste	Ingen	Enkelte host uden påvirkning af dyret	Vedvarende hoste eller dyret alment påvirket
Flåd	Intet	En smule klart flåd uden påvirkning af dyret	Uklart flåd eller dyret påvirket, f.eks. lukker øjet
Vomfylde	Hungergruben buer udad eller ganske eller ganske let indad	Hungergruben buer indad og en fold fra hoftehjørnet går skråt frem og ned, danner en trekant	Hungergruben buer meget indad, fold fra hoftehjørnet gåt lodret ned og danner en firkant
Gødningskonsistens	Normal konsistens	Løse i gødningen end normalt	Evt. diarré evt. med ufordøjede dele
Græsningsafstand fra gødning	Mindst 20-25 cm fra gødning	10-20 cm fra gødning	Under 10 cm fra gødning
Individadfærd	Med i flokken, opmærksom	Nedsat fysisk og social aktivitet, opfører sig anderledes end dyret plejer	Alene, nedsat/ophørt aktivitet, uopmærksom
Bevægelsesadfærd	Kraftfulde bevægelser	Mindre kraftfulde bevægelser	Langsomme, uregelmæssige og evt. snublende bevægelser
Fødesøgningsadfærd	Passende for flokken	Søger konstant efter føde	Ude af syne med resten af gruppen evt. ophørt med at æde
Undersøgende adfærd	Opmærksom og aktiv	Nogen passivitet	Desorienteret, mindre opmærksom, tager ikke vare på sig selv

Figur 1a – Eksempel på signaler og adfærd til velfærdsvurdering af helårsgræssende dyr. Naturstyrelsens skema over adfærd og signaler for kvæg. Grøn = ingen problemer, gul = den tilsynsførende skal holde ekstra øje med dyret, rød = der skal reageres umiddelbart. Kilde: Velfærdsvurderingssystem for naturnationalparkerne, NST.

Signal/adfærd (kvæg)	Grøn	Gul	Rød
Social adfærd	Følger flokken	Blandt de bagerste 5-10% i flokken	Går alene
Positiv adfærd	F.eks. kropspleje alene eller med artfæller, strækker sig, positive sociale interaktioner, legeadfærd	Mindre positiv adfærd end normalt	Fravær af positiv adfærd
Negativ adfærd	Mild aggression eller afvisning	Moderat aggression	Voldsom aggression med skade på artsfæller

Figur 1b – Eksempel på signaler og adfærd til velfærdsvurdering af helårsgræssende dyr. Naturstyrelsens skema over adfærd og signaler for kvæg. Grøn = ingen problemer, gul = den tilsynsførende skal holde ekstra øje med dyret, rød = der skal reageres umiddelbart. Kilde: Velfærdsvurderingssystem for naturnationalparkerne, NST.

Scan QR-koden
for bilag

I den følgende tekst beskrives:

- a) velfærdsvurderingsprotokoller fra henholdsvis Naturstyrelsen og Molslaboratoriet. Begge organisationer har, som nogle af de få i Danmark, udviklet og gennemtestet stringente videnskabeligt baseret protokoller.

Dernæst præsenteres

- b) erfaringer med velfærdsvurdering fra en række erfarende naturforvaltere og dyreholdere.

Til sidst præsenteres, på baggrund af ovenstående gennemgang,

- c) et velfærdsvurderingsskema, der kan bruges direkte i felten til velfærdsvurdering af heste og kvæg.

Gennemgang af velfærdsprotokoller

Naturstyrelsen

Naturstyrelsen (NST) har udviklet et velfærdsvurderingssystem til vurdering af kvæg, hest og bison i naturnationalparkerne (se bilag 1).

Nærværende tekst beskæftiger sig kun med velfærdsvurdering for kvæg og hest. Systemet blev tilgængeligt i 2025 og bruges af NST i naturnationalparkerne, hvor der praktiseres helårsgræsning. Det er baseret på nyeste viden og faglige anbefalinger samt afprøvet i deres egen forvaltning inden frigivelse.

Velfærdsvurderingssystemet er bygget af fire dele:

1. Vurdering af **kropskondition** (huld)
2. Vurdering af **dyrenes adfærd og signaler**
3. Vurdering af **føderessource på arealet**
4. Vurdering af **tilgængelig vandressource**

Vurdering af kropskondition, dyrenes adfærd og signaler og tilgængelig vandressource vurderes ved hvert tilsyn, hvorimod vurderingen af føderessource på arealet foretages en gang om måneden i sommerperioden og en gang om ugen i vinterperioden og ved vinterlignende vejr.

Velfærdsvurderingerne foretages af oplærte medarbejdere og dokumenteres med fotos osv. i NST's egen tilsyns-app.

Vurdering af kropskonditionen foretages for kvæg og hest på flokniveau og individniveau. NST har en huld-vurderingsskala med billeder i deres velfærdsvurderingssystem, som kan tjene til inspiration (se bilag 1). Flokkens huld vurderes ved hvert tilsyn hvor alle individer iagttages, og der vurderes et gennemsnit som repræsenterer flokken. Huld-vurdering af individuelle dyr gennemføres kun når enkelte dyr nærmer sig minimumskravet for huld (huld 3 for hest og kvæg i vinterperioden, og huld 2,5 resten af året), eller når individer skiller sig ud af fra flokken grundet sundhedsmæssige eller adfærdsmæssige problemer. Mindstekravet for huld er fastsat af NST på baggrund af anbefalinger fra det veterinære sundhedsråd. NST anbefaler at huld-vurderingerne jævnligt kalibreres med kollegaer og tilknyttet dyrlæge.

Dyrenes adfærd og signaler (se figur 1a & 1b) vurderes ved hvert tilsyn.

Flokken vurderes i præcist 3 min, og det registreres om der er mest positiv eller negativ adfærd i flokken (de to nederste rækker i figur 1a & 1b). Ydermere observeres flokken af individer i et passende tidsrum, hvor man skal forholde sig til alle dyr i flokken, og anden adfærd/signaler observeres. Gule og røde observationer registreres. NST skriver at denne metode ikke er videnskabeligt valideret, da korte observationer ikke giver tilstrækkeligt pålidelig information om heste og kvægs positive og negative adfærd. Derfor supplerer de med yderligere adfærdsregistreringer:

- "Adfærd registreres på forskellige tidspunkter af dagen (græsningsperiode, hvileperiode og social aktiv periode).
- Det skal ved hvert tilsyn vurderes, om der er mest af positiv eller negativ adfærd.
- Det skal registreres, hvis der er adfærd afvigende fra det normalt observerede."

Citat: Velfærdsvurderingssystem for naturnationalparkerne.

NST's skema gengivet i figur 1a & 1b er særligt relevant for andre dyreholdere og naturforvaltere, og derfor danner det udgangspunkt for det guidet velfærdsvurderingsskema senere i denne tekst.

Føderessourcen på arealer med naturlig græsning bør vurderes løbende, og målet er at der skal være tilstrækkelig føde på arealerne så fodring og de negative konsekvenser heraf undgås. NST har udviklet et skema til vurdering af fødetilgængeligheden på naturarealer, som kan være nyttigt til at blive klogere på føderessourcen på læserens egne arealer (se s. 24 i bilag 1).

Fødetilgængelighed er dyreartsspecifik, og vurderingen fortages ud fra dyrenes evner og adfærd. Kvæg bruger tungen til at trække vegetationen af med, og de har behov for en vis vegetationshøjde (over 3 cm høj).

Heste har tænder i over og undermund, og en bevægelig mule hvormed de kan græsse vegetationen tættere end kvæg. NST beskriver også at heste er mere tilpasningsdygtige og har større tilbøjelighed til at ændre fødesøgningsstrategi end kvæg. Forskning på området bekræfter at heste æder på en brede vifte af planter end kvæg. (Thomassen m.fl. 2023).

NST vurderer tilgængelig vandressource ved hvert tilsyn, og dyr skal, i henhold til lovgivningen, have fri adgang til frisk vand, døgnet rundt, året rundt. I naturnationalparkerne benyttes naturlige vandressourcer, helst med bevægelse i vandt for mindske smitterisiko og god plads så flere dyr kan drikke samtidig.

Molslaboratoriet

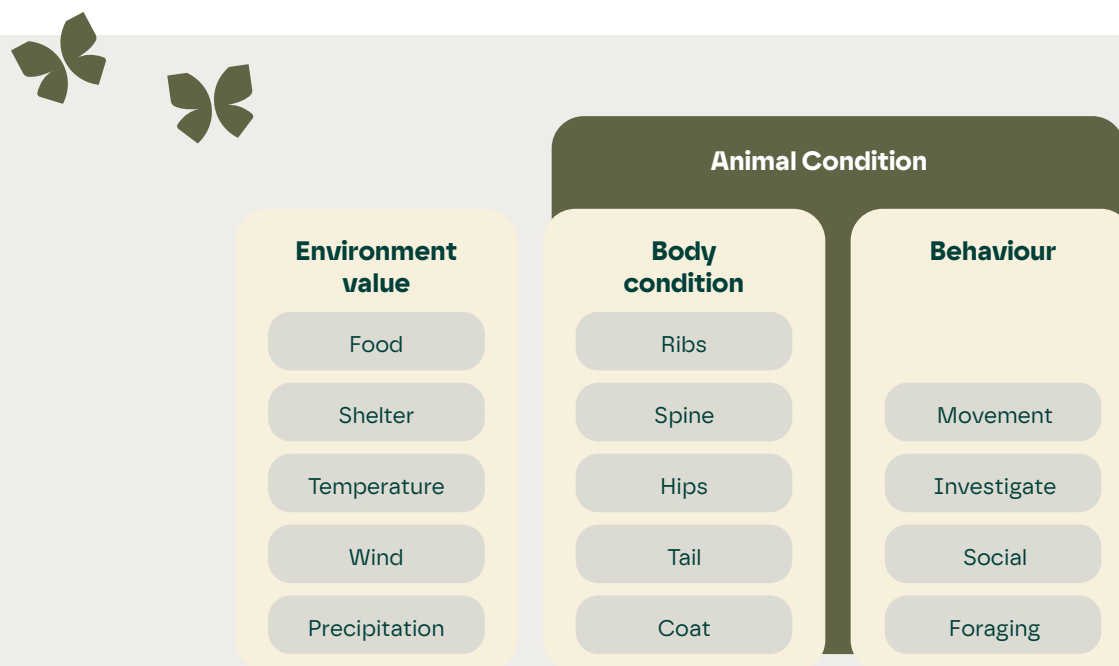
Naturhistorisk Museum Aarhus startede i 2016 Rewilding Mols på Molslaboratoriet i Molsbjerge, hvor en flok Exmoor ponyer og Galloway kvæg blev sat ud med det formål "at leve så vildt som overhovedet muligt" (naturhistoriskmuseum.dk) i Danmark. Dyrene tilses dagligt året rundt og "hvis der af den ene eller anden årsag observeres tegn på mistrivsel eller behandlingskrævende skader på dyrene, udtages de fra området" (naturhistoriskmuseum.dk). Molslaboratoriet inkl. arealer og dyr blev solgt til Hempel Fonden i december 2025, og overgår til fonden i foråret 2026.

Til at velfærdsvurdere dyrene i projektet blev der fra start udviklet en velfærdsvurderingsprotokol (bilag 2), som bliver brugt under det daglige tilsyn. Velfærdsvurderingen (figur 2) består af to dele: 1) vurdering af nærmiljø (environment value) og 2) samlet vurdering af dyret (animal condition).

Dyrenes nærmiljø vurderes rutinemæssigt og fem parametre vurderes 10 dage frem fra tilsynstidspunktet: Fødetilgængelighed, ly og læ, dagtemperatur, vindhastighed og nedbørs-dækning af vegetation (figur 3).

De forskellige parametre vurderes på en skala fra 1-15, hvor 1 er dårligst, efter hvor godt dyrenes behov er dækket af nærmiljøet på vurderingstidspunktet. Værdierne bruges til at udregne en samlet værdi for arealet, som sammenholdes med den samlet vurdering af dyret. Denne tekst præsenterer parametrene og bruger dem senere i det guidet velfærds-vurderingsskema.

Fødetilgængeligheden på arealet vurderes som et kvalificeret gæt (guestimate), hvor den tilsynsføren-

Figur 2 – Overblik over vurderinger i Molslaboratoriets velfærdsvurderingsprotokol. Kilde: Naturhistorisk Museum.

de, som kender arealet og dyrene, vurderer om der er føde tilgængelig til 100% af dyrene, 75% af dyrene, 50 %, 25% af dyrene eller under 25% af dyrene (figur 3).

Den samme vurdering laves for ly og læ, hvor tilsynsførende vurderer om der er ly og læ til 100% af dyrene, 75% af dyrene, 50 %, 25% af dyrene eller under 25% af dyrene (figur 3).

Disse to behov vil det meste af være opfyldt, men de påvirkes særligt af vind og vejr f.eks. tørke som begrænser plantevæksten, snedækket som kan gøre føden utilgængelig for dyrene og storm som kan vælte træer og buske, hvorved mulighederne for ly og læ kan ændres.

I tillæg til at vurdere fødetilgængelighed og ly og læ så orienterer tilsynsførende sig i vejruddsigten ti dage frem og vurderer om dagtemperaturen, vindhastigheden og nedbøren påvirker dyrenes velfærd (figur 3). Specifikt fokuseres der på om dagtemperaturen i den kommende periode er over eller under 5°C, ligeledes om den gennemsnitlige vindhastighed er over eller under 9 m/s og om vegetation er dækket af sne eller is. Alle parametre som kan påvirke dyrenes velfærd negativt, og den tilsynsførende derfor skal være opmærksom på.

Molslaboratoriets velfærdsvurderingsprotokol lægger kropskonditionen (body condition) sammen med dyrets adfærd (behaviour score), og får derved en samlet vurdering for dyret (animal condition) (se figur 4).

Vurderingens skalaen har fem trin fra 1 – 5, hvor 1 er dårligst. Heste og kvæg vurderes ud fra samme protokol, og der skelnes således ikke mellem arterne i velfærdsvurderingen, modsat NSTs velfærdsvurderingssystem som vurderer heste og kvæg hver for sig men på ens eller sammenlignelige parametre (figur 1a og b samt bilag 1).

Fokuspunkter for vurderingen af kropskonditionen er ribben (ribs), rygrad (spine), hofter (hips), hale (tail) og pels (coat) (figur 4). Disse fokuspunkter stemmer overens med almindelig vurdering af huld, som også NST bruger i deres vurdering af kropskonditionen (se bilag 1). Adfærdsvurderingen fokuserer på bevægelse (movement), undersøgende adfærd (investigative), socialisering (social) og fødesøgning (foraging). Disse fokuspunkter er generelt udbredte i vurderingen af dyrs adfærd og bruges også af NST (se figur 1a og b samt bilag 1).

Guidet velfærdsvurderingsskema til brug i felten

Det følgende velfærdsvurderingsskema er en oversat version af det som blev brugt i Rewilding Mols.

Vi har valgt viderebringe dette da det er et enkelt skema som kan printes og tages med direkte i felten. Desuden så finder vi at skema til fulde dækker de velfærdsmarkører som er nødvendig at observere for at vurdere dyrene i den daglige drift.

Skema fra Naturstyrelsen (NST) er lidt mere omfangsrigt, men man bør som forvalter læse og forholde sig til NST-skemaet. Således danner de to velfærdsvurderinger et fælles fundament, der vil være tilstrækkeligt for langt de fleste forvaltere i Danmark.

Value	Guestimated food availability	Guestimated shelter	Day-temperatures	Wind velocity	Precipitation type
15		Optimal shelterconditions. 100% of the population have access to shelter at the same time.			
12		Approx. 75% of the population have access to shelter at the same time.			
10	100% of the population are expected to have food-resources enough to survive				
9		Approx. 50% of the population have access to shelter at the same time.			
8	Approx. 75% of the population are expected to have food-resources enough to survive				
6		Approx. 25% of the population have access to shelter at the same time.			
5			Day temperature forecasted to be shifting above or below 5 degrees.	Average wind speed is below 9 m/s.	Vegetation is not covered by snow.
4	Approx. 25% of the population are expected to have food-resources enough to survive				
3		Below 25% of the population have access to shelter at the same time.	Day temperature forecasted to be constantly below 5 degrees in five consecutive days or more.	Average wind speed is above 9 m/s in up to three consecutive days.	Vegetation expected to be covered by snow or ice in more than three consecutive days.
2	Below 75% of the population are expected to have food-resources enough to survive				
1			Day temperature forecasted to be constantly below 5 degrees in all 10 days.	Average wind speed forecasted to be above 9 m/s in more than three consecutive days.	Vegetation expected to be covered by snow or ice in more than 5 consecutive days.

Figur 3 – Parametre til vurdering af nærmiljø for heste og kvæg i Rewilding Mols. Kilde: Naturhistorisk Museum.

Value	Ribs	Spine	Hips	Tail	Coat	Movement	Investigate	Social	Foraging
5	Not visible, a layer of fat covers ribs.	Spines not visible. Spine in a depression between two bulges left and right of spine.	Convex, smooth rear, hip bones not visible	Tail base sits in depression surrounded by soft fatty tissue.	Glossy coat covering entire body.	Powerful and well-coordinated movements.	Alert, reacts on presence of humans or other animals.	Interacts with other individuals in group.	Match the foraging activity of surroundings.
4	A few ribs visible towards the abdomen.	Spines not visible. Spine in level with the surrounding tissue.	Hip bones can be seen, round smooth appearance.	Tail base on level with surrounding fatty tissue.	Thin coat covering entire body or glossy coat with a few small bald patches.	Well-coordinated movements.	Active.	Moderately social, follow group	NA
3	Few or several ribs visible at the ribcage centre.	Spines visible and elevated from surrounding tissue.	Points of hips distinctly visible	Tail base protrudes slightly.	Few or some bold patches.	Less powerful movements.	Slightly passive.	Few social interactions, nearby a group.	Constantly searching for food.
2	Ribs visible along the whole ribcage.	One or few individual spinal vertebrae visible.	Points of hips protrude, flanks are concave.	Tail base visible sticks up from surrounding tissue.	Large bald patches throughout torso.	Slow and abrupt movements, may be stumbling.	Passive, confused, not paying attention to surroundings.	No or few social interactions, not in contact with a group.	NA
1	Ribs clearly visible with cavity between ribs.	Most or all spinal vertebrae visible.	Hip bones protrude beyond the hip point, emaciated rear.	Tissue surrounding tail base forms round hollow defined by pelvis.	Majority of body area bald or very sparsely coated.	Very slow and abrupt movements, stumbling and not stable on legs.	Confused and apathetic. No energy for initiatives.	Isolated without contact to other individuals.	No foraging or signs of recent foraging activity.

Figur 4 – Parametre til vurdering af kropskondition og adfærd hos heste og kvæg i Rewilding Mols. Kilde: Naturhistorisk Museum

Praktiske erfaringer med velfærdsvurdering

For at få en bredere indsamlingen af viden om velfærdsvurderinger blev fem erfarne naturforvaltere, som alle arbejder med heste og kvæg i naturlig græsning interviewet. Det skal se som et tillæg til protokollerne fra Naturstyrelsen og Molslaboratoriet. Interviewene blev foretaget i marts 2026 på bagkant af en vinter med sne og langvarig frost.

Alle naturforvaltere blev stillet et centralt spørgsmål:

"Hvordan velfærdsvurderer du dine dyr i din dagligdag?" og derefter

"Bruger du et af følgende støtteredskaber: Protokol? logbog? fotos? og/eller video?"

Her præsenteres naturforvalternes svar. Alle naturforvaltere er anonymiseret.

Naturforvalter 1:

"Jeg kigger meget på mine dyr og jeg tilser dem næsten hver dag, og derfor kender jeg dyrene indgående. Men jeg bruger ikke logbog og hellere ikke protokol. Jeg tager til gengæld mange fotos og meget video, hvor jeg speaker indover hvad jeg ser. Desuden kigger jeg efter om dyrene har en normal adfærd, jeg lægger meget vægt på adfærd, og hvis der er et dyr som "stikker ud" dokumenterer jeg med video hvor jeg speaker hvad jeg ser. Og er der noget, så sender jeg videoen til min dyrlæge og så snakker vi om hvad der skal gøres".

Naturforvalter 2:

Jeg bruger ikke en protokol, men kigger til dyrene hver dag og noterer hvad jeg ser i en form for journal med daglige noter og observationer. Desuden bruger jeg billeder til at støtte observationerne. På sigt vil jeg gerne gøre tilsynet mere strømlinet og udvikle et fast koncept, men for nu er det fint med journalen. Jeg bruger min dyrlæge meget til at sparre med og vi vender stort om små om dyrene. Tanken er at vi tager tingene i opløbet inden det bliver et problem. Hvis der er et dyr som jeg er bekymret for, så laver jeg en "sag" hvor jeg følger dyret og noterer i detaljer hvad jeg observerer. Nogle gange bruger jeg video til dokumentation".

Naturforvalter 3:

"Jeg har en decideret logbog, hvor jeg udførligt noterer ned hvad jeg observerer hos dyrene. F.eks. holder jeg meget øje med om alle dyrene følger med flokken, og om der er nogle dyr som "hænger bagefter". Jeg kigger også en del på huld, men nok mest pga. chikane, selvom jeg synes at adfærd fortæller mig mere. Det hele noterer jeg ned i en kalender med en side til hver dag. Jeg har også en god makker, som jeg sparrer meget med, og vi ser på dyrene sammen for "kalibrere", hvis der noget vi er i tvivl om, så ringer vi til dyrlægen. Chikane har gjort at jeg desuden har aftalt månedligt besøg af min dyrlæge over vinteren – en gang om måneden går vi dyrene igennem sammen. Men det er strengt taget ikke nødvendigt".

Naturforvalter 4:

Jeg kigger meget på helheden, hvad er dyrets historik? Er det et ungt dyr som lige er blevet fravænnet, er det en ko eller hoppe med kalv eller føl? Er det et drægtigt moderdyr med en kalv eller et føl som stadig diger? Sammenholdt med det kigger jeg på hvor vi er på året: I vinterhalvåret er jeg meget opmærksom på hvor vi er på vinteren, hvis det er lige før foråret og vejrudsigten har varme på vej så er det fint. Men er det i januar og dyret er tyndt så tages det ud af flokken. Retning er meget vigtigt, jeg prøver at forudsige hvor dyret er på vej hen og forstå hvad det skal. Samtidig jeg har øje for hvor vi er på vinteren. Jeg bruger video til at beskriv en udvikling og er jeg i tvivl som kontakter jeg dyrlæge”.

Naturforvalter 5:

”Jeg gør ikke noget systematisk, jeg følger dyrene tæt og observerer dem hver dag. Når jeg kommer ud til dyrene, forsøger jeg at mærke deres stemning og fornemme flokken. Er der noget på færde? Typisk kan jeg ret hurtigt fornemme på dyrene om de er der hvor de skal være. Jeg reagerer naturligvis på enkelte dyr, og følger op med dyrlæge hvis det er nødvendigt. I stedet for at have en protokol som jeg følger ved hvert tilsyn, så forsøger jeg at have en plan for de kritiske situationer som kan opstå, så jeg kan træffe det rigtige valg for dyret når vi har et problem. I alle dyrehold opstår svære situationer, og det handler om at være klædt på til at løse dem. Jeg fokuserer på at lære af dyrene i stedet for at dokumentere i øst og vest”.

Dyrevelfærd og praksis i vildgræsning på Skovsgaard

Formålet med dyrene i vildgræsningen på Skovsgaard er at give dem mulighed for at leve et liv, der i videst muligt omfang giver mulighed for at udfolde deres naturlige adfærd – inden for rammerne af dansk lovgivning.

Det betyder i praksis, at vi arbejder med et princip om minimal indgriben. Dyrene skal have lov til at bevæge sig frit, danne naturlige flokstrukturer og finde føde inden for de arealer, de har til rådighed. Håndtering som indfangning, håndtering og fodring begrænses derfor mest muligt.

Indfangning af dyrene finder kun sted, når det er nødvendigt i forbindelse med øremærkning, håndtering af sygdom eller skader eller når dyrene skal flyttes.

Denne tilgang kræver både planlægning og forståelse for dyrenes adfærd, da vi altid søger at balancere hensynet til dyrevelfærd med kravene i driften.

Veterinært tilsyn

Dyrene gennemgår et planlagt, kvartalsvist tilsyn, hvor deres generelle trivsel, sundhedstilstand og huld vurderes. Denne hyppighed ligger over lovgivningens minimumskrav, der foreskriver ét årligt tilsyn, men er valgt for at opnå en bedre og mere løbende vurdering af dyrenes tilstand.

Særligt i vinterperioden er det vigtigt at følge udviklingen tæt, da ændringer i dyrenes huld her kan være mere markante og kræver opmærksomhed. Dyrlægen har vurderet, at netop hyppigere tilsyn i denne periode ikke er nødvendigt, men kvartalstilsynene er planlagte så tilsynet giver det bedste grundlag for at vurdere dyrenes udvikling gennem vintermånederne.

Hvis der opstår tvivl om et dyrs tilstand – eksempelvis ved tegn på sygdom, skade eller ændret adfærd – kontaktes dyrlægen straks. Alle henvendelser og vurderinger dokumenteres både hos dyrlægen og i Skovsgaards egen registrering, så der sikres fuld sporbarhed og overblik.

Samarbejde med dyrene

Indfangning og håndtering af dyr er en situation, hvor der er risiko for stress hos dyrene og fare for mennesker, hvis det ikke foregår korrekt. Derfor er det afgørende, at alle indfangninger planlægges og gennemføres med ro, tålmodighed og respekt for dyrenes naturlige adfærd.

Udgangspunktet er, at vi arbejder med dyrene – ikke imod dem. Det indebærer, at vi tager højde for deres instinkter og reaktionsmønstre, herunder:

- Flokadfærd og behov for at bevæge sig samlet
- Synsretning og følsomhed over for bevægelse
- Flugtafstand og trykzone
- Tendens til at følge kendte strukturer i landskabet

Ved at forstå og anvende disse grundprincipper kan vi skabe mere sikre og rolige forløb, hvor dyrene i højere grad bevæger sig frivilligt i den ønskede retning.

Meget af denne viden bygger på erfaring og praksis. Derfor er det også vigtigt, at erfarne medarbejdere aktivt deler deres viden og hjælper med at instruere

Find mere info

Flyt køerne rigtigt og nemt

(seges.tv). SEGES Innovations film som behandler netop indfangningen af dyr og sætter ord på den tavse viden som de fleste dyreholdere har.

Sikker og effektiv håndtering af grise på friland

(seges.tv). Her arbejdes med drivning på friland, og selv om køer bevæger sig langsommere end grise, så er principperne de samme.

Dairy Stockmanship - National Dairy FARM Program

– et helt program af små oplæringsvideoer, som bruges i USA.

kolleger, så den “tavse viden” bliver synlig og anvendelig i det daglige arbejde.

Ro, retning og respekt – indfangning af dyr

På Skovsgaard anvendes lokkefodring som en central metode ved indfangning. Dyrene tiltrækkes med foder, typisk i form af korn eller stråfoder, hvilket skaber en naturlig motivation for at bevæge sig i den ønskede retning.

Samtidig understøttes bevægelsen ved hjælp af:

- Midlertidige hegn
- Ledelinjer
- Naturlige strukturer som levende hegn, diger og skovbryn
- Drivning af medarbejdere

Disse elementer bruges aktivt til at “guide” dyrene gennem landskabet og frem mod transportable fangefolde.

Metoden kræver, at der arbejdes med et godt overblik over terrænet og dyrenes bevægelsesmønstre, så indfangningen kan foregå så glidende som muligt.

Rollefordeling ved drivning

En vellykket drivning afhænger af en tydelig rollefordeling og et fælles tempo blandt de involverede personer.

Typisk organiseres arbejdet således:

- Én person går forrest og lokker dyrene med foder
- To personer bevæger sig langs flankerne og holder flokken samlet
- Én person fungerer som bagstopper og sikrer, at ingen dyr falder fra

Særligt arbejdet på flankerne er afgørende. Her skal driverne placere sig, så de følger flokkens bevægelse tæt og understøtter retningen uden at presse for hårdt.

Hvis man er placeret for langt tilbage, vil flokken i højere grad selv bestemme retningen. Omvendt kan for stort pres skabe uro og uforudsigelige bevægelser.

Gode råd i praksis

Erfaring viser, at små justeringer i adfærd kan have stor betydning for både dyrenes reaktion og sikkerheden i arbejdet:

- Undgå at løbe – det skaber uro og kan udløse flugtreaktioner
- Bevar roen og arbejd med rolige, kontrollerede bevægelser
- Hold et stabilt tempo, så dyrene naturligt bevæger sig fremad
- Undgå at lade dyrene stoppe op, da det giver dem mulighed for at bryde ud
- Minimer direkte øjenkontakt, da det kan opfattes som en trussel
- Vurder altid sikkerheden, hvis dyr begynder at løbe
- Udsæt indfangningen, hvis flokken er urolig eller ukoncentreret
- Brug tid på tilvænnning til folde og fangeanlæg, hvis det er nødvendigt

Arbejdet tager udgangspunkt i begreberne ligevægtspunkt og flugtzone. Ligevægtspunktet ligger typisk omkring dyrets hofte og markerer det punkt, hvor dyret reagerer på påvirkning. Ved korrekt placering kan man styre dyrets bevægelse frem eller tilbage uden brug af fysisk pres.

En rolig og gennemtænkt tilgang vil i langt de fleste tilfælde give det bedste resultat – både for dyrene og for de mennesker, der arbejder med dem.

Tæt på dyrene – dagligt tilsyn og opmærksomhed

Dyrene i hverdagen

Når vi arbejder med et vildgræsningsprojekt på store arealer med stor bevågenhed, skal vi til enhver tid sikre at dyrene har det godt og at vi håndterer situationer når de opstår.

Danmarks Naturfonds besætninger er certificeret økologisk, hvilket betyder at både kvægdyreholdet og hestene skal have dagligt tilsyn.

Dyrene tilses altid fra morgenstunden, sådan at situationer på individ niveau kan håndteres så hurtigt som muligt.

Fødemængden i forhold til antallet af dyr følges løbende hele året rundt, så hvis der opstår tørke eller andre situationer som gør at fødemængden begrænses, vil dyreholdet reguleres proaktivt. Det vil sige før der opstår fødeknappehed eller lignende. I tilfælde af fødemangel vil dyrene fodres efter beredskabsplan.

Dagligt tilsyn omfatter følgende parametre

Tilsyn af dyr

Alle dyr tilses og tælles regelmæssigt. Det er vigtigt at være opmærksom på, at dyreflokkene fordeler sig forskelligt over året. Fordelingen varierer blandt andet i forhold til fødesøgning, kælvning/foing og vejrforhold.

Vurdering af flokkens adfærd

Den samlede floks adfærd giver et vigtigt overblik over dyrenes trivsel.

En rolig flok vil typisk være kendetegnet ved dyr, der er afslappede, ligger ned eller står og drøvtygger. Dette indikerer, at flokken er samlet og i balance.

Vurdering af det enkelte dyr

Vurdering af det enkelte dyr sker ud fra:

- **Huld** – vurderes efter standard huldscore
- **Adfærd** – rolig eller urolig, normal eller anspændt kropsholdning
- **Bevægelse** – normal gang eller tegn på halt-hed/inaktivitet
- **Afføring** – normal eller diarré
- **Øjne og yver** – fluegener, sår eller hævelser
- **Pels** – blank eller mat, evt. bare pletter
- **Hove/klove** – længde og tegn på skader

Denne systematiske gennemgang er med til at sikre, at eventuelle problemer opdages tidligt, og at dyrenes trivsel opretholdes på et højt niveau.

Der føres logbog for tilsyn for alle forvaltere.

Det noteres i loggen hvis der er observationer som skal håndteres eller følges.

Notater fra hvem foretager obs, hvor dyrene er, flokstørrelse, hvad observeres, behov for dyrlægeafklaring og evt. handling. Der tages daglige fotos fra arealerne i vinterperioden.

Hvis et dyr skal observeres, noteres når skaden/diarre/hævelse er aftaget.

Omvendt kan uro i flokken være tegn på problemer.

Hvis der mangler dyr, eller hvis et eller flere dyr er syge, vil flokken ofte udvise en mere alarmeret adfærd. Det kan for eksempel ses ved, at dyrene:

- er urolige og opmærksomme
- står op samtidig
- virker anspændte
- brøler eller kalder mere end normalt

Sådan adfærd bør altid give anledning til en nærmere vurdering.

I alle dyrehold opstår der hændelser i form af fødsel, død, skader, komplikationer og andre sygdomslignende forhold som håndteres af forvalter.

I næste tabel ses overblik over håndtering af forskellige typer af hændelser, med indledende observationer, handlingsmønstre og valgmuligheder.

Forhold	Vurdering og afvejning	Hvorfor Beskrivelse	Hvordan Tiltag/resultat/handling
Skader	Iagttager dyret. Spisevaner, adfærd positiv/negativ adfærd (krum ryg, skutter, halter, går, står stille. Ligger ned). Dyret observeres hyppigt, gerne af flere. Observationsperioder, hver 3. time. Evt. kontakt til dyrlæge.	Alvorlige skader (brækkede ben, haltheder, sår, knækkede horn) skal håndteres jf. gældende lovgivning. Dyrlæge konsulteres	Hvis skaden kan håndteres ved engangsindgreb kan dyret behandles af dyrlæge. Hvis skaden er omfattende, aflives dyret eller nødslægtes
Sygdom	Iagttager dyret. Spisevaner, adfærd (krum ryg, skutter, går, står stille. Ligger ned). Dyret observeres hyppigt, gerne af flere forvaltere for at sikre korrekt vurdering. Observationsperioder, hver 3. time Evt. kontakt til dyrlæge.	Alvorlige sygdom håndteres jf. gældende lovgivning. Dyrlæge konsulteres	Hvis skaden kan håndteres ved engangsindgreb kan dyret behandles af dyrlæge. Ofte kan dyr komme sig fra sygdom, og observationsperiode fastlægges i samarbejde med dyrlæge. Hvis skaden er omfattende, længerevarende eller kronisk, så aflives dyret eller nødslægtes.
Reproduktionskomplikationer	Iagttager dyret i kortere periode (omkring 3 timer inden indgreb) for at være sikker på at der er nødsituation, holder afstand og ser om dyret kan klare den	Alvorlige sygdom håndteres jf. gældende lovgivning. Dyrlæge konsulteres hvis der opstår komplikationer som forvalter ikke selv kan vurdere og afhjælpe.	Forsøg på at hjælpe med kælvning ved at trække kalven/føl ud, evt. med fødselskæder Hvis det ikke hjælper kontaktes dyrlæge eller hvis det vurderes at der er minimale chancen for overlevelse, aflives dyret.
For mange dyr	Vurderer hvilken udtagningsmodel der kan sættes i spil	For at sikre tilstrækkeligt med føde for alle dyrene	Afhængig af udtagningsmodel.
For dårligt huld	Observerer dyrets huld (fedtpose, ryggrad, vom kontra bagparti) adfærd, spiser den, trives, følger med flokken?	Svage dyr skal sikres og huld ikke forværres jf. gældende lovgivning	Hvis dyret huld er for dårlig og der ikke er arealer som det kan flyttes til udtages dyret, enten ved aflivning eller slagtning.
Øremærkning	Nyfødt kalv - identificerer moderdyr Korrekte øremærke Erstatningsmærker - identificerer dyret mærke og bestiller erstatningsmærker	Sikring af korrekte registreringer jf. gældende lovgivning	Nyfødt kalv Indfanges på arealet indenfor 2 dage efter fødsel og øremærkes. TO medarbejdere deltager, en til øremærkning, en anden til at holde de andre dyr væk. Dyret indfanges i fangefold eller kreaturvogn sådan at dyret kan pacificeres og forvalter kan isætte erstatningsøremærke på forsvarlig vis uden fare for lemmer
Chipning af heste	Alle heste samles og indfanges en gang årligt til dyrlægetjek og chipning. Fra 2026 ansøges om dispensation fra chipning af føl.	Dyrene fanges kun for at chipning og registrering, som medfører stor stress	

Der er udarbejdet en Beredskabsplan i tilfælde af nødsituationer. Se gerne beredskabsplan i bilag.

Scan QR-koden
for bilag

Styr på dyrene – registrering af dyr

Alle dyr på Skovsgaard skal registreres som husdyr efter gældende regler.

Kvæget øremærkes og hestene skal chippes.

Kvæg

For kvæget kan der søges om en forlænget mærkningsfrist op til 9 måneder, og dette har vi fået af to omgang på Skovsgaard.

Fødevarestyrelsen skriver:

Mærkningsfristen kan forlænges i op til ni måneder for dyr, der opfylder særlige betingelser. Dyrene skal opdrættes under ekstensive forhold med kalve, der bliver sammen med deres mødre, og dyrene må ikke være vant til regelmæssig kontakt med mennesker. Området, hvor dyrene holdes, skal sikre en høj grad af isolering af dyrene. Det er op til Fødevarestyrelsen at vurdere, hvilke steder og hvilke kvægracer, der kan gives dispensationer til.

Praksis på Skovsgaard er at mærke de nyfødte kalve når det vurderes forsvarligt og ellers udnytte dispensationen og øremærke kalve under en af de årlige indfangninger af kvæget.

Alle nye kalve registreres med fødselsdag, farve/kendetegn og mødres CHR og tildeles et øremærkenummer.

Heste

Heste i Danmark skal være chipmærket, have hestepas og være registreret i SEGES' Hestedatabase og i CHR. Reglerne gælder for alle dyr af hestefamilien, det vil sige heste, æsler og zebraer samt krydsninger heraf.

Føl skal være chipmærket senest 10 mdr. efter føllet er født. Chipmærkningen af hesten skal foretages af dyrlæger eller personer, som har gennemgået et kursus, der er godkendt af Fødevarestyrelsen.

For føl skal ansøgningen om hestepas skal være modtaget hos den pasudstedende organisation senest 10 mdr. efter føllet er født. Du skal være opmærksom på, at følregistrering ikke er det samme, som ansøgning om hestepas.

Føllet skal have pas og være registreret senest 12 mdr. efter dets fødselsdato, eller før det forlader det hestehold det er født i, i mere end 30 dage.

I den samlede periode fra 2021-2025 er hestene årligt indfanget i en stor flok, alle dyr tilset i løbegang og føl er chippet og har fået hestepas. Efter at der er i sen 2025 er opnået naturlig flokstruktur og hesten er i 3-5 flokke er det fysisk umuligt at indfange alle dyr samlet til chipning.

Der blev i oktober 2025 forsøgt med at skyde chips i føl på afstand uden indfangning, og det lykkedes på 2 føl inden flokken vandrede videre. Det vil sige at de resterende 6 føl er uden chip. Det er svært at genoptage chipningen da de to chippede føl ikke kan genkendes og der ikke findes godkendte brugbare mærkninger til at markere de føl som har fået i skudt chip.

Derfor har Danmarks Naturfond ansøgt og opnået dispensation juli 2026 til at blive undtaget fra ordningen om chipning af heste, så hestene kun skal chipmærkes og have udstedt hestepas, hvis de skal behandles med medicin som ændrer konsumstatus eller flyttes fra eget CHR til et andet sted. Flytning af døde heste til DAKA eller fx zoo kan ske uden chip og hestepas.

Det er muligt at dispensere for fristen omkring identifikation for heste der lever delvist vildt. Det følger af EU forordning 2019/2035 af 28. juni 2019, artikel 60, hvor følgende står: Undtagelser vedrørende identifikation for opdrættede dyr af hestefamilien, der lever delvis vildt.

Kvæg

Scan QR-koden og læs mere om registrering her

Heste

Scan QR-koden og læs mere om registrering her

6.

**Kommunikation som bro
mellem natur og mennesker
på Skovsgaard**

Fortællinger, der forbinder

På Skovsgaard er kommunikation ikke noget, der ligger ved siden af naturforvaltningen – den er en grundlæggende del af den. Kommunikation er det, der forbinder mennesker med naturen, skaber forståelse for de valg, der træffes, og opbygger den tillid, som er nødvendig for, at vild natur kan få plads i et moderne landskab. I sidste ende en forståelse som gerne skal ende med NATURFORTROLIGHED.

Vildgræsningen repræsenterer et skifte fra kontrol til proces. Vi bevæger os væk fra det planlagte og forudsigelige og hen imod en natur, der får lov til at udfolde sig på egne vilkår gennem naturlige dynamikker. Det kræver en særlig form for kommunikation – en, der gør kompleks faglig viden nærværende og forståelig, og som giver mennesker mulighed for både at forstå, acceptere og mærke naturen på nye måder.

Derfor arbejder vi med en kommunikation, der er åben, faglig og formidlende. Vi fortæller ærligt om både muligheder og udfordringer. Vi står på et solidt vidensgrundlag. Vi inviterer til nysgerrighed og refleksion fremfor at levere færdige svar. For forståelse opstår sjældent i én forklaring – men gennem gentagne møder, erfaringer og samtaler. Men vi står fast på fagligheden og den gennemgående viden og erfaring som Skovsgaards Vildgræsning har givet os de første 5 år.

Kernen i vores kommunikation er omsorg: for natur, for dyr, for gæsterne og for relationerne imellem dem. Vi bestræber os på at være klare og enkle i vores formidling, uden at forsimple det faglige indhold. Vi ønsker at være troværdige gennem konsekvens og åbenhed. Og vi holder fast i et grundlæggende princip: Ansvar før forklaring.

Kommunikationen retter sig mod forskellige målgrupper, men med et fælles formål: at styrke forståelsen for vild natur. For børnefamilier og naturinteresserede handler det om at skabe tryghed og nysgerrighed. Her er oplevelsen indgangen – forklaringen følger efter. Gennem mødet med dyr, planter, landskab og fortællinger opstår en gradvis fortrolighed med naturen som noget levende og foranderligt.

For naturforvaltningen og landbruget har kommunikationen en anden karakter. Her er fokus på praksis, erfaringer og anvendelighed. Vi deler viden om, hvordan vildgræsning kan driftes, og hvordan naturhensyn og afledt produktion kan tænkes sammen på nye

måder. For forskningsmiljøet er Skovsgaard et åbent læringslandskab, hvor data, erfaringer og samarbejde er i centrum, og hvor ny viden kan opstå i mødet mellem praksis og forskning.

På tværs af målgrupper er kommunikationens rolle den samme: at skabe forståelse, legitimitet og læring. Målet er ikke blot at forklare et projekt, men at bidrage til en bredere naturdannelse og naturfortrolighed – en forståelse af naturen som et dynamisk system, der ikke kan eller skal kontrolleres fuldt ud.

Samtidig er det en forudsætning, at vi kan kommunikere klart og ansvarligt, når noget går galt, eller når debatten spidser til. Vildgræsning rører ved stærke følelser og værdier, og derfor er krisekommunikation en naturlig del af arbejdet.

Når en situation opstår, er første fokus altid sikkerhed: mennesker, dyr og omgivelser. Derefter følger intern afklaring, inddragelse og først herefter ekstern kommunikation.

Vi prioriterer altid at kommunikere med udgangspunkt i omsorg for mennesker og dyr, før vi taler om fakta, processer og eventuelt økonomi. Vi er åbne om det, vi ved, og ligeså tydelige om det, vi endnu ikke ved. Og vi undgår at placere skyld, før situationen er fuldt belyst.

Krisekommunikation handler i sin kerne om det samme som den almindelige kommunikation: tillid. Tillid opbygges gennem handling, klarhed, faglighed og respekt. Derfor er forberedelse også afgørende – med klare budskaber, fælles retning og en fælles forståelse af, hvordan vi handler, når det gælder.

Samlet set er kommunikationen på Skovsgaard et aktivt valg om at møde verden med åbenhed og ansvar. Det er en måde at skabe plads til både naturens kompleksitet og menneskers behov for forståelse. Og det er en invitation til at se naturen ikke som noget, vi styrer – men som noget, vi indgår i.

For i sidste ende er målet ikke kun mere natur, men en dybere forbindelse mellem mennesker og det levende landskab.

Overordnet kommunikationsplan for Skovsgaard Vildgræsning

Den overordnede kommunikationsindsats på Skovsgaard har ét klart mål: at skabe forståelse, tryghed og engagement omkring vild natur og store planteædere – og samtidig styrke befolkningens naturdannelse og -fortrolighed. Kommunikationen er en aktiv del af naturforvaltningen. Den skal ikke blot forklare, hvad vi gør, men hjælpe mennesker med at forstå naturen som et levende, dynamisk system, hvor forandring og uforudsigelighed er en naturlig del af helheden.

Indsatsen er målrettet tre centrale målgrupper, hvor både budskaber og handlinger tilpasses deres behov og forudsætninger:

1. Børnefamilier og naturinteresserede

Mål:

At give kendskab og viden om natur, samtidig med at gøre mennesker trygge ved vild natur og give dem konkrete erfaringer med at være i den.

Tilgang:

Formidlingen tager udgangspunkt i oplevelsen. Mennesker møder først naturen gennem sansning og nærvær – derefter gennem forklaring. Kommunikationen er rolig, tydelig og handlingsanvisende, især i forhold til adfærd omkring dyr. Over tid opbygges en naturfortrolighed, hvor det vilde bliver genkendeligt frem for fremmed.

Handlinger:

- Skabe trygge og tydelige rammer på stedet gennem skilte, guidede ture og aktiviteter
- Formidle enkel adfærd: hvordan man færdes sikkert blandt dyr
- Dele levende fortællinger fra hverdagen i naturen via sociale medier og video
- Deltage aktivt i presse og offentlig debat med fokus på forståelse fremfor konflikt

”Målet er ikke kun at informere – men at ændre forståelsen af natur.”

2. Landbruget

Mål:

At inspirere til mere naturvenlige driftsformer og vise, hvordan vildgræsning kan anvendes i praksis.

Tilgang:

Kommunikationen er konkret, faglig og handlingsorienteret. Fokus er på erfaringer, resultater og løsninger, som kan overføres til landbrugspraksis. Der lægges vægt på dyrevelfærd, drift og naturkvalitet som sammenhængende størrelser.

Handlinger:

- Udarbejde faglige artikler
- Gennemføre workshops, markvandring og oplæg
- Deltage i ERFA-grupper og faglige netværk
- Samarbejde med relevante aktører som SEGES og uddannelsesinstitutioner

3. Forskningsmiljøet

Mål:

At positionere Skovsgaard som et åbent læringslandskab for forskning af vildgræsning og naturforvaltning.

Tilgang:

Kommunikationen bygger på åbenhed, dokumentation og aktiv videndeling. Skovsgaard fungerer som et praksisnært laboratorium, hvor forskning og forvaltning mødes.

Handlinger:

- Offentliggøre forskning af vildgræsningens effekter på vegetationen og andre naturgrupper med data og faglige notater
- Invitere til samarbejder, specialer og forskningsprojekter
- Deltage i konferencer og faglige netværk
- Bidrage til udvikling og formidling af ny viden

Kommunikationens rolle

På tværs af målgrupper er kommunikationen et centralt redskab til at:

- skabe accept og legitimitet omkring vildgræsning
- understøtte læring og dialog mellem fagfolk og offentlighed
- opbygge naturfortrolighed gennem gentagne møder med naturen

Målet er ikke kun at informere – men at ændre forståelsen af natur.

Fra noget, der skal styres og kontrolleres, til noget, vi indgår i og lærer at leve med.

Kort sagt:

Kommunikationen på Skovsgaard gør det muligt for mennesker at møde naturen som den er – levende, dynamisk og fuld af processer – og at finde deres egen plads i den.

Overordnet krisekommunikationsplan for Skovsgaard Vildgræsning

Krisekommunikation på Skovsgaard har ét klart formål: at sikre hurtig, ansvarlig og tydelig håndtering af hændelser, kritik og konflikter, samtidig med at vi bevarer faglighed, ro og tillid. Krisekommunikation er ikke kun en reaktion på problemer – det er en aktiv indsats for at skabe klarhed og tryghed i situationer, hvor usikkerhed og følelser kan fylde meget. Derfor bygger al kommunikation på de samme værdier som den daglige praksis: omsorg, ansvar og faglig integritet.

Målgrupper i en krise

I en krisesituation er kommunikationen særligt rettet mod:

- Offentligheden og besøgende, som har behov for tryghed og klar information
- Lokalsamfund og naboer, som kan være direkte berørt
- Medier, som formidler sagen bredt
- Faglige interessenter og samarbejdspartnere, som forventer saglighed og dokumentation

Hver målgruppe mødes med samme budskab – men med tilpasset form og niveau, så kommunikationen er både forståelig og relevant.

Grundprincipper

Al krisekommunikation tager udgangspunkt i fem enkle principper:

• Hurtighed

Vi reagerer hurtigt og tager ansvar – også før alle detaljer er kendt.

• Konsistens

Budskaber er ens på tværs af presse, hjemmeside og sociale medier.

• Åbenhed

Vi er ærlige om det, vi ved – og tydelige om det, vi stadig undersøger.

• Tydelig prioritering i budskaber

Krisekommunikation følger et fast og handlingsorienteret forløb:

1.

Sikkerhed først

Første prioritet er altid mennesker og dyr.

Der handles hurtigt for at:

- stoppe hændelsen
- sikre alle involverede
- tilkalde nødvendig hjælp
- afspærre området ved behov
- dokumentere, hvad der er sket

2.

Intern afklaring

Inden der kommunikeres eksternt:

- informeres leder og relevante medarbejdere
- ledelsen orienterer bestyrelsesformand
- der skabes overblik over:
 - hvad vi ved
 - hvem der udtaler sig
 - hvad der kan deles nu

Ingen ekstern kommunikation sker uden denne afklaring.

3.

Lokal inddragelse

Hvis hændelsen berører nærområdet:

- informeres naboer og lokalsamfund direkte
- kommunikationen er rolig, tydelig og respektfuld
- vi viser ansvar og tilstedeværelse

4.

Ekstern kommunikation

Når organisationen er afklaret, kommunikeres der klart og samlet:

- Først med fokus på mennesker og dyr
- Dernæst på konsekvenser for omgivelser
- Derefter fakta og proces
- Eventuelt økonomiske forhold til sidst

Alle budskaber:

- er ens på tværs af kanaler
- er klare og uden unødigt kompleksitet

5.

Opfølgning og læring

Når situationen er afklaret:

- deles konklusioner åbent
- erfaringer samles og evalueres
- praksis justeres ved behov

Vi kommunikerer i en fast rækkefølge:

1. Mennesker og dyr
2. Miljø og omgivelser
3. Fakta og forløb
4. Økonomi (hvis relevant)
 - *Ansvar før skyld*

Vi undgår at placere skyld, før situationen er fuldt oplyst.

Forberedelse før en krise

En stærk krisehåndtering forudsætter forberedelse. Derfor skal følgende være på plads:

- Skabeloner til pressemeddelelser
- Klar tekst til hjemmeside ved hændelser
- Retningslinjer for sociale medier
- Opdateret vidensbank med fagligt materiale
- Overblik over relevante faglige ressourcepersoner

Samlet tilgang

Krisekommunikation på Skovsgaard handler i sin kerne om at bevare tillid.

Det gør vi ved at:

- handle først og tydeligt
- kommunikere klart og samlet
- møde omverdenen med omsorg
- stå fast på vores faglighed

Uanset situationen gælder det samme princip: Mennesker og dyr først – derefter alt andet.

I efteråret 2024 oplevede vi en hændelse, hvor en besøgende blev stanget af en ko og kom til skade. Det var en alvorlig situation, som naturligt skabte bekymring – både hos den berørte og hos andre besøgende.

I den forbindelse blev vores krisekommunikationsplan sat i praksis. Erfaringen viste, at den fungerer: vi fik hurtigt overblik, handlede ansvarligt og kommunikerede klart og samlet. Det gav ro omkring situationen og understøttede tilliden til, at vi tager både mennesker og dyr alvorligt.

Samtidig har episoden givet os ny viden og anledning til at justere vores kommunikation. I de første år har vi lagt vægt på at formidle, at det er sikkert at færdes i området. Vi har arbejdet målrettet med dyrevelfærd og udvælgelse af dyr, og gennem tiden har mere end 200 dyr indgået i systemet uden problemer. Alligevel opstod denne hændelse.

Det har tydeliggjort en vigtig erkendelse: Vi kan ikke garantere, at man kan færdes 100 % risikofrit blandt store dyr som heste og kvæg.

Natur med store fritgående dyr er levende og dynamisk. Dyrene handler ud fra deres instinkter – særligt når de har kalve eller føl, eller hvis de oplever en situation som uforudsigelig, f.eks. i mødet med hunde. Det er en del af det at skabe mere naturlige og selvregulerende økosystemer.

Derfor har vi justeret vores kommunikation. I dag har vi et tydeligere fokus på at skabe realistiske forventninger og styrke besøgendes egen forståelse og ansvar.

Vi sammenligner det ofte med færden i trafikken: Vi kan ikke garantere, at der aldrig sker uheld. Men hvis man følger reglerne, er opmærksom og tager hensyn, er der gode forudsætninger for at færdes sikkert.

På samme måde er det i naturen.

Vi arbejder derfor målrettet med at formidle god adfærd:

- at holde afstand til dyrene
- at være opmærksom på deres signaler
- at have kontrol over hunde
- at respektere, at man bevæger sig i dyrenes rum

Formålet er ikke at skabe utryghed – men at skabe tryghed gennem viden og forståelse.

Episoden har dermed ikke ændret vores grundlæggende tilgang til vildgræsning, men den har gjort vores kommunikation mere nuanceret, ærlig og handlingsanvisende. Vi ønsker, at alle besøgende føler sig velkomne – og at de samtidig er rustet til at bevæge sig i en natur, der indimellem kan være lidt vild.

7.

Konklusion

Hvad har vi lært?

Skovsgaard Vildgræsning har fra slut 2020 til start 2026 givet os en vigtig praktisk forståelse og erkendelse: Naturen er dynamisk, kompleks og kan ikke styres ned til mindste detalje. Som forvaltere kan vi skabe rammerne, men naturens udvikling formes af et samspil mellem vejr, landskab, habitater, planter og dyrs naturlige græsning. Vi forsøger gennem forvaltningsplaner at forstå og beskrive de naturlige processer som vi finder vigtige, men ofte er de langt mere komplekse, end vi umiddelbart forestiller os. Det efterlader vores forvaltning som utilstrækkelig til at forløse naturpotentialt på vores arealer og hvad gør vi så?

Erfaringerne fra Skovsgaard Vildgræsning viser, at når naturen får plads til at udfolde sig gennem naturlige processer og naturlig græsning med genforvildede dyr, kvitterer den med øget variation, flere levesteder og en mere divers udvikling. Monitoring og forskning dokumenterer, at vildgræsningen har en positiv effekt på naturens tilstand og bidrager til en mere naturlig dynamik i landskabet. Samtidig har projektet understreget betydningen af forskning og langsigtet monitorering. Kun gennem systematisk indsamling af viden kan vi blive klogere på de processer, der skaber fremtidens natur, og dermed styrke grundlaget for kommende naturgenopretningsprojekter.

Skovsgaard Vildgræsning har også vist, at naturgenopretning ikke kun handler om natur. Den handler også om mennesker. Der er behov for en bredere forståelse af naturens dynamik og for at styrke befolkningens relation til naturen gennem adgang, viden og meningsfulde oplevelser. Jo bedre vi forstår naturen, desto lettere

Næste skridt for Skovsgaard Vildgræsning

I de kommende år vil arbejdet fokusere på:

- Videre forskning i social adfærd hos heste og kvæg.
- Realisering af hydrologiske naturgenopretnings tiltag.
- Fortsat udvikling af den naturlige vegetation og landskabsdynamik.
- Undersøgelse af effekterne ved et fremtidigt skifte mod flere heste og færre kvæg, både naturmæssigt, driftsmæssigt og økonomisk.
- Udbygning af forskningsprogrammer om klima, jordbund, græsningsmønstre og landskabsudvikling.
- Videreudvikling af Skovsgaard-pølsen med råvarer fra kvæg, svin og hest som en del af fortællingen om naturgenopretning, ressourceudnyttelse og lokal værdiskabelse.

Skovsgaard Vildgræsning er ikke et færdigt projekt, men en fortsat læringsrejse. For naturen, for dyrene og for os mennesker. Og det er netop i denne fælles udvikling, at fremtidens naturgenopretning finder sit stærkeste fundament.

”Vi skal fortsætte med at dele erfaringer, udvikle vores viden og lade naturen være en aktiv medspiller i arbejdet. Kun sådan bliver vi klogere, og kun sådan kan vi skabe fremtidens danske landskab fuld af dynamik og fuld af liv til glæde for nuværende og kommende generationer.”

bliver det at acceptere de forandringer og processer, som følger af en naturforvaltning med fokus på vilde nature.

Projektet har ligeledes synliggjort en række samfundsmæssige udfordringer. Det nuværende lov- og forvaltningsgrundlag er ofte komplekst, langsomt og præget af forskellig praksis på tværs af landet. Hvis ambitionerne i Grøn Trepert og EU's Naturgenopretningsforordning skal realiseres, er der behov for enklere og mere sammenhængende rammer, som fokuserer på naturgenopretning med udgangspunkt i rewilding og genintroduktion af store dyr som et centralt forvaltningsredskab. Naturlig græsning med genforvildede dyr er heller ikke nødvendigvis en ”billig løsning”. Tværtimod stiller den store krav til faglighed, dyrevelfærd, administration, myndighedsbehandling og formidling. Forvaltning af genforvildede heste, kvæg og svin kræver nye kompetencer og et nyt syn på dyrehold. Både dyr og mennesker er fortsat i en læringsproces, hvor vores forståelse af social adfærd, græsningsmønstre, arealers bæreevne og naturlige processer udvikles år for år.

Der er samtidig behov for at udvikle støtteordninger og forvaltningsmodeller, som understøtter de naturmæssige mål. Flere af de eksisterende ordninger er udviklet til en anden type forvaltning og kan i mange tilfælde modarbejde den naturudvikling, som samfundet ønsker at fremme.

Vores erfaring fra Skovsgaard Vildgræsning er, at genforvildede heste, kvæg og svin udgør et stærkt udgangspunkt for naturgenopretning på tidligere landbrugsarealer. Dyrene bidrager med forskellige græsningsstrategier og skaber tilsammen en variation, som understøtter en artsrig og dynamisk natur.

I de kommende år vil erfaringerne fra Skovsgaard Vildgræsning være relevante langt ud over projektets egne hegn. Med EU's Naturgenopretningsforordningen og Grøn Trepert står Danmark over for den største naturgenopretningsindsats i generationer. Her kan projektet bidrage med praktiske erfaringer, dokumentation og ny viden om, hvordan naturlige processer og store planteædere kan skabe varierede og selvforvaltende naturområder på tidligere dyrkede arealer.

Gode ting tager tid og naturgenopretning er en langsigtet proces, der kræver tålmodighed, nysgerrighed og vilje til at lære undervejs. Vi skal fortsætte med at dele erfaringer, udvikle vores viden og lade naturen være en aktiv medspiller i arbejdet. Kun sådan bliver vi klogere, og kun sådan kan vi skabe fremtidens danske landskab fuld af dynamik og fuld af liv til glæde for nuværende og kommende generationer. Vild natur er en gave vi giver til hinanden!

Take home messages fra Skovsgaard Vildgræsning

Skovsgaard Vildgræsning har først og fremmest vist, at naturen fungerer bedst, når vi skaber rammerne og giver plads til de naturlige processer. Naturen er dynamisk, og vi kan ikke planlægge eller styre alle resultater. Til gengæld kan vi understøtte udviklingen gennem helårsgræsning med genforvildede dyr og lade naturen gøre en større del af arbejdet selv.

Monitorering og forskning dokumenterer, at vildgræsningen har en positiv effekt på naturens udvikling. Heste, kvæg og svin bidrager til variation i vegetation, levesteder og landskaber og er et af de vigtigste redskaber i naturgenopretningen af tidligere landbrugsarealer.

Projektet har samtidig vist, at naturgenopretning kræver tålmodighed. Resultaterne kommer ikke fra den ene dag til den anden, men udvikler sig over år. Derfor er langsigtet forskning, monitorering, erfaringsopsamling og videndeling afgørende, hvis vi skal lykkes med fremtidens naturforvaltning.

En vigtig læring er også, at naturgenopretning ikke kun handler om natur, men også om mennesker. Der er behov for større forståelse for naturlige processer og for de forandringer, som følger med, når naturen får mere plads. Samtidig kræver forvaltning af genforvildede dyr nye kompetencer og et nyt syn på dyrehold.

Erfaringerne fra Skovsgaard Vildgræsning peger direkte ind i de store naturambitioner i Grøn Trepert og EU's Naturgenopretningsforordning. Hvis Danmark skal lykkes med at genoprette natur i stor skala, er der behov for enklere regler, mere fleksible støtteordninger og større fokus på processer frem for detaljeret styring.

Projektet viser, at naturgenopretning gennem naturlige processer og naturlig græsning med store dyr virker, men også at gode løsninger kræver tid, faglighed og mod til at lade naturen udvikle sig på sine egne præmisser.

**Skovsgaard
Vildgræsning**

Rapport 2026

Penneførere:

Catrine Grønberg Jensen
*Administrerende direktør og forvalter
Danmarks Naturfond*

Tora Finderup Nielsen
*PhD og biolog
Danmarks Naturfond*

Fotos:

Rune Engelbrecht Larsen
Catrine Grønberg Jensen
Tora Finderup Nielsen
Marianne Krag Pedersen
Egil Østergaard

En kæmpe tak til de bedste samarbejdspartnere og bidragsydere

